

SVEUČILIŠTE U MOSTARU
EKONOMSKI FAKULTET

ISBN 978-9926-28-076-5 (tisak)
ISBN 978-9926-28-075-8 (online)

DRUGI SIMPOZIJ
„FINANCIJSKO ZDRAVLJE
JAVNOG I PRIVATNOG SEKTORA“
10. svibanja 2024., Mostar
ZBORNİK RADOVA

Mostar, 2024.

DRUGI SIMPOZIJ
„FINANCIJSKO ZDRAVLJE JAVNOG I PRIVATNOG SEKTORA“
10. svibnja, 2024., Mostar

ZBORNİK RADOVA

DRUGI SIMPOZIJ „FINANCIJSKO ZDRAVLJE JAVNOG I PRIVATNOG SEKTORA“
10. svibnja, 2024., Mos
ZBORNİK RADOVA

Nakladnik

Ekonomski fakultet Sveučilišta u Mostaru
Matice hrvatske bb, 88 000 Mostar, Bosna i Hercegovina

Za nakladnika

prof. dr. sc. Igor Živko, dekan

Uredništvo

izv.prof.dr.sc. Josipa Grbavac, izv. prof. dr.sc. Maja
Letica, red. prof. dr.sc. Igor Živko

Izvršni urednik

prof.dr.sc. Igor Živko, dekan

Lektor

Valerija Grbavac

Naklada

100 kom

Tisak

Grafid d.o.o., Banja Luka

Za tisak

Branislav Ivanković

ISBN 978-9926-28-075-8 (online)
CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne
i univerzitetske biblioteke BiH pod
ID brojem 60561414

ISBN 978-9926-28-076-5 (tisak)
CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne
i univerzitetske biblioteke BiH pod
ID brojem 60561926

SVEUČILIŠTE U MOSTARU
EKONOMSKI FAKULTET

DRUGI SIMPOZIJ
„FINANCIJSKO ZDRAVLJE
JAVNOG I PRIVATNOG SEKTORA“

10. svibanj 2024., Mostar

ZBORNİK RADOVA

MOSTAR, 2024.

SADRŽAJ

Belma Islamović, dipl. iur INTERNE KONTROLE I INTERNA REVIZIJA U JAVNOM SEKTORU- GDJE SMO TRENUTNO?	7
dr. sc. Marijana Šimić dr. sc. Sara Soldo PREDNOSTI REVIZIJSKOG SUSTAVA UNUTARNJIH KONTROLA KOD JAVNIH PODUZEĆA	18
prof. dr. sc. Benina Veledar VRHOVNE REVIZIJSKE INSTITUCIJE U FUNKCIJI FINANCIJSKOG ZDRAVLJA JAVNOG SEKTORA	30
dr. sc. Dragan Gabrić MEĐUNARODNI STANDARDI FINANCIJSKOG IZVJEŠTAVANJA U FUNKCIJI KVALITETE FINANCIJSKIH IZVJEŠTAJA	36
izv. prof. dr. sc. Josipa Grbavac RAČUNOVODSTVENA EDUKACIJA ZA ODRŽIVU BUDUĆNOST.....	50
prof. dr. sc. Danimir Gulin UČINCI KLIMATSKIH PROMJENA NA UMANJENJE IMOVINE PODUZETNIKA I NOVI MSFI ZA IZVJEŠĆIVANJE O ODRŽIVOSTI	61
prof. dr. sc. Brano Markić UMJETNA INTELIGENCIJA I ANALIZA KLJUČNIH INDIKATORA PERFORMANSI PODUZEĆA.....	80
dr. sc. Suzi Mikulić RIZICI NAPLATE POTRAŽIVANJA OD KUPACA	94
Irma Borovac PREGLED FINANCIJSKOG ZDRAVLJA POSLOVNIH SUBJEKATA U FEDERACIJI BIH.....	116
doc. dr. sc. Ante Džidić ULOGA POREZA U ODRŽAVANJU PRIVATNOG I JAVNOG FINANCIJSKOG ZDRAVLJA.....	130
Ivica Milčić univ. spec. oec. AKTUALNA REGULATIVA EU PRI SPRJEČAVANJU PRANJA NOVCA I FINANCIRANJA TERORIZMA.....	141
Marko Barbarić, mag. oec., ZELENO FINANCIRANJE: OPĆI OKVIR, KONCEPT I PERSPEKTIVE U EUROPSKOJ UNIJI I BOSNI I HERCEGOVINI	150

Belma Islamović, dipl. iur

Centralna harmonizacijska jedinica

Federalno ministarstvo finansija-financija

Belma.Islamovic@fmf.gov.ba

INTERNE KONTROLE I INTERNA REVIZIJA U JAVNOM SEKTORU- GDJE SMO TRENUTNO?

„Uspjeh javnog sektora ne mjeri se samo brojem ostvarenih ciljeva, već i dubinom promjena koje donosi u životima ljudi i u kvaliteti društva kao cjeline.“(B. Obama)

1. UVOD

Razvoj javnih internih finansijskih kontrola – oblast PIFC¹ u Bosni i Hercegovini direktno je vezan za reformske procese u okviru evropskih integracija. Naime, jedna od brojnih obaveza nastalih potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između Evropske zajednice i njihovih država članica, s jedne strane, i Bosne i Hercegovine, s druge strane, je upravo obaveza razvoja interne finansijske kontrole u javnom sektoru, uključujući finansijsko upravljanje i kontrolu (FUK) i internu reviziju. Kao orijentir služe i Principi javne uprave, razvijeni 2014. godine, kojima se trebaju voditi zemlje tijekom procesa pridruživanja Evropskoj uniji. Kada je u pitanju razvoj oblasti PIFC u javnom sektoru u Federaciji BiH, razvoj interne revizije započeo je 2008. godine donošenjem Zakona o internoj reviziji u javnom sektoru u Federaciji Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“, br. 47/08 i 101/16), a finansijskog upravljanja i kontrole donošenjem Zakona o finansijskom upravljanju i kontroli u javnom sektoru u Federaciji Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“, broj 38/16). Federalno ministarstvo finansija (i unutar njega Centralna harmonizacijska jedinica – u daljem tekstu CHJ²) spomenute propise razradilo je brojnim podzakonskim i metodološkim aktima u namjeri da pomogne organizacijama javnog sektora u razvoju kvalitetnih sistema interne kontrole i efikasne funkcije interne revizije.

O postignutom razvoju u oblasti PIFC CHJ svake godine sačinjava Godišnji konsolidirani izvještaj o funkcioniranju sustava FUK u javnom sektoru u FBiH i Godišnji konsolidirani izvještaj interne revizije u javnom sektoru u FBiH i putem federalnog ministra finansija iste dostavlja na razmatranje i usvajanje u Vladi Federacije BiH. Vlada uz navedene izvještaje usvaja i prateće zaključke sa ciljem daljeg unaprjeđenja ove oblasti. Iz spomenutih izvještaja evidentno je da je zahtjevani napredak spor, ali je usprkos različitim otežavajućim unutaršnjim i

¹ PIFC (Public Internal Financial Controls)

² Sektor Centralna harmonizacijska jedinica je sektor u Federalnom ministarstvu finansija ovlašten za razvoj, rukovođenje i koordinaciju FUK-a i interne revizije u javnom sektoru

vanjskim faktorima ipak primjetan u praksi i govori o naporima organizacija javnog sektora da inkorporiraju relevantne standarde u svoj rad i poslovanje.

Razvoj sustava internih kontrola u organizaciji i neovisne i funkcionalne interne revizije zahtijeva zajedničke angažmane: proaktivan „ton sa vrha“, razumijevanje svih zaposlenih u organizaciji, ali i aktivnu podršku CHJ u izradi primjenjivog regulatornog i metodološkog okvira, pružanju savjetodavne podrške, te organizaciji i realizaciji praktičnih edukacija iz oblasti PIFC za organizacije javnog sektora. Zajednički cilj je jači javni sektor, koji efikasno upravlja javnim sredstvima i pruža kvalitetnije i brže usluge poreznim obveznicima iz čijeg novca se financira.

2. ZAHTJEVI EVROPSKE KOMISIJE

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Europske zajednice i njihovih država članica, s jedne strane, i Bosne i Hercegovine, s druge strane još 2008. godine kada je potpisan, stavio je pred Bosnu i Hercegovinu brojne zahtjeve, među kojima i onaj da će razviti „*internu financijsku kontrolu u javnom sektoru, uključujući **financijsko upravljanje i kontrolu, funkcionalno neovisnu internu reviziju, te neovisne sustave vanjske revizije u Bosni i Hercegovini, u skladu s međunarodno prihvaćenim standardima kontrole i revizije te metodologijama i najboljom praksom Europske unije***“³.

SIGMA⁴ je 2014. godine razvila Principe javne uprave koji su kreirani kao smjernice za dobro upravljanje i obuhvaćaju glavne zahtjeve kojima se trebaju voditi zemlje tijekom procesa pridruživanja Europskoj uniji. Zajednički su za Bosnu i Hercegovinu i šest zemalja: Srbiju, Makedoniju, Albaniju, Kosovo, Crnu Goru i Tursku, a na osnovu istih, Europska komisija prati napredak i objavljuje pojedinačne izvještaje. Namjera Principa javne uprave jeste da zemljama koje se pridružuju Europskoj uniji pomognu u prepoznavanju vlastitih slabosti u funkcioniranju javne uprave i ukažu na promjene koje su nužne na putu europskih integracija.

Principi javne uprave za oblast Financijsko upravljanje u javnom sektoru predviđaju čak 16 principa i u okviru svakog od njih indikatore koje SIGMA prati i analizira prilikom izrade izvještaja o napretku. U nastavku je dan pregled principa koji se odnose na oblast financijskog upravljanja i kontrole i interne revizije:

Princip 6 - “ *Operativni okvir za financijsko upravljanje i kontrolu definira odgovornosti i ovlasti; njegova primjena u budžetskim organizacijama*

³ Članak 90. Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju

⁴ SIGMA (Podrška za unapređenje upravljanja i menadžmenta) je zajednička inicijativa OECD-a i Evropske unije. Njezin ključni cilj je unaprijeđeno javno upravljanje, te podrška socioekonomskom razvoju kroz izgradnju kapaciteta javnog sektora.

usklađena je sa zakonodavstvom koje propisuje finansijsko upravljanje u javnom sektoru i javnu upravu općenito.“

Princip 7 - „*Svaka javna organizacija provodi finansijsko upravljanje i kontrolu u skladu sa dokumentima politike finansijskog upravljanja i kontrole.*“

Princip 8 - „*Operativni okvir za internu reviziju odražava međunarodne standarde, a njegova je primjena u proračunskim organizacijama u skladu sa zakonodavstvom koje se odnosi na javnu upravu i finansijsko upravljanje u javnom sektoru općenito.*“

Princip 9 - “ *Svaka javna organizacija provodi internu reviziju u skladu sa dokumentima politike interne revizije, na način koji je primjeren za organizaciju.*“

Razvoj sustava internih kontrola u javnom sektoru u Federaciji BiH temelji se na primjeni međunarodnog COSO⁵ modela koji predstavlja općeprihvaćeni međunarodni model za uspostavljanje, vođenje i procjenu sistema internih kontrola u cilju ostvarivanja efikasnosti poslovanja, pouzdanosti finansijskog izvještavanja, te usklađenosti sa važećom regulativom. Prema COSO okviru, kako bi sustav internih kontrola bio efikasan i doprinio ostvarenju misije, vizije i poslovnih ciljeva organizacije, u organizaciji trebaju biti razvijene sljedeće komponente: Kontrolno okruženje, Upravljanje rizicima, Kontrolne aktivnosti, Informacije i komunikacija i Praćenje i procjena. U cilju primjene COSO modela u praksi, Federalno ministarstvo financija objavilo je Standarde interne kontrole u javnom sektoru u Federaciji Bosne i Hercegovine („Službene novine F BiH“, broj: 75/16) u kojima je predstavilo precizne zahtjeve koje organizacije javnog sektora trebaju ispuniti kako bi njihovi sustavi internih kontrola doprinijeli uspješnoj realizaciji ciljeva i unaprjeđenju organizacije.

S druge strane, po pitanju interne revizije u javnom sektoru, Federalno ministarstvo financija je također razvilo sveobuhvatan regulatorni i metodološki okvir koji omogućava da interna revizija, kao neovisno, objektivno uvjeravanje i konzultantska aktivnost doda vrijednost organizaciji, i unaprijedi njezin rad i poslovanje. U svome radu interni revizori se pored važećih propisa rukovode i Međunarodnim standardima za profesionalnu praksu interne revizije koje je izradio globalni Institut internih revizora,⁶ a razvijeni su i kriteriji za uspostavu jedinica interne revizije u javnom sektoru u Federaciji BiH, čiji je cilj osiguranje primjene principa ekonomičnosti, efikasnosti i efektivnosti u uspostavi i funkcioniranju interne revizije u javnom sektoru.

⁵ Skraćenica COSO odnosi se na Komitet sponzorskih organizacija Treadway komisije (eng. Committee of Sponsoring Organizations of Treadway Commission).

⁶ Eng. Institute of Internal Auditors (IIA), međunarodno profesionalno udruženje, koje pruža edukacije i razvija standarde, smjernice i certifikate za profesiju interne revizije.

3. DOSADAŠNJI POKAZATELJI RAZVOJA

SIGMA je provela djelomičnu procjenu ostvarenog napretka u Bosni i Hercegovini za 2021. godinu za oblasti izrade i koordinacije politika, odgovornosti, dijelom za oblast upravljanja javnim financijama (upravljanje proračunom, interna kontrola i revizija) i oblast javnih nabavki. U svom Izvještaju o napretku objavljenom u svibnju 2022. godine, u okviru gore spomenutih principa istaknuto je sljedeće:

Princip 6 (*“Operativni okvir za financijsko upravljanje i kontrolu definira odgovornosti i ovlasti; njegova primjena u budžetskim organizacijama usklađena je sa zakonodavstvom koje propisuje financijsko upravljanje u javnom sektoru i javnu upravu općenito.”*) - regulatorni okvir je izrađen i unaprijeđen, postoje strateški dokumenti i podnose se izvještaji o napretku sustava internih kontrola, međutim praćenje i izvještavanje nisu sveobuhvatni, jer informacije ne dostavljaju sve relevantne institucije.

Princip 7 (*„Svaka javna organizacija provodi financijsko upravljanje i kontrolu u skladu sa dokumentima politike financijskog upravljanja i kontrole.”*) - na razini države, F BiH i RS, institucije su na približno sličnoj razini razvoja, a implementacija interne kontrole zaostaje u odnosu na razvijeni regulatorni okvir. U praktičnoj primjeni nedostaje delegiranja ovlaštenja i nisu sve institucije uvele upravljanje rizicima u organizaciji. U izvještaju je čak konstatirano da tamo gdje postoji upravljanje rizicima, „više izgleda kao godišnja vježba, a ne kao aktivnost rukovodstva.“⁷

Princip 8 (*„Operativni okvir za internu reviziju odražava međunarodne standarde, a njegova je primjena u proračunskim organizacijama u skladu sa zakonodavstvom koje se odnosi na javnu upravu i financijsko upravljanje u javnom sektoru općenito.”*) - po pitanju interne revizije u izvještaju je navedeno da je regulatorni okvir uglavnom kompletiran, da je uspostavljanje interne revizije u institucijama na nivou centralne vlade poboljšano, međutim, da još uvijek brojne jedinice interne revizije funkcioniraju s jednim zaposlenim, zbog čega nisu u stanju da efikasno primijene metodologije i ispunje međunarodne standarde.

Princip 9 (*„Svaka javna organizacija provodi internu reviziju u skladu sa dokumentima politike interne revizije, na način koji je prikladan za organizaciju.”*) – istaknuto je da jedinice interne revizije uglavnom pripremaju strateške i godišnje planove revizije u skladu sa važećim propisima procjenama rizika i da se revizorski izvještaji uglavnom pripremaju u skladu sa važećim priručnicima/metodologijama, međutim, fokus na „vrijednosti za novac“ je ipak i dalje ograničen, a stopa realizacije

⁷ Monitoring Report - Bosnia and Herzegovina, May 2022, str. 161. www.sigmaxweb.org

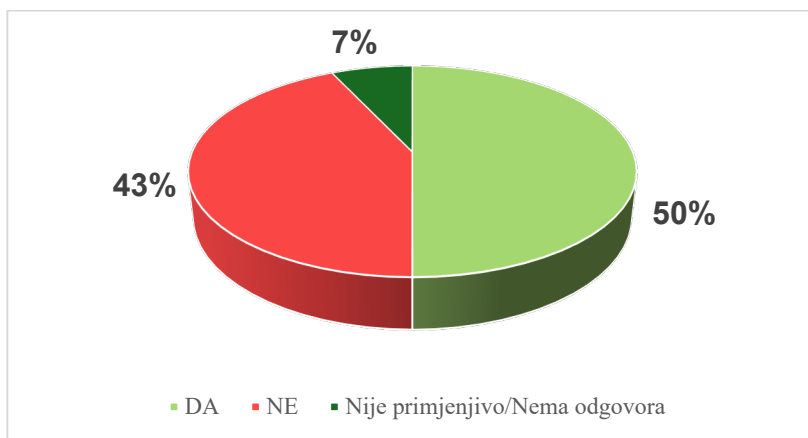
preporuka interne revizije je ostala niska, što ograničava utjecaj interne revizije na organizaciju.

Detaljnije informacije o razvoju financijskog upravljanja i kontrole i interne revizije mogu se naći u godišnjim konsolidiranim izvještajima koje CHJ priprema na osnovu dostavljenih godišnjih izvještaja korisnika i putem federalnog ministra financija dostavlja Vladi Federacije BiH na razmatranje i usvajanje⁸.

U lipnju 2023. godine Vlada Federacije BiH usvojila je Godišnji konsolidirani izvještaj o funkcioniranju sustava FUK u javnom sektoru u Federaciji BiH za 2022. godinu (u daljem tekstu: KI FUK)⁹. Na osnovu podataka iz 643 dostavljena godišnja izvještaja o funkcioniranju sistema FUK za 2022. godinu, CHJ je izvršila analizu u pogledu uspostavljanja i razvoja FUK u javnom sektoru u Federaciji i utvrdila trenutno stanje i ključne slabosti koje bi trebalo otkloniti ili umanjiti u budućem razdoblju.

Uzevši u obzir ukupan broj pozitivnih odgovora iz dostavljenih upitnika samoprocjene, predstavljeno je trenutno stanje u javnom sektoru u Federaciji BiH.

Grafikon 1: Pregled stanja FUK u javnom sektoru u Federaciji BiH u 2022. godini

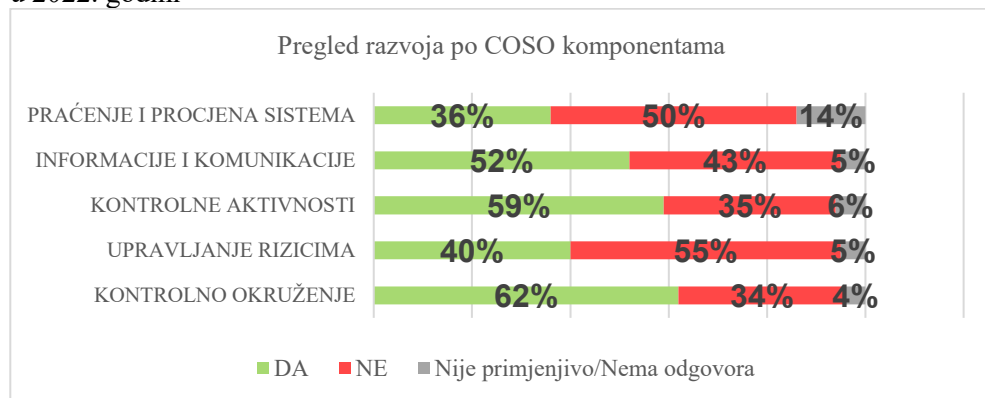
Izvor: www.fmf.gov.ba

U KI FUK za 2022. godinu dat je također i pregled ukupnog razvoja po pojedinačnim COSO elementima:

⁸ Izrada godišnjih i konsolidiranih izvještaja iz oblasti FUK i interne revizije propisana je zakonom i provodi se svake godine

⁹ Izvještaj je usvojen na 6. sjednici Vlade Federacije BiH održanoj 21.06.2023. godine

Grafikon 2: Pregled FUK u javnom sektoru u Federaciji BiH po COSO elementima u 2022. godini

Izvor: www.fmf.gov.ba

Iz navedenih grafikona vidljivo je da razvoj sustava internih kontrola kod korisnika u javnom sektoru u Federaciji i dalje nije na zadovoljavajućoj razini, i da uprkos određenom napretku kod korisnika u pojedinim segmentima, nije bilo značajnijeg napretka za FUK u cjelini. Međutim, evidentan je pomak u odnosu na prethodne godine i po pitanju broja dostavljenih izvještaja i po pitanju imenovanja koordinatora za FUK u organizacijama javnog sektora, što je vidljivo u tablici 1.

Tablica 1. Pregled broja dostavljenih izvještaja i imenovanih koordinatora za FUK po godinama

Godina	Broj dostavljenih izvještaja o FUK	Broj imenovanih koordinatora za FUK
2017.	287 izvještaja	142 koordinatora
2018.	489 izvještaja	236 koordinatora
2019.	520 izvještaja	354 koordinatora
2020.	568 izvještaja	372 koordinatora
2021.	566 izvještaja	440 koordinatora
2022.	643 izvještaja	557 koordinatora

Izvor: www.fmf.gov.ba

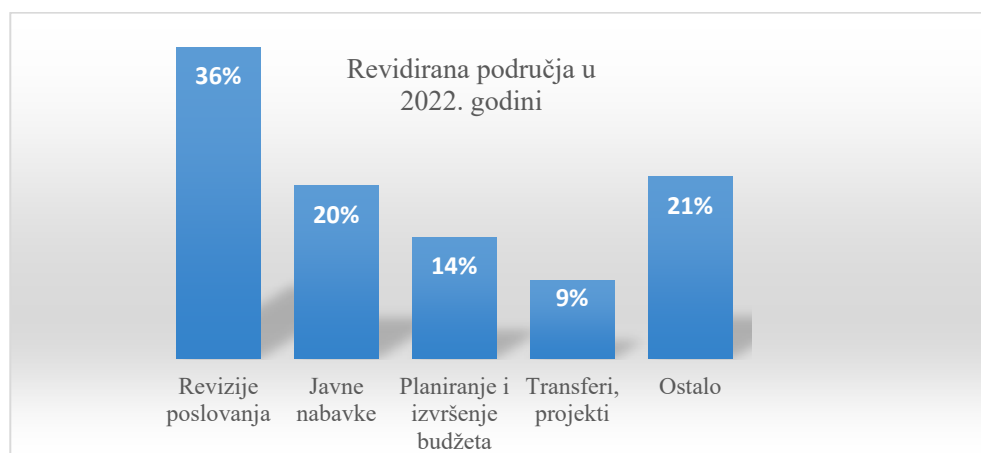
Nadalje, u Godišnjem konsolidiranom izvještaju interne revizije u javnom sektoru u Federaciji Bosne i Hercegovine za 2022. godinu (u daljem tekstu KI IR)¹⁰ dan je pregled podataka o aktivnostima interne revizije u 2022. godini, uključujući broj planiranih i obavljenih internih revizija, broj i status danih preporuka interne revizije, najčešće revidirana područja, te uočene probleme u praksi interne revizije.

¹⁰ Usvojen na 5. sjednici Vlade Federacije BiH, održanoj 14.06.2023. godine

Prema podacima iz KI IR, u javnom sektoru u Federaciji BiH funkcija interne revizije postoji i djeluje kod 94 organizacije javnog sektora, međutim, u velikom broju organizacija zaposlen je samo jedan interni revizor što nije u skladu sa međunarodnim standardima za profesionalnu praksu interne revizije. Broj zaposlenih internih revizora u javnom sektoru Federacije BiH u 2022. godini iznosio je 170, što i dalje predstavlja nedovoljan broj u odnosu na broj organizacija javnog sektora.

Interni revizori u javnom sektoru u Federaciji su u 2022. godini obavili ukupno 596 revizija i dali ukupno 2491 preporuku (od čega je provedeno 948 preporuka, odnosno 38%). Pregled revidiranih područja u promatranoj godini dan je grafikonu 3.

Grafikon 3: Pregled revidiranih područja interne revizije u 2022. godini

Izvor: www.fmf.gov.ba

U KI IR je istaknuto da revizije najrizičnijih i finansijski značajnijih područja vode većim uštedama i racionalizaciji potrošnje javnih sredstava, a provedene preporuke u rizičnim područjima i procesima direktno doprinose uštedama i poboljšanju u trošenju javnih sredstava i dodaju vrijednost poslovanju revidiranog subjekta kroz (npr. veća naplatu prihoda, smanjenje određenih kategorija rashoda, povrati finansijskih sredstava u proračun i dr.).¹¹

4. NAJVEĆE PREPREKE U PRAKSI I NUŽNOST PODIZANJA SVIJESTI RUKOVODSTVA

Regulatorni i metodološki okvir za interne kontrole i internu reviziju su razvijeni i detaljno razrađeni, međutim prisutne su brojne poteškoće kada je u pitanju njihova

¹¹ KI IR za 2022. godinu, str. 22

primjena u praksi. Prisutan je prvenstveno problem u vidu nedostatka kadrovskih kapaciteta, zatim nerazumijevanje rukovodstva i zaposlenih o značaju internih kontrola i interne revizije, te potreba za praktičnim specijalističkim obukama iz oblasti javnih internih finansijskih kontrola.

Kao primjer najčešćih slabosti sustava interne kontrole u 2022. godini u KI FUK navedeno je sljedeće:

1. nedostatak internih akata kojima se definira sukob interesa,
2. nedostatak planova obuka i evidencija obuka po zaposleniku,
3. nedostatak ocjene učinka zaposlenih i izostanak poticajnih i korektivnih mjera za zaposlenike,
4. strateški planovi se ne objavljuju i nisu dostupni javnosti,
5. ne utvrđuju se pokazatelji uspješnosti kroz koje se prati realizacija utvrđenih ciljeva,
6. veliki broj korisnika ne utvrđuje i procjenjuje rizike u ključnim procesima,
7. nedostatak procedura za sprječavanje i otkrivanje nepravilnosti i prijevara,
8. interni akti i procedure se ne ažuriraju redovito,
9. veliki broj korisnika ne provodi naknadne kontrole namjenske potrošnje, niti imaju pisane procedure za naknadne kontrole,
10. nedostatak IT sigurnosnih politika, procedura ili uputstava,
11. kod velikog broja korisnika nije uspostavljena i ne provodi se interna revizija,
12. nizak stupanj realizacije danih preporuka interne i vanjske revizije i dr.

U oblasti interne revizije kao jedan od problema istaknutih u KI IR za 2022. godinu navedeno je neprovođenje preporuka interne revizije. Kao razlozi za neprovođenje preporuka navode se kompleksnost problematike, dulja vremenska razdoblja potrebna za realizaciju, potreba međuinstitucionalne suradnje, promjene rukovodstva, nedostatak kapaciteta za implementaciju preporuka, loš sustav internih kontrola i nedovoljan angažman neposrednih rukovoditelja na uspostavi i jačanju istih. I dalje je prisutan problem nejednakog statusa i platnog koeficijenta internih revizora u ovisnosti od organizacije u kojoj rade, što utječe na neovisnost i objektivnost interne revizije.

Prema članku 12. Zakona o finansijskom upravljanju i kontroli u javnom sektoru u F BiH rukovoditelj organizacije odgovoran je za uspostavljanje, razvoj i implementaciju odgovarajućeg, efikasnog, efektivnog i ekonomičnog FUK, dok je članom 8. Zakona o internoj reviziji u javnom sektoru u F BiH, propisano da je rukovoditelj organizacije odgovoran za uspostavljanje i funkcioniranje adekvatne i efikasne funkcije interne revizije, kao i za provođenje danih preporuka. To govori o značaju „tona sa vrha“ i činjenici da je razumijevanje najvišeg rukovodstva ključno za uspostavu kvalitetnih sustava internih kontrola, efikasnije funkcioniranje interne revizije i veći stupanj dodane vrijednosti kroz bolju realizaciju danih preporuka. Tako su u KI IR za 2022. godinu istaknuti i pozitivni primjeri koje interni revizori navode u svojim godišnjim izvještajima, gdje rukovoditelji organizacije imaju vrlo

aktivan pristup u realizaciji preporuka i poduzimaju konkretne korake (npr, nakon svake preporuke izdaju usmene naloge odgovornim osobama da poduzmu mjere na otklanjanju uočenih propusta ili nedostataka u radu i sl.).

5. ZNAČAJ PRAKTIČNIH EDUKACIJA I RAZMJENE DOBRIH PRAKSI

Značajnu ulogu u razvoju internih kontrola i interne revizija nesumnjivo ima kvalitetna edukacija i razmjena dobrih praksi. Potreba za osnaživanjem kapaciteta prepoznata je i od Agencije za državnu službu Federacije BiH koja je obuke iz oblasti FUK i interne revizije uvrstila u planove obuka i za 2023. i 2024. godinu, te su u 2023. godini realizirana čak 21 obuka iz oblasti PIFC.¹²

Također, ostvaren je značajan napredak i po pitanju informatizacije oblasti PIFC. U okviru IPA projekta „Unaprjeđenje javnih internih finacijskih kontrola u Bosni i Hercegovini“ (2021) za potrebe centralnih harmonizacijskih jedinica u Bosni i Hercegovini¹³ izrađena je aplikacija PIFC koja za FUK omogućava elektronsko mapiranje poslovnih procesa, izradu elektronskih registara rizika, izvještavanje, računanje ključnih pokazatelja uspješnosti za preduzeća, a jedinicama interne revizije pruža mogućnost planiranja, provođenja i izvještavanja interne revizije kroz aplikaciju. Aplikacija je od velikog značaja i za centralne harmonizacijske jedinice u Bosni i Hercegovini, kao i resorno nadležne organizacije, jer omogućava elektroničku konsolidaciju podataka vezano za stupanj razvoja FUK i interne revizije, te podataka o najznačajnijim rizicima organizacija u javnom sektoru. Aplikacija koju administrira Federalno ministarstvo financija je besplatna za sve organizacije javnog sektora i olakšava korisnicima jednoobraznu primjenu važećih zahtjeva propisa i standarda.

Ne smije se zanemariti ni kontinuirana razmjena praksi između centralnih harmonizacijskih jedinica u Bosni i Hercegovini, koje efikasno surađuju kroz Koordinacijski odbor centralnih harmonizacijskih jedinica u BiH i zajednički organizuju godišnje konferencije iz oblasti PIFC, usuglašavaju pitanja od značaja za praksu, te sudjeluju aktivno u implementaciji projekata tehničke podrške koji se provode u Bosni i Hercegovini.

¹² 20 obuka iz oblasti FUK i 1 obuka iz oblasti interne revizije

¹³ Centralna harmonizacijska jedinica Ministarstva financija i trezora Bosne i Hercegovine, Centralna harmonizacijska jedinica Federalnog ministarstva finansija-financija, Centralna jedinica za harmonizaciju Ministarstva financija Republike Srpske, te Ured centralne harmonizacijske jedinice Direkcije za financije Distrikta Brčko BiH

6. ZAKLJUČAK

Razvoj internih kontrola i interne revizije u javnom sektoru zahtijeva aktivan angažman svih sudionika na unaprjeđenju i poboljšanju rada i djelovanja. Dobro razvijen sustav internih kontrola i neovisna i objektivna funkcija interne revizije omogućavaju uspješniju realizaciju ciljeva i primjenu principa ekonomičnosti, efektivnosti i efikasnosti u funkcioniranju organizacija javnog sektora. Rezultati su višestruki: donošenje kvalitetnijih odluka i bolje upravljanje organizacijom, blagovremeno i efikasno upravljanje rizicima, pozitivni izvještaji interne i vanjske revizije, te u konačnici brže i kvalitetnije usluge svojim korisnicima, čemu treba težiti svaka organizacija javnog sektora.

Iz gore navedenih izvještaja vidljivo je da se usklađivanje internih kontrola i interne revizije sa zahtjevima standarda i dalje sporo odvija kod većine organizacija javnog sektora u Federaciji BiH i da je i dalje potrebno ulagati zajedničke napore u svrhu daljeg unaprjeđenja. U sustavima internih kontrola, razvoj pojedinačnih COSO komponenti ne može pružiti zadovoljavajuće rezultate - COSO komponente se moraju razvijati i jačati istovremeno i zajedno, kao cjelina, kako bi organizacija ostvarila konkretnu korist od njihove primjene u praksi.

S druge strane interna revizija, kao neovisna i objektivna funkcija ne može dodavati vrijednost organizaciji putem obavljenih revizija, niti pružati kvalitetne savjetodavne angažmane ukoliko nema adekvatan status, dovoljne kapacitete i podršku rukovodstva i zaposlenih.

Praćenje napretka se nastavlja, kako od međunarodnih tijela, tako i od CHJ. Zahtjevi Europske komisije postaju konkretniji, posebno zbog činjenice otvaranja pristupnih pregovora sa Europskom unijom. Međutim, čak i u kontekstu značaja razvoja FUK i interne revizije u procesu europskih integracija, treba imati u vidu bitnu misao vodilju: da organizacije javnog sektora interne kontrole i internu reviziju trebaju razvijati i unaprjeđivati prvenstveno radi sebe i praktične koristi koju od toga mogu imati, a tek onda radi drugih.

LITERATURA

1. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (2013) *Internal Control – Integrated Framework, Executive Summary*, dostupno na <https://www.coso.org/guidance-on-ic> (pristupljeno 25.04.2024.)
2. De Koning, R. (2007) *Public Internal financial Control : A European Commission initiative to build new structures of public internal control in applicant and third-party countries*, Belgium, R. De Koning, Sint Katharina Lombeek,
3. Direkcija za evropske integracije, Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Evropskih zajednica i njihovih država članica, s jedne strane, i Bosne i

Hercegovine, s druge strane, dostupno na:

<https://www.dei.gov.ba/bs/stabilization-agreement> (pristupljeno 25.04.2024.)

4. Konsolidovani izvještaj interne revizije u javnom sektoru u Federaciji Bosne i Hercegovine (2022). Dostupno na:
<https://www.fmf.gov.ba/Content/Read/izvjestavanje-o-internoj-reviziji>
(pristupljeno 27.04.2024. godine)
5. Konsolidovani izvještaj o funkcioniranju sistema finansijskog upravljanja i kontrole u javnom sektoru u Federaciji Bosne i Hercegovine (2017, 2018, 2018, 2020, 2021, 2022). Dostupno na:
<https://www.fmf.gov.ba/Content/Read/izvjestavanje-o-financijskom-upravljanju-i-kontroli> (pristupljeno 27.04.2024. godine)
6. OECD/SIGMA (2017) Principi javne uprave, dostupno na
www.sigmaweb.org/publications/Principles-Public-Administration-Overview-Bosnian.pdf (pristupljeno 24.04.2024.)
7. OECD. (2022). Monitoring report: The principles of public administrations Bosnia and Herzegovina, dostupno na:
<https://www.sigmaweb.org/publications/Monitoring-Report-Bosnia-and-Herzegovina-May-2022.pdf> (pristupljeno 24.04.2024.)
8. Standardi interne kontrole u javnom sektoru u Federaciji Bosne i Hercegovine. Službene novine FBiH, 75/16
9. Zakon o finansijskom upravljanju i kontroli u javnom sektoru u Federaciji Bosne i Hercegovine. Službene novine FBiH, 38/16
10. Zakon o internoj reviziji u javnom sektoru u Federaciji Bosne i Hercegovine. Službene novine FBiH, 47/08, 101/16

dr. sc. Marijana Šimić
Vlada Županije Zapadnohercegovačke
marijanamarkota.simic@gmail.com

dr. sc. Sara Soldo
Libertas Međunarodno Sveučilište
ssoldo1@libertas.hr

PREDNOSTI REVIZIJSKOG SUSTAVA UNUTARNJIH KONTROLA KOD JAVNIH PODUZEĆA

Sažetak

Unutarnje kontrole su cjelokupan sustav kontrola kojeg uspostavlja subjekt (organizacije/poduzeća) s ciljem učinkovitog upravljanja i izvršavanja ciljeva. Unutarnje financijske kontrole u javnom sektoru obuhvaćaju mjere za kontroliranje prihoda, rashoda, imovine i obveza. Potrebno je ukazati na potrebu uvođenja i unapređenja djelovanja sustava unutarnjih kontrola i funkcija unutarnje (interne) revizije u pojedinim subjektima. Značajne slabosti, nedostaci i nepravilnosti unutarnjih kontrola su u vezi s procesom financijskog izvještavanja. U suvremenim poduzećima unutarnja kontrola se ugrađuje u sve poslovne procese i obuhvaća nadzor nad svim poslovnim procesima. Redovite revizije unutarnjih kontrola pokazuju posvećenost poduzeća transparentnosti, integritetu i odgovornosti. To može poboljšati ugled poduzeća među investitorima, kupcima, regulatornim tijelima i širom javnošću.

Ključne riječi: *unutarnje kontrole, subjekti (organizacije/poduzeća), javni sektor*

1. UVOD

Bosna i Hercegovina je započela reformu javne uprave, bitan čimbenik javnih financija jeste razvoj i jačanje sustava i procedura Javne unutarnje financijske kontrole (*Public Internal Financial Control System*, PIFC), decentralizirani sustav provedbe, kao i praktična podrška provedbi unutarnje revizije. Rukovoditeljska funkcija podržana je sustavom financijskog upravljanja i kontrolom, kao i funkcionalnom neovisnošću unutarnje revizije. Model PIFC-a Europske unije (*European Union*, EU) razdvaja funkcije i odgovornosti za sustav financijskog upravljanja i kontrolu (*Financial Management and Control*, FMC), obuhvaćajući *ex ante* (prethodnu), *ongoing* (tekuću) i *ex post* (naknadnu) kontrolu i neovisnu unutarnju reviziju.

Sustav unutarnje financijske kontrole javnog sektora (PIFC), sastoji se od sljedećih osnovnih elemenata:

1. Financijskog upravljanja i unutarnje kontrole - FUK (FMC);
2. Funkcionalno neovisne unutarnje revizije (IA);
3. Središnje jedinice za harmonizaciju i koordinaciju sustava financijskog upravljanja i kontrole i metodologija unutarnje revizije (CHJ).

2. FINACIJSKO UPRAVLJANJE I UNUTARNJA KONTROLA

Temeljna obilježja sustava unutarnjih kontrola i dobrog financijskog upravljanja uključuje upravljanje po načelu „vrijednost za novac“, upravljačku odgovornost na svim razinama upravljanja te sustavni pristup i pogled na kontrole. Unutarnja kontrola je proces, oblikovan od strane upravljačkog tijela organizacije, menadžmenta i drugih zaposlenih, sa svrhom postizanja razumnog uvjerenja o ostvarenju ciljeva koji se odnose na poslovne operacije, izvještavanje i usklađenost.¹ Cilj financijskog upravljanja i kontrole je da se osigura usuglašenost rada i poslovanja s važećom regulativom, pomogne da se osigura razumno uvjerenje da se javna sredstva troše na odgovarajući način, kao i visoki standardi upravljanja resursima i odgovorno ponašanje, odnosno da se osigura stvarna odgovornost i dobri sustavi unutarnjih kontrola u organizacijama javnog sektora.² Sustav kontrole čine procedure, pravila, politike i instrukcije koje se donose za ostvarenje postavljenih ciljeva. Rukovoditelji subjekata javnog sektora odgovorni su da se poslovi odvijaju sukladno zakonu i standardima, odnosno da se javnim sredstvima upravlja na ekonomičan, efikasan, efektivan i etičan način. U prvi se plan stavlja cjelovitost poslovanja kroz tri E pristup (*Economy, Efficiency and Effectiveness*), kojeg čine:³

- Ekonomičnost (*Economy*) - da li se troškovi drže pod kontrolom,
- Učinkovitost (*Efficiency*) - da li se resursi koriste na “pravi” način,
- Djelotvornost (*Effectiveness*) - da li se rade “prave stvari”.

Kod kvalitetnih sustava upravljanja FUK-a je razvijena upravljačka odgovornost kod kojih je jasna odgovornost i jasne linije ovlaštenja na svim nivoima upravljanja. Skraćenica COSO⁴ odnosi se na Komitet sponzorskih organizacija Treadway komisije (*Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission*). COSO model je općeprihvaćeni međunarodni model za uspostavu, vođenje i procjenu sustava unutarnjih kontrola, koji čine pet međusobno povezanih komponenti: kontrolno okruženje, procjena rizika, kontrolne aktivnosti, informacije

¹Internal Control – Integrated Framework, Executive Summary, The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO), May 2013, <https://www.coso.org/Documents/990025P-Executive-Summary-finalmay20.pdf>.

² Priručnik za financijsko upravljanje i kontrolu u javnom sektoru u Federaciji Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, broj 46/23.

³ Daujotaitė, D. and Mačerinskiene, I. (2008). Developnet of performance audit in public sector, 5th International Scientific Conference Business And Management, Lithuania, 177-185.

⁴ Zakon o financijskom upravljanju i kontroli u javnom sektoru u FBiH, Službene novine FBiH, broj 38/16.

i komunikacije, praćenje i procjena. Dobro definirano kontrolno okruženje je preduvjet za razvoj ostalih komponenti sustava unutarnjih kontrola. Kontrolno okruženje čine:⁵ etičke vrijednosti, integritet i stil upravljanja, način rukovođenja, postojanje planskog pristupa poslovanju, uređenu organizacijsku strukturu s jasno definiranim ovlaštenjima i odgovornostima za realizaciju aktivnosti, postavljenih ciljeva i upravljanja javnim sredstvima. Iako definicija kaže da je financijsko upravljanje i kontrola sustava unutarnjih kontrola ono što je prvi korak prilikom uspostavljanja ovog sustava kao i sustava proračunskog menadžmenta i programskog proračuna, jeste da je u javnom sektoru, u svim zemljama Zapadnog Balkana, prvenstveno potrebno promijeniti stavove i razmišljanja zaposlenih u smislu njihovog prihvaćanja činjenice da su oni samo jedan dio u velikom sustavu i samo jedan dio cjelokupnog poslovnog procesa. Samim tim, potrebno je da se prihvati procesna organizacijska procedura. Suština procesne organizacijske strukture jeste da se dizajniraju poslovni procesi kako bi se unaprijedile kvalitete pruženih usluga građanima, jer se zaposlenima omogućava jednostavan pristup informacijama, osigurana je komunikacija i koordinacija pojedinih poslova kako bi se centralni proces realizirao. Planski pristup poslovanja gdje je jasno postavljena vizija poslovanja i definirani strateški i operativni ciljevi, upravljanje rizicima treba postati sastavni dio procesa planiranja i donošenja odluka. Kontrolne aktivnosti predstavljaju pisana pravila, procedure i mjere koje se uspostavljaju radi ostvarenja ciljeva smanjenjem rizika na prihvatljivu razinu ili drugim odgovarajućim pristupom upravljanja rizicima. Kvalitetna informacija koja zahtjeva komunikaciju na svim razinama subjekta, uspostavlja efikasan, pravovremen i pouzdan sustav izvještavanja. Zatim, praćenje i procjena sustava obavlja se kontinuiranim praćenjem, samoprocjenom i unutarnjom revizijom.

Unutarnja revizija je neovisno, objektivno uvjeravanje i konzultantska djelatnost kreirana s ciljem dodavanja vrijednosti i unapređenja poslovanja organizacije. Ona pomaže organizaciji da ostvari svoje ciljeve, osiguravajući sistematiziran, discipliniran pristup ocjeni i poboljšanju učinkovitosti upravljanja rizikom, kontrolama i procesima upravljanja.

Unutarnja revizija i u naslovu unutarnja kontrola, razlikuju se u svom djelovanju. Unutarnja kontrola djeluje kao prethodni nadzor, otklanja određene procese koji nisu u skladu s unaprijed utvrđenim pravilima dok se unutarnja revizija posvećuje naknadnom nadzoru funkcioniranja sustava unutarnjih kontrola i ostvarenju poslovanja s usvojenim ciljevima. Gledajući vrijeme ispitivanja unutarnja kontrola je preventivnog karaktera dok je unutarnja revizija korektivnog. Obje metode se mogu odvijati u isto vrijeme, osim što se unutarnja kontrola temelji na nadzoru rada izvršnih organa dok unutarnja revizija nadzire poslovanje izvršnih i kontrolnih organa. Razlika, s obzirom na organe ispitivanja je ta što su organi unutarnje revizije

⁵ Priručnik za financijsko upravljanje i kontrolu u javnom sektoru u Federaciji Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, broj 46/23.

formirani u poseban revizijski odjel dok organi unutarnje kontrole čine sastav odjela i rad kontroliraju.⁶

Središnja harmonizacijska jedinica posluje u okviru Ministarstva financija (kako na centralnom nivou tako i na nivou županijskih vlada) i njena osnovna uloga jeste koordinacija i razvoj sustava unutarnjih financijskih kontrola u javnom sektoru.

Odbor pokroviteljskih organizacija Treadwayeve komisije⁷ Interna kontrola-Integrirana Okvir navodi tri primarna cilja unutarnjih kontrola:

- (1) djelotvornost i učinkovitost poslovanja,
- (2) ciljevi financijskog izvješćivanja, uključujući pouzdanost, pravodobnost i transparentnost, i
- (3) usklađenost s primjenjivim zakonima i propisi.

Međutim, važnost poboljšanog sustava unutarnjih kontrola subjekta (*Internal Control System Quality, ICQ-a*) nije ograničena na poboljšanu kvalitetu revidiranih financijskih izvješća. Poduzeća s dobro osmišljenim sustavima kontrole ostvaruju poboljšane operativne rezultate, kao što je smanjena pogreška prognoze upravljanja⁸, smanjene stope zaduživanja na bankovne kredite⁹ i poboljšana operativna učinkovitost.¹⁰

3. SAMOPROCJENA SUBJEKTA

Djelotvorna upotreba svih podataka ovisi o interoperabilnosti sustava, kao što su okviri za upravljanje kvalitetom (Zajednički okvir procjene, CAF, *Common Assessment Framework*), koji kombiniraju rad na procesima i povezuju ga s ostalim elementima kao što su rukovodstvo, resursi i organizacija.¹¹

“Javna poduzeća nastala su kao odraz potreba suvremenog industrijskog i urbanog društva za kontinuiranim obavljanjem niza djelatnosti i pružanja usluga, bez kojih ne bi bio moguć svakodnevni život i funkcioniranje gospodarstva. Javni interes vezan uz rad javnih poduzeća zadržao se i danas. Učinkovito poslovanje javnih

⁶ Mahaček, D., Boflek, B. and Gajtal, I. (2016). ‘Učinkovitost unutarnjih kontrola u javnom sektoru Republike Hrvatske’, *Tranzicija*, 2-19.

⁷ Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO) (2013). *Internal Control-Integrated Framework*. New York, NY: COSO.

⁸ Feng, M., C. Li., and S. McVay. (2009). Internal control and management guidance. *Journal of Accounting and Economics* 48: 190–209.

⁹ Kim, J., B. Song, and L. Zhang. (2011). Internal control weakness and bank loan contracting: Evidence from SOX Section 404 disclosures. *The Accounting Review* 86: 1157–1188.

¹⁰ Cheng, M., D. Dhaliwal, and Y. Zhang. (2014). Does investment efficiency improve after the disclosure of material weaknesses in internal control over financial reporting? *Journal of Accounting and Economics* 56: 1–18.

¹¹ Centar za podršku Zajedničkog okvira za ocjenjivanje organizacija javnog sektora (CAF) Europskog instituta za javnu upravu (EIPA) (P. Staes) (2010). *Growing Towards Excellence in the European Public Sector - a decade of European collaboration with CAF*.

poduzeća je od iznimnog značaja za cjelokupno gospodarstvo. Javna poduzeća mogu biti pokretač pozitivnih promjena u društvu i za državu je jako bitno kako takva poduzeća posluju. Ako su javna poduzeća stabilna, onda ona mogu biti i mehanizam s pomoću kojeg se stabilizira javni sektor, smanjuje nezaposlenost, promiču pozitivne promjene i politike, te na koncu poboljšava životni standard.”¹² Tradicionalni način upravljanja odlazi u zaborav, praćenje izvršenja proračuna/financijskog plana i trošenja financijskih sredstava, kao i usklađenost sa zakonskim zahtjevima. Prelazi se na moderan način upravljanja što podrazumijeva “uspostavljanje plana ili mape puta za ciljeve koje je potrebno ostvariti, opredjeljivanje sredstava za realizaciju plana u skladu s predviđenim rokovima, kao i utvrđivanje onoga što je zaista ostvareno u poređenju s prvobitno planiranim, utvrđivanje odstupanja i razloga odstupanja, kao i njihovo unošenje u prvobitne planove i odluke o opredjeljivanju sredstava. Rukovodstvo snosi odgovornost, što zahtijeva postojanje transparentnosti. Odgovornost zavisi od jasnoće i razumljivosti izvještavanja kao i kapaciteta lica kojima se informacije dostavljaju na pregled, razmatranje i osporavanje.”¹³ Samoprocjena javnih poduzeća je proces u kojem se procjenjuje kvalitete rada organizacije kroz pouzdane informacije o različitim funkcijama organizacije. CAF je model koji stimulira organizacije da nastoje unapređenje cjelokupnog rada organizacije kroz samoprocjenu. Ovaj proces obično uključuje procjenu efikasnosti i efektivnosti poslovanja poduzeća, kao i procjenu njihovog prilagođavanja međunarodnim normama i propisima, uvažavaju se i lokalne specifičnosti i potrebe, kao potreba za poboljšanjem integriteta i borbi protiv korupcije. CAF model uključuje samoprocjenu na temelju devet kriterija: liderstvo, strategija i planiranje, ljudi, partnerstva i resursi, procesi, rezultati usmjereni na građane/korisnike, rezultati u vezi s ljudima, rezultati u vezi s društvenom odgovornošću i ključni rezultati učinka. Samoprocjena se temelji na procjeni kvalitete usluga koje pružaju javna poduzeća, njihovom odnosu prema građanima i korisnicima, kao i na procjeni njihovih poslovnih procesa i rezultata. CAF model je jednaka prilika za sve, djelotvorne ocjene učinka, tržišne plaće državnih službenika, stalno učenje i poboljšanje. Bolja unutarnja kontrola u poduzećima poboljšava operativne performanse.¹⁴

Ciljevi unutarnje kontrole mogu se podijeliti na podskupine:¹⁵

- operativni ciljevi,
- informacijski ciljevi,

¹² Mamić Sačar, I., Vuković, D. and Pavić, I. (2016). ‘Utjecaj preporuka državnih revizora na povećanje učinkovitosti javnih poduzeća’, *hrcak.srce.hr*, 11–28.

¹³ Hepworth, N. (2009). Upravljačka odgovornost, temelj sustava IFKJ; Konferencija o IFKJ; Brisel, 2, ReSPA, Radni document

¹⁴ Feng, M., C. Li, S. E. McVay, and H. Skaife. (2015). Does ineffective internal control over financial reporting affect a firm’s operations? Evidence from firms’ inventory management. *The Accounting Review* 90 (2): 529–557. <https://doi.org/10.2308/accr50909>

Cheng, Q., B. Goh, and J. Kim. (2018). Internal control and operational efficiency. *Contemporary Accounting Research* 35 (2): 1102–1139. <https://doi.org/10.1111/1911-3846.12409>

¹⁵ Crnković, L., Mijoč, I., i Mahaček, D., (2010). Osnove revizije. Osijek: Ekonomski fakultet u Osijeku, 231.

- ciljevi usklađenosti ili podudarnosti.

Operativni ciljevi se odnose na postizanje učinkovitosti i djelotvornosti poduzeća, tj. sustav unutarnjih kontrola mora biti tako ustrojen kako bi omogućio ostvarivanje operativnih i strateških ciljeva. Informacijski ciljevi nalažu osiguravanje neometanog protoka i pouzdanosti informacija, koje se koriste u svrhu donošenja odluka. Naglašena je i važnost relevantnih financijskih informacija koje bi predstavljale okvir za formiranje financijskih izvještaja u skladu s računovodstvenim načelima, standardima, politikama i zakonskom regulativom. Ciljevi, usklađenosti ili podudarnosti moraju osigurati usklađenost cjelokupnog poslovanja poduzeća.

Postupci unutarnjih kontrola se dijele na sljedeće oblike:

- izvršna ili administrativna kontrola,
- informacijsko-računovodstvena kontrola i
- upravljačka kontrola.

Izvršna ili administrativna kontrola se uspostavlja u određenim poslovnim jedinicama poduzeća poput marketing, nabava, proizvodnja, pravna služba, kadrovska služba, služba održavanja. Kontrolni postupci koji se često provode, primjerice u sustavu zaprimanja robe su pregled kvalitete i količine primljene robe, dokumentiranje pošiljke, provjeravanje faktura dobavljača itd. Slične procedure se obavljaju u drugim jedinicama poduzeća, ali su tamo kontrolni postupci prilagođeni djelatnosti tog odjela odnosno jedinice. Tako primjerice u prodaji su oblikovani posebni postupci koji se odnose na autorizaciju uvjeta zaduživanja za kupce, autorizaciju promjene podataka o klijentima, kontroliranje narudžbi kupaca, obrada upita klijenata itd. Neovisno o kojoj funkciji u poduzeću je riječ, sam proces unutarnje kontrole će provoditi upravo zaposlenici unutar navedene funkcije, pazeći pri tome da se ostvare prethodno definirani ciljevi poduzeća. Informacijsko-računovodstvena kontrola obuhvaća skup mjera, postupaka i pravila kojima se nastoji osigurati točnost, valjanost i sveobuhvatnost računovodstvenih evidencija i izvješća, kao i fizička zaštita imovine poduzeća. Sve nastale promjene obračunskog razdoblja se prate i bilježe u poslovnim knjigama poduzeća.

4. DISKUSIJA

U javnom sektoru Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) razvijen je regulatorni okvir za FUK u skladu s kojim je potrebno harmonizirati važeći Zakon o javnim poduzećima. S obzirom na to da se trenutno Zakon o FUK-u ne odnosi na javna poduzeća čiji je osnivač jedinica lokalne uprave (općina/grad), potrebno je u što skorijem roku donijeti izmjene i/ili dopune Zakona o FUK-u kako bi njegovim odredbama bila obuhvaćena sva javna poduzeća u FBiH. Naime, uspostavljanje funkcije za upravljanje rizicima trebalo bi biti obvezno za sva javna poduzeća, uključujući i ona koja na nivou jedinica lokalne uprave isporučuju društveno

značajne usluge kao što su npr. komunalne usluge, a upravljanje rizicima u tim poduzećima trebala bi obuhvatiti i financijske i operativne rizike.¹⁶

Nadalje, potrebno je razviti sustav izvještavanja koji omogućava pravovremene informacije za praćenje likvidnosti, financijske zaduženosti, stabilnosti i uspješnosti javnih poduzeća. Ova mjera stoga uključuje razvoj seta ključnih financijskih pokazatelja stabilnosti, aktivnosti i uspješnosti javnih poduzeća za osnivače i resorna ministarstva, a s vremenom bit će potrebno razvijati i modalitete za postavljanje određenih ciljanih vrijednosti financijskih pokazatelja koja se očekuju od javnih poduzeća.¹⁷

U angloameričkom modelu korporativnog upravljanja,¹⁸ revizijski odbor je specijalizirani pododbor u okviru odbora direktora i sastavljen je od neovisnih članova odbora direktora, dok u kontinentalnom modelu korporativnog upravljanja s dvorazinskom upravljačkom strukturom, nadzorni odbor imenuje revizijski odbor koji obavlja određene zadatke nadziranja i praćenja poslovanja poduzeća. Bez obzira radi li se o angloameričkom ili kontinentalnom modelu, ključni je zahtjev da bi trebala postojati odgovarajuća uključenost neovisnih, neizvršnih direktora u ispitivanje procesa financijskog izvještavanja, unutarnjih kontrola i upravljanja rizicima. Revizije unutarnje kontrole financijskog izvješćivanja¹⁹ (*Internal control over financial reporting*, ICFR) bile su predmet intenzivnog ispitivanja Odbora za nadzor računovodstva javnih poduzeća (*Public Company Accounting Oversight Board*, PCAOB) i istraživača, ali proces kroz koji revizori donose prosudbe o ICFR-u uglavnom je "crna kutija", značajne prosudbe donesene unutar revizije ICFR-a, procjenu uočenog nedostatka unutarnje kontrole. „Adekvatne unutarnje kontrole prva linija obrane u otkrivanju i sprječavanju materijalnih pogrešaka ili prijevара u financijskom izvješćivanju, kada se nedostaci unutarnje kontrole ne riješe, kvaliteta financijskog izvješćivanja može biti smanjena”.²⁰ Regulatori revidiranih financijskih izvješća (*Securities and Exchange Commission*, SEC i PCAOB) nedavno su izdali nekoliko pisanih i usmenih priopćenja izražavajući zabrinutost u vezi s ICFR-om javnih poduzeća i revizijama ICFR-a.²¹

¹⁶https://parlamentfbih.gov.ba/v2/userfiles/file/Materijali%20u%20proceduri_2021/Strategija%20upravljanja%20javnim%20finansijama%20u%20FBiH%20B.pdf

¹⁷Strategija razvoja sustava internih financijskih kontrola u javnom sektoru Federacije Bosne o Hercegovine za period 2021-2027., Parlament Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2021, 34.

¹⁸ Tušek, B. (2007). 'REVIZIJSKI ODBOR U SUSTAVU KORPORATIVNOG UPRAVLJANJA', *Ekonomika istraživanja*, 20(2),86–103.

¹⁹ Cohen, J.R., Jennifer, R.J., Jay, C.T. and Gregory, M.T. (2020). Audit partners judgements and challenges in the audit of internal control over Financial Reporting, *SSRN Electronic Journal* [Preprint]. doi:10.2139/ssrn.3551763.

²⁰ Securities and Exchange Commission (SEC) (2019a). SEC charges four public companies with longstanding ICFR failures. Available at: <https://www.sec.gov/news/press-release/2019-6>

²¹ Panucci, M. (2016). Remarks before the 2016 AICPA conference on current SEC and PCAOB developments. Available at: <https://www.sec.gov/news/speech/panucci-2016-aicpa.html>

Revizije unutarnje kontrole nad financijskim izvješćivanjem (ICFR) obično su „integrirane” s revizijom financijskih izvještaja (*Financial Statements*, FS) obje revizije provodi isto revizorsko poduzeće, koja osmišljava postupke kako bi se zadovoljili ciljevi obje revizije istovremeno. Naime, postoji i neintegrirane revizije gdje zapošljavaju različita poduzeća za svoje FS i ICFR revizije. Na primjeru kineskih poduzeća koje zapošljavaju različita revizorska poduzeća za svoje FS i ICFR revizije (tj. neintegrirane revizore), došlo se do zaključka da je kvaliteta ICFR revizije viša za neintegrirane revizije u usporedbi s integriranim revizijama. Štoviše, ukupne naknade za reviziju niže su za neintegrirane revizije, unatoč višim naknadama za reviziju ICFR-a.²²

Neintegrirane revizije su učinkovito zabranjene za javna poduzeća u SAD-u. Tri najveće svjetske ekonomije (Kina, Japan i SAD) zahtijevaju ICFR revizije za barem neka javna poduzeća. Prema našim saznanjima, Kina je jedina od njih koja dopušta neintegrirane ICFR revizije. Iako su kineske ICFR smjernice za reviziju slične američkim standardima, oni posebno dopuštaju ili neintegrirane ili integrirane pristupe. Kanada i Europska unija raspravljale su o dodavanju zahtjeva ICFR revizije, ali su naposljetku odlučile da neće jer su smatrale da koristi ne nadmašuju jasno troškove.²³ Kada revizori izdaju negativno mišljenje ICFR-a, oni tvrde da je menadžment-ov sustav unutarnjih kontrola neučinkovit i da "postoji razumna mogućnost da značajno pogrešno prikazivanje financijskih izvještaja društva neće biti spriječeno ili otkriveno na vrijeme".²⁴

Quaadman, T. (2015). Re: PCAOB draft strategic plan 2018-2022 (PCAOB Release No. 2018-001, August 10, 2018). Available at: https://pcaobus.org/About/Administration/StrategicPlanComments/24_Chamber.pdf

²² Gunn, J.L., Li, C., Liao, L. and Zhaou, S. (2022). I sit Better to Kill Two Birds with One Stone? Internal Control Audit Quality and Audit Cost for Integrated vs. Non-integrated Audits. *The Accounting Review*, forthcoming., <https://ssrn.com/abstract=3961928> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3961928>

²³ Financial Reporting Council (FRC). (2005a). Review of the Turnbull guidance on internal control: Proposals for updating the guidance. Consultation Paper. Turnbull Review Group. Available at: <https://www.frc.org.uk/getattachment/0450c82a-c443-4214-8faf-7465a09c80d7/Consultation-on-draft-revised-Turnbull-guidance-2005.pdf>

Financial Reporting Council (FRC). (2005b). Review of the Turnbull guidance on internal control. Evidence Paper. Turnbull

Federation des Expert Comptables Europeens (FEE). (2005). Risk management and internal control in the EU. Discussion paper. Available at: https://www.accountancyeurope.eu/wp-content/uploads/Risk_Management_and_Internal_Control_in_the_EU_Discussion_Paper_0503128200_5121024.pdf

²⁴ Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB). (2007). An Audit of Internal Control Over Financial Reporting That Is Integrated with An Audit of Financial Statements. Auditing Standard 2201. Washington, DC: PCAOB.

5. UMJESTO ZAKLJUČKA

Harmonizirani su regulativa i prakse unutarnje revizije u javnim poduzećima. Cilj ove mjere je uskladiti regulativu i praksu unutarnje revizije u javnim poduzećima sa zahtjevima regulatornog okvira za oblast unutarnje revizije u javnom sektoru, uzimajući u obzir specifične pravne okvire, te organizacijske strukture i linije izvještavanja u javnim poduzećima kao i principe korporativnog upravljanja uspostavljene u odgovarajućem zakonodavstvu. U tu svrhu, neophodno je provesti analize postojećih zakona, pod zakonskih akata i metodologija u cilju formuliranja prijedloga za njihove izmjene i dopune, te ažurirati postojeću Metodologiju rada unutarnje revizije, kako bi bila primjenjiva za javna poduzeća.

Zakon o javnim poduzećima u FBiH datira iz 2005. godine, a zadnje izmjene provedene su 2012. godine. Odredbe koje se odnose na unutarnju reviziju trebaju biti usklađene s važećom regulativom u javnom sektoru u FBiH i Međunarodnim standardima unutarnje revizije. U tom smislu, potrebno je uskladiti Zakon o javnim poduzećima u dijelu koji se odnosi na unutarnju reviziju i time omogućiti harmoniziranu primjenu u praksi. Smatramo da je procjena hoće li uočeni nedostatak unutarnje kontrole porasti na razinu značajnog nedostatka ili materijalne slabosti složena odluka koja zahtijeva razmatranje niza varijabli. Preispitivanja postojanje odbora za reviziju i njihove uloge u javnim poduzećima i neophodnost njihova postojanja u Bosni i Hercegovini. Buduća istraživanja mogu ispitati u kojoj mjeri, ako uopće, poduzeća usvajaju homogeni, jednostavni ICFR proces revizije u različitim industrijama. Subjekt djelokruga unutarnje revizije ovisi o djelatnosti poduzeća i s tim prilagođava sustav unutarnjih kontrola specifičnostima svog poslovanja te svojim potrebama i zahtjevima. S vremenom se djelokrug unutarnje revizije proširio i više ne obuhvaća samo financijska područja u poduzeću, nego se okreće i nefinancijskim područjima. Tako unutarnji revizori, osim što uvjeravaju da informacije iz poslovnih knjiga točno odražavaju činjenice, također procjenjuju politiku, procedure, upotrebu autoriteta, kvaliteta menadžmenta, efikasnost metoda, izvješćivanje o održivosti poslovanja. Donošenje obveznih standarda za izvještavanje o više područja održivosti u smjeru okolišnih, društvenih i upravljačkih informacija, nastoji se postići da te informacije postanu jednako važne kao i financijske informacije. Poduzeća će izvještavati o strategiji i poslovnom modelu, implementaciji mjera, politika, akcijskih planova te alokaciji resursa i o pokazateljima napretka i mjerenju. Standardi izvještavanja primjenjivi na sva poduzeća, sektorski standardi i standardi na razini poduzeća. U Bosni i Hercegovini nije još uvedeno nefinancijsko izvještavanje a članice Europske unije trebaju poštivati Direktivu o korporativnom izvještavanju o održivosti, koja uvodi koncept dvostruke materijalnosti, utjecaj poslovanja na društvo i okoliš i utjecaj okolišnih i društvenih pitanja na novčani tijek, bilancu ili dobit. Naglasak je na održivost, poduzeća će imati kvalitativne i kvantitativne informacije, trenutne i potencijalne učinke te kratkoročne, srednjoročne i dugoročne planove. Poduzeća koja nemaju dokaze da mogu nastaviti neograničenim poslovanjem moraju imati plan restrukturiranja, plan pronalaženja strateškog partnera, plan pred stečaja, plan stečaja

ili likvidacije sve u skladu sa Zakonom o stečaju.²⁵ Javno poduzeće, ako ima nedostatak likvidnih sredstava za plaćanje svojih računa pa stalno kasni s plaćanjem, međutim država jamči plaćanje svih dugova njenim vjerovnicima. U ovom slučaju bez obzira na teškoće plaćanja, javno poduzeće može pripremiti financijske izvještaje pod načelom vremenske neograničenosti poslovanja. Subjektova mogućnost da nastavi s vremenski neograničenim poslovanjem, po svojoj prirodi, ključno je revizijsko pitanje.

LITERATURA

1. Andrić, M., Krsmanović, B., & Jakšić, D. (2009). Revizija-teorija i praksa, V izmijenjeno izdanje, Subotica, Ekonomski fakultet.
2. Cheng, M., D. Dhaliwal, and Y. Zhang. (2014). Does investment efficiency improve after the disclosure of material weaknesses in internal control over financial reporting? *Journal of Accounting and Economics* 56: 1–18.
3. Cheng, Q., B. Goh, and J. Kim. (2018). Internal control and operational efficiency. *Contemporary Accounting Research* 35 (2): 1102–1139. <https://doi.org/10.1111/1911-3846.12409>
4. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO) (2013). *Internal Control-Integrated Framework*. New York, NY: COSO.
5. Centar za podršku Zajedničkog okvira za ocjenjivanje organizacija javnog sektora (CAF) Europskog instituta za javnu upravu (EIPA) (P. Staes) (2010). *Growing Towards Excellence in the European Public Sector - a decade of European collaboration with CAF*.
6. Cohen, J.R., Jennifer, R.J., Jay, C.T. and Gregory, M.T. (2020). Audit partners judgements and challenges in the audit of internal control over Financial Reporting, *SSRN Electronic Journal* [Preprint]. doi:10.2139/ssrn.3551763.
7. Crnković, L., Mijoč, I., i Mahaček, D., (2010). Osnove revizije. Osijek: Ekonomski fakultet u Osijeku, 231.
8. Daujotaite, D. and Mačerinskiene, I. (2008). Developnet of performance audit in public sector, 5th International Scientific Conference Business And Management, Lithuania, 177-185.
9. Mamić Sačar, I., Vuković, D. and Pavić, I. (2016). ‘Utjecaj preporuka državnih revizora na povećanje učinkovitosti javnih poduzeća’, *hrcak.srce.hr*, 11–28.
10. Mahaček, D., Boflek, B. and Gajtal, I. (2016) ‘Učinkovitost unutarnjih kontrola u javnom sektoru Republike Hrvatske’, *Tranzicija*, 2-19.
11. Feng, M., C. Li., and S. McVay. (2009). Internal control and management guidance. *Journal of Accounting and Economics* 48: 190–209.

²⁵ Zakon o stečaju, Službene novine FBiH, broj 53/21.

12. Feng, M., C. Li, S. E. McVay, and H. Skaife. (2015). Does ineffective internal control over financial reporting affect a firm's operations? Evidence from firms' inventory management. *The Accounting Review* 90 (2): 529–557. <https://doi.org/10.2308/accr50909>
13. Financial Reporting Council (FRC). (2005a). Review of the Turnbull guidance on internal control: Proposals for updating the guidance. Consultation Paper. Turnbull Review Group. Available at: <https://www.frc.org.uk/getattachment/0450c82a-c443-4214-8faf-7465a09c80d7/Consultation-on-draft-revised-Turnbull-guidance-2005.pdf>
14. Financial Reporting Council (FRC). (2005b). Review of the Turnbull guidance on internal control. Evidence Paper. Turnbull
15. Federation des Expert Comptables Europeens (FEE). (2005). Risk management and internal control in the EU. Discussion paper. Available at: https://www.accountancyeurope.eu/wp-content/uploads/Risk_Management_and_Internal_Control_in_the_EU_Discussion_Paper_05031282005121024.pdf
16. Gunn, J.L., Li, C., Liao, L. and Zhaou, S. (2022). I sit Better to Kill Two Birds with One Stone? Internal Control Audit Quality and Audit Cost for Integrated vs. Non-integrated Audits. *The Accounting Review*, forthcoming., <https://ssrn.com/abstract=3961928> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3961928>
17. Internal Control – Integrated Framework, Executive Summary, The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO), May 2013, <https://www.coso.org/Documents/990025P-Executive-Summary-finalmay20.pdf>.
18. Hepworth, N. (2009). Upravljačka odgovornost, temelj sustava IFKJ; Konferencija o IFKJ; Brisel, 2, ReSPA, Radni dokument.
19. Kim, J., B. Song, and L. Zhang. (2011). Internal control weakness and bank loan contracting: Evidence from SOX Section 404 disclosures. *The Accounting Review* 86: 1157–1188.
20. Operta, E. (2013). Javni menadžment lokalne uprave u funkciji razvoja lokalne zajednice. *Tranzicija*, 32, 155-167.
21. Panucci, M. (2016). Remarks before the 2016 AICPA conference on current SEC and PCAOB developments. Available at: <https://www.sec.gov/news/speech/panucci-2016-aicpa.html>
22. Priručnik za financijsko upravljanje i kontrolu u javnom sektoru u Federaciji Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, broj 46/23.
23. Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB). (2007). An Audit of Internal Control Over Financial Reporting That Is Integrated with An Audit of Financial Statements. Auditing Standard 2201. Washington, DC: PCAOB.
24. Securities and Exchange Commission (SEC). (2019a). SEC charges four public companies with longstanding ICFR failures. Available at: <https://www.sec.gov/news/press-release/2019-6>.

25. Strategija razvoja sustava internih finansijskih kontrola u javnom sektoru Federacije Bosne i Hercegovine za period 2021-2027., Parlament Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2021
26. Tušek, B. (2007). 'REVIZIJSKI ODBOR U SUSTAVU KORPORATIVNOG UPRAVLJANJA ' *Ekonomski istraživanja*, 20(2), 86–103.
<https://hrcak.srce.hr/21467>
27. Quaadman, T. (2015). Re: PCAOB draft strategic plan 2018-2022 (PCAOB Release No. 2018-001, August 10, 2018). Available at: https://pcaobus.org/About/Administration/StrategicPlanComments/24_Chamber.pdf
28. Zakon o finansijskom upravljanju i kontroli u javnom sektoru u FBiH, Službene novine FBiH, broj 38/16.
29. Zakon o unutarnjoj reviziji institucija Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, broj 27/08.
30. Zakon o stečaju, Službene novine FBiH, broj 53/21.
31. https://parlamentfbih.gov.ba/v2/userfiles/file/Materijali%20u%20proceduri_2021/Strategija%20upravljanja%20%20javnim%20finansijama%20u%20FBiH%20B.pdf

prof. dr. sc. Benina Veledar
Ekonomski fakultet Univerziteta u Sarajevu
benina.veledar@efsa.unsa.ba

VRHOVNE REVIZIJSKE INSTITUCIJE U FUNKCIJI FINANCIJSKOG ZDRAVLJA JAVNOG SEKTORA

Sažetak

Vrhovne revizijske institucije (VRI) predstavljaju ključni stub u osiguravanju financijskog zdravlja javnog sektora. Njihov zadatak obuhvaća reviziju i nadzor javnih financija radi osiguranja transparentnosti, odgovornosti i efikasnosti u upravljanju javnim sredstvima. Kroz neovisno ocjenjivanje financijskih izvještaja, VRI identificiraju potencijalne nepravilnosti i rizike, pružajući tako osnovu za unaprijeđenje financijskog upravljanja. Osim toga, VRI doprinose jačanju integriteta javnih institucija, potičući usklađenost sa propisima i standardima. Kroz svoj rad, VRI podržavaju održivost javnih financija, čime doprinose stabilnosti i prosperitetu društva u cjelini. Ovaj rad ima za cilj predstaviti regulatorni okvir VRI u FBiH, sa posebnim naglaskom na njezin kapacitet i područje djelovanja, te preporuke koje daju u području Financijskog upravljanja i kontrole (FUK) i Interne revizije (IR), čime indirektno doprinosi jačanju internog nadzora u javnom sektoru FBiH.

Ključne riječi: *vrhovne revizijske institucije, financijsko upravljanje i kontrola, interni nadzor, zdravlje javnog sektora*

1. KAPACITETI I PODRUČJE DJELOVANJA VRI U FBiH

Zakonom o reviziji institucija u FBiH (Službene novine FBiH br. 22/06) uređuje se revizija institucija u FBiH, te ciljevi, dužnosti, organizacija, rukovođenje i nadležnosti Ureda za reviziju institucija u FBiH. Ured za reviziju institucija u FBiH je vrhovna institucija za reviziju, čiji je cilj sukladno članu 3. Zakona „...da kroz provođenje revizija osigura neovisna mišljenja o izvršenju proračuna i financijskim izvještajima, korištenju resursa i upravljanja državnom imovinom od Vlade, proračunskih institucija u FBiH i javnih institucija u FBiH, na koji način će se doprinijeti pouzdanom obavještavanju o korištenju proračunskih sredstava, transparentnom i kvalitetnom upravljanju javnim prihodima, troškovima i imovinom u Federaciji Bosne i Hercegovine.“

Ured za reviziju institucija provodi financijske revizije, revizije učinka i druge specifične revizije, a o svojim nalazima i preporukama informira odgovorne institucije i javnost putem javnih revizorskih izvještaja. Nadležnost Ureda za

reviziju, u skladu sa članom 11. ovog Zakona, obuhvaća „...sve javne institucije u Federaciji Bosne i Hercegovine uključujući: Parlament FBiH; Predsjednika FBiH; Vladu FBiH i njezina ministarstva; izvanproračunska sredstva koja mogu biti uspostavljena zakonom; javne fondove, zavode i agencije, skupštine i vlade županija na teritoriju FBiH; općine na teritoriju FBiH; sve proračunske institucije koje se direktno financiraju iz proračuna koje usvajaju parlament, skupštine županija i općinska vijeća; izvanproračunska sredstva koja mogu biti uspostavljena zakonom; sredstva koja su kao zajam ili grant za BiH osigurana nekoj instituciji, ili projektu u FBiH od međunarodnih tijela i organizacija; sredstva osigurana iz proračuna bilo kojoj drugoj instituciji, organizaciji ili tijelu, te poduzeća u kojim država ima vlasnički udio od 50% plus jednu dionicu ili više.“

Dakle, s jedne strane imamo ogroman broj institucija koje je potrebno revidirati na periodičnoj osnovi, dok s druge strane imamo Ured za reviziju institucija u FBiH koji ne posjeduje dovoljne kapacitete (ljudske, financijske i sl.) da odgovori ovim zahtjevima. Zbog toga se kao svojevrsan kompromis ustalila praksa da se institucije od vitalnog značaja (proračun F BiH, kantonalni proračuni i njihovi korisnici) revidiraju na godišnjem nivou, dok se ostale institucije (izvanproračunski fondovi, javna poduzeća, zavodi i općine) revidiraju u duljim intervalima u skladu sa mogućnostima Ureda. Time se narušava transparentnost i odgovornost unutar javnog sektora FBiH i ujedno stvara plodno tlo za razvoj zloupotreba.

Tako je u Revizorskom izvještaju o najvažnijim nalazima i preporukama za 2022./2023. godinu Ureda za reviziju institucija u FBiH navedeno da su u 2022./2023. godini izvršene ukupno 102 revizije¹, od čega se 25 odnosi na federalne proračunske korisnike i to 19 obveznih (Parlament FBiH, Predsjednik i 2 Podpredsjednika FBiH, Vlada FBiH i 16 federalnih ministarstava), te 6 revizija ostalih federalnih proračunskih korisnika kojih ima 48, što je 12,5%. To znači, da, ako bi se svake godine u potpunosti mijenjala lista revidiranih subjekata svaki od njih bi nakon 8 godina došao na red za državnu reviziju. Izvršena je i revizija Izvještaja o izvršenju proračuna FBiH za 2022. godinu. Pored navedenog, revidirano je 28 zavoda, fondova i agencija i 19 javnih poduzeća i poduzeća u kojima država ima vlasnički udio od 50% plus jednu dionicu ili više. Kad su županije u pitanju, u promatranom razdoblju je revidirano 5 županija, što je 50% od ukupno 10 županija u FBiH; 5 županijskih ministarstava, što je samo 5,2% od ukupno 95 županijskih ministarstava u FBiH, te 1 županijska institucija. Na lokalnoj razini je situacija malo bolja, budući da je u promatranom razdoblju revidirano 19 jedinica lokalne samouprave od ukupno 79, što je svega 24%. To znači da ako bi se svake godine u potpunosti mijenjala lista revidiranih jedinica lokalne samouprave svaka od njih bi nakon više od 4 godine došla na red za državnu reviziju.

¹ Planirana revizija „Union banke“ d.d. Sarajevo privremeno je obustavljena zbog nemogućnosti dobivanja revizijskih dokaza.

Problem podkapacitiranosti državne revizije je dijelom riješen članom 57. stav 4. Zakona o računovodstvu revizije FBiH (Službene novine FBiH br. 15/21) u kome se navodi da: „obveznoj reviziji podliježu i organizacije, javne institucije i javne ustanove koje nisu obuhvaćene godišnjim planom revizije Ureda za reviziju institucija FBiH“. To znači da u onim godinama u kojima subjekti javnog sektora nisu predmetom revizije Ureda za reviziju institucija FbiH, oni moraju angažirati esksternu komercijalnu reviziju finansijskih izvještaja. Time se osigurava kontinuitet u pogledu eksternog nadzora nad institucijama javnog sektora i doprinosi zakonitosti, transparentnosti i odgovornosti u upravljanju javnim novcem.

2. PREPORUKE VRI U OBLASTI FUK-A I IR U JAVNOM SEKTORU

U tablici 1. dan je pregled danih mišljenja po izvršenim revizijama u promatranom razdoblju. Možemo primijetiti da je u revizijama o finansijskim izvještajima pozitivno mišljenje zastupljeno sa 28%, mišljene sa rezervom sa 65%, negativno mišljenje sa 8% i suzdržano mišljenje sa 1%. U revizijama o usklađenosti sa zakonskim propisima pozitivno mišljenje je zastupljeno sa 11%, mišljene sa rezervom sa 80% i negativno mišljenje sa 11%.

Tablica 1. Pregled mišljenja po izvršenim revizijama tokom 2022/23. godine

Redni broj	Grupe subjekata revizije	Dato mišljenje								Ukupno revidirano
		o finansijskim izvještajima				o usklađenosti sa zakonskim propisima				
		Pozitivno	S rezervom	Negativno	Suzdržano	Pozitivno	S rezervom	Negativno	Suzdržano	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Izveštaj o izvršenju Budžeta FBiH za 2022. godinu	-	1	-	-	-	1	-	-	1
2	Korisnici Budžeta FBiH	19	5	-	1	7	17	1	-	25
3	Kantoni i kantonalni budžetski korisnici	1	10	-	-	-	11	-	-	11
4	Gradovi i općine	-	17	2	-	-	15	4	-	19
5	Zavodi, fondovi, agencije i javne ustanove	3	22	3	-	4	22	2	-	28
6	Preduzeća u većinskom državnom vlasništvu	5	10	3	-	-	14	4	-	18
UKUPNO		28	65	8	1	11	80	11	0	102

Izvor: Revizorski izvještaj o najvažnijim nalazima i preporukama za 2022/2023. godinu (2023). Ured za reviziju institucija u FBiH, str. 13.

U tablici 2 je vidljivo da je nakon izvršenih finansijskih revizija za 2022. godinu za 102 subjekta dano 1.805 preporuka. Uvažavajući činjenicu da je i u 2021. godini izvršen isti broj finansijskih revizija, može se zaključiti da je u 2022. godini dat za 17% veći broj preporuka revidiranim subjektima.

Tablica 2. Broj danih preporuka revidiranim subjektima u 2021. i 2022. godini

Red. br.	Grupe subjekata revizije	Broj datih preporuka za 2021. godinu	Broj datih preporuka za 2022. godinu
1	2	3	4
1.	Izvještaj o izvršenju Budžeta FBiH	20	26
2.	Korisnici Budžeta FBiH	272	289
3.	Kantoni i kantonalni budžetski korisnici	200	219
4.	Gradovi i općine	292	452
5.	Zavodi, fondovi, agencije i javne ustanove	380	525
6.	Preduzeća u većinskom državnom vlasništvu	377	294
UKUPNO		1.541	1.805

Izvor: Revizorski izvještaj o najvažnijim nalazima i preporukama za 2022/2023. godinu (2023). Ured za reviziju institucija u FBiH, str. 22.

U najvažnije nalaze i preporuke iz spomenutog Izvještaja na svim razinama vlasti ubrajaju se i one vezane za FUK i IR, a koje su predstavljene u nastavku:

*„Sustav financijskog upravljanja i kontrole kod revidiranih korisnika Proračuna FBiH još uvijek nije uspostavljen i implementiran kako je propisano Zakonom o financijskom upravljanju i kontroli u javnom sektoru u Federaciji BiH i ostalim zakonskim i drugim propisima koji reguliraju ovu oblast. **Uspostaviti i implementirati sustav financijskog upravljanja i kontrole u skladu sa Zakonom o financijskom upravljanju i kontroli u javnom sektoru u FBiH i ostalim propisima koji reguliraju ovu oblast.**“*

*„Utvrdeno je da korisnici nisu sačinili mapu poslovnih procesa, nisu utvrdili rizike, niti su uspostavili registar rizika. **Sačiniti mapu procesa, utvrditi rizike i uspostaviti registar rizika u skladu sa Zakonom o financijskom upravljanju i kontroli u javnom sektoru u FBiH.**“*

*“Jedan broj proračunskih korisnika nije uspostavio internu reviziju u skladu sa Zakonom o internoj reviziji u javnom sektoru u FBiH i Pravilnikom o kriterijima za uspostavljanje jedinica za internu reviziju u javnom sektoru u FBiH. **Uspostaviti internu reviziju u skladu sa Zakonom o internoj reviziji u javnom sektoru u FBiH i Pravilnikom o kriterijima za uspostavljanje jedinica za internu reviziju u javnom sektoru u FBiH.**“*

VRI su ovakvim nalazima i preporukama odigrale značajnu ulogu u unaprjeđenju FUK-a i IR u javnom sektoru FBiH. Naime, na samom početku implementacije Zakona o financijskom upravljanju i kontroli u javnom sektoru u FBiH VRI FBiH je vezano za funkcioniranje sustava FUK-a provjeravala je li imenovan koordinatorka za FUK i je li popunjen Godišnji izvještaj o samoprocjeni internih kontrola – GI FUK, što je svojevremeno bilo dovoljno, kako bi se potom usmjerila i na utvrđivanje jesu li sačinjene mape procesa i registri rizika u skladu sa relevantnom zakonskom i podzakonskom regulativom. Danas VRI FBiH provjerava funkcioniranje sustava FUK-a kroz sve elemente COSO modela i svojim preporukama doprinosi kontinuiranom unaprjeđenju sustava FUK-a u institucijama javnog sektora FBiH.

Slično je i sa preporukama vezanim za funkcioniranjem interne revizije. Naime, određene javne institucije još uvijek nisu uspostavile jedinice interne revizije u skladu sa Zakonom o internoj reviziji u javnom sektoru u FBiH, što je za VRI FBiH vremenom postala osnova za davanje mišljenja sa rezervom prilikom provođenja revizije usklađenosti. Ovo se naročito odnosi na županijsku razinu vlasti i jedinice lokalne samouprave u FBiH, koje su u nedostatku kaznenih odredbi vezano za Zakon o internoj reviziji u javnom sektoru u FBiH počele raditi na uvođenju interne revizije zahvaljujući upravo preporukama VRI FBiH i modifikovanom revizorskom mišljenju koje VRI FBiH daje u situacijama u kojima postoje manjkavosti vezano za uspostavljanje i funkcionisanje interne revizije.

3. IZVJEŠTAJI EKSTERNE REVIZIJE U FUNKCIJI JAČANJA TRANSPARENTNOSTI I ODGOVORNOSTI U JAVNOM SEKTORU

Uloga vrhovnih revizijskih institucija u javnom sektoru FBiH je od izuzetne važnosti za postizanje slijedećeg:

1. *Neovisna procjena finansijskih izvještaja*: Eksterna revizija igra ključnu ulogu u neovisnoj procjeni finansijskih izvještaja javnih institucija u FBiH. Revizori vrše detaljan pregled finansijskih transakcija, evidencija i izvještaja kako bi provjerili njihovu tačnost, pouzdanost i usklađenost s relevantnim računovodstvenim standardima.
2. *Upravljanje rizicima*: Eksterna revizija pomaže u identifikaciji i procjeni rizika s kojim se javne institucije suočavaju te pruža preporuke za upravljanje istim. Revizori analiziraju internu kontrolu i procese javnih institucija kako bi identificirali slabosti i predložili poboljšanja.
3. *Transparentnost i odgovornost*: Eksterna revizija pruža nepristrasnu i neovisnu ocjenu finansijskih izvještaja javnih institucija, čime se jača transparentnost i odgovornost u korištenju javnih sredstava. Ovo je od vitalnog značaja za izgradnju povjerenja među građanima i stvaranje okruženja u kojem se javne institucije moraju odgovarati za svoje finansijske aktivnosti.

Daljnja unaprjeđenja u oblasti rada VRI bi se trebala usmjeriti na evaluaciju efikasnosti eksterne revizije u javnom sektoru FBiH kako bi se osiguralo da se postavljeni ciljevi postižu sa što manje utrošenih resursa. Trendovi u eksternoj reviziji javnog sektora na kojima bi se trebalo raditi i od strane VRI u FBiH su:

1. *Proširenje obima revizije*: Tradicionalno, eksterna revizija u javnom sektoru je uglavnom bila fokusirana na finansijske izvještaje. Međutim, sve veći broj javnih institucija prepoznaje potrebu za proširivanjem obujma revizije kako bi se obuhvatile druge važne oblasti kao što su upravljanje rizicima, usklađenost s propisima, etički standardi i efikasnost operativnih procesa.

2. *Unaprjeđenje uloge i odgovornosti revizora:* Revizori se sve više percipiraju kao strateški partneri javnih institucija, pružajući ne samo ocjene i preporuke, već i savjete za unaprjeđenje poslovnih procesa i postizanje ciljeva. Revizori također igraju ključnu ulogu u osiguravanju usklađenosti sa zakonima i propisima.
3. *Korištenje tehnologije:* Tehnološki napredak pruža mogućnosti za unaprjeđenje efikasnosti i kvalitete eksterne revizije. Primjena automatizacije, analitike podataka i digitalnih alata olakšava revizorski proces, omogućava dublju analizu podataka i identifikaciju potencijalnih rizika ili nepravilnosti.

LITERATURA

1. Letica, M., Gadžo, A., Veledar, B. (2022). Upravljačko računovodstvo u javnom sektoru, Revicon Sarajevo
2. Registar budžetskih korisnika FBiH (Službene novine FBiH br. 38/22)
3. Revizija javnih institucija u BiH – Neiskorišteni potencijal (2016). CCI Tuzla
4. Revizorski izvještaj o najvažnijim nalazima i preporukama za 2022/2023. godinu (2023). Ured za reviziju institucija u FBiH
5. Šifarnik jedinica lokalne samouprave i naseljenih mjesta u FBiH (stanje 31.12.2022.) dostupno na: <https://fzs.ba/index.php/2023/01/16/sifarnik-jedinica-lokalne-samouprave-jls-i-naseljenih-mjesta-u-federaciji-bosne-i-hercegovine-stanje-31-12-2022-godine/> (pristupljeno 20.04.2024.)
6. Veledar, B. (2023). Uloga eksterne revizije javnog sektora u modelu tri linije, Drugi kongres javnog sektora u BiH: Izazovi održivosti, Neum
7. Veledar, B. (2018): Računovodstvene politike modeliranja kod finansiranja budžetskih organizacija. Doktorska disertacija, Sarajevo: Ekonomski fakultet, str. 59-64.
8. Zakon o računovodstvu reviziji FBiH (Službene novine FBiH br. 15/21)
9. Zakonom o reviziji institucija u FBiH (Službene novine FBiH br. 22/06)

dr. sc. Dragan Gabrić
Sveučilište u Mostaru, Mostar
dragan.gabric@sum.ba

MEĐUNARODNI STANDARDI FINACIJSKOG IZVJEŠTAVANJA U FUNKCIJI KVALITETE FINACIJSKIH IZVJEŠTAJA

Sažetak

Jedan od najvažnijih proizvoda računovodstvenog informacijskog sustava su financijski izvještaji. U tom kontekstu financijski izvještaji predstavljaju važan izvor informacija za poslovno odlučivanje. Od iznimne je važnosti da financijski izvještaji imaju maksimalnu informacijsku vrijednost, a to je moguće ukoliko su isti realno i objektivno prezentirani u skladu s načelima i zahtjevima iz Međunarodnih standarda financijskog izvještavanja, odnosno Međunarodnih računovodstvenih standarda. Cilj ovog rada je utvrditi određene MSFI kod kojih se značajno odstupa od zahtjeva u primjeni, a što u konačnici rezultira značajnim pogreškama, odnosno neodgovarajućom kvalitetom financijskih izvještaja. Nadalje, jedan od ciljeva je analizirati obilježja u primjeni MSFI-ova koji rezultiraju značajnim pogreškama u financijskim izvještajima poduzeća u Federaciji BiH. Rezultati ovog rada i analize su pokazala da se najčešća područja značajnih pogrešnih prikazivanja u financijskim izvještajima poduzeća u Federaciji BiH odnose na stavke vrijednosnih usklađenja kratkotrajnih potraživanja i umanjenja vrijednosti stalnih sredstava i zaliha. Nadalje, u Federaciji BiH, s obzirom na utvrđenu kvalitetu financijskih izvještaja najčešće se odstupa od primjene MRS-a 36 – Umanjenje vrijednosti imovine, MRS-a 2 – Zalihe, MRS-a 39 – Financijska imovina: priznavanje i mjerenje, odnosno MSFI 9 – Financijski instrumenti. Rezultati ovog rada predstavljaju korisnu spoznaju o obilježjima i razini primjene MSFI-ova prema razini kvalitete financijskih izvještaja u Federaciji BiH, odnosno značajnim pogreškama u financijskim izvještajima, te se rezultati mogu iskoristiti u funkciji unaprjeđenja procesa financijskog izvještavanja i razine kvalitete financijskih izvještaja u cjelini.

Ključne riječi: *Međunarodni standardi financijskog izvještavanja, financijski izvještaji, kvaliteta financijskih izvještaja*

1. UVOD

Jedan od najvažnijih proizvoda računovodstvenog informacijskog sustava su financijski izvještaji. U tom kontekstu financijski izvještaji predstavljaju važan izvor informacija za poslovno odlučivanje. Stoga je od iznimne važnosti da financijski izvještaji imaju maksimalnu informacijsku vrijednost, a to je moguće ukoliko su isti

realno i objektivno prezentirani u skladu s načelima i zahtjevima iz Međunarodnih standarda finanijskog izvještavanja, odnosno Međunarodnih računovodstvenih standarda (u daljnjem tekstu: MSFI).

MSFI polaze od pretpostavke da finanijski izvještaji trebaju realno prezentirati finanijski položaj, finanijsku uspješnost i novčane tokove poduzeća. Međutim, postoji i druga krajnost, a to je nerealno i neistinito finanijsko izvještavanje, a koje podrazumijevaju situaciju da se u prezentiranju finanijskih izvještaja značajno odstupilo od zahtjeva i primjene pojedinih MSFI. MRS 8¹ (t. 41.) definira da „finanijski izvještaji nisu u skladu s MSFI ako sadrže značajne pogreške ili namjerno učinjene beznačajne pogreške kako bi se postiglo prezentiranje određenog finanijskog položaja, finanijske uspješnosti ili novčanih tokova poslovnog subjekta“ koje su posljedica nepotpune ili pogrešne primjene pojedinih MSFI. Postojanje značajnih pogrešaka u finanijskim izvještajima podrazumijeva da isti ne pružaju istinite i objektivne informacije o finanijskom položaju i uspješnosti poslovanja poduzeća².

Cilj ovog rada je utvrditi određene MSFI kod kojih se značajno odstupa od zahtjeva u primjeni, a što u konačnici rezultira značajnim pogreškama, odnosno neodgovarajućom kvalitetom finanijskih izvještaja. Nadalje, jedan od ciljeva je analizirati obilježja u primjeni MSFI-ova koji rezultiraju značajnim pogreškama u finanijskim izvještajima poduzeća u Federaciji BiH.

2. KVALITETA FINANIJSKIH IZVJEŠTAJA I PRIMJENA MEĐUNARODNIH STANDARDA FINANIJSKOG IZVJEŠTAVANJA

Računovodstveni standardi definiraju finanijske izvještaje kao „strukturirani prikaz finanijskog položaja i finanijske uspješnosti subjekta³. „Cilj je finanijskih izvještaja opće namjene⁴ pružiti informacije o finanijskom položaju, finanijskoj uspješnosti i novčanim tokovima poslovnog subjekta koje su korisne u širokom krugu korisnika u donošenju ekonomskih odluka. Finanijski izvještaji također

¹ MRS 8 – *Računovodstvene politike, promjene računovodstvenih procjena i pogreške*

² Za potrebe ovog rada izraz „poduzeće“ koristi se kao pojam koji označava poslovne subjekte bez obzira na formalno pravni oblik organiziranja i poslovanja.

³ Međunarodni standardi finanijskog izvještavanja / Međunarodni računovodstveni standardi koriste pojam subjekt koji označava poduzeća i poslovne sustave bez obzira na pravo-organizacijski oblik ustroja i djelovanja.

⁴ Finanijski izvještaji opće namjene pružaju informacije o finanijskom položaju izvještajnog subjekta, a to su informacije o ekonomskim resursima i potraživanjima od izvještajnog subjekta. Finanijski izvještaji pružaju i informacije o učincima transakcija i drugih događaja koji mijenjaju ekonomske resurse i potraživanja od izvještajnog subjekta. Obje vrste informacija predstavljaju koristan input za donošenje odluka o osiguranju resursa za subjekt. (Konceptualni okvir za finanijsko izvještavanje, C12)

prikazuju rezultate uprave u upravljanju resursima koji su joj povjereni.“ (MRS 1⁵, t. 9.). Jedan od osnovnih zahtjeva iz računovodstvenih propisa i načela je zahtjev za realnošću⁶ i objektivnošću financijskih izvještaja, odnosno fer i istinitom prezentiranju financijske uspješnosti i financijskog položaja poduzeća.

Iako postoje različiti načini definiranja kvalitete financijskih izvještaja, za potrebe ovog rada može se istaknuti da su financijski izvještaji kvalitetno prezentirani ukoliko su realno i objektivno prezentirani. Pri tome realno i objektivno prezentiranje financijskih izvještaja podrazumijeva dosljednu, potpunu i pravilnu primjenu načela i zahtjeva iz međunarodnih standarda financijskog izvještavanja.

U situacijama kada pri sastavljanju financijskih izvještaja odstupi od načela i zahtjeva iz Međunarodnih standarda financijskog izvještavanja, onda se može istaknuti da financijski izvještaji sadrže značajne pogreške te nisu realno i objektivno prezentirani. Prema MRS-u 8 (t. 5) „pogreška je značajna ako može, pojedinačno ili skupno, utjecati na ekonomske odluke koje korisnici donose na osnovu financijskih izvještaja. Značajnost ovisi o kombinaciji veličine i vrste izostavljene ili pogrešno prikazane stavke financijskih izvještaja.“ Računovodstvene pogreške, pa i one značajne, nastaju u vezi s priznavanjem, mjerenjem, prezentiranjem ili objavljivanjem elemenata financijskih izvještaja⁷. Pri tome je razina i kvaliteta primjene MSFI-ova u obrnuto proporcionalnom odnosu sa značajnim pogreškama u financijskim izvještajima, odnosno, veća razina i kvaliteta u primjeni MSFI-ova podrazumijeva manju vjerojatnost značajnih pogrešaka u financijskim izvještajima poduzeća. Vrijedi i obrnuto.

Sam pojam MSFI zapravo je sintagma koja se ne odnosi samo na novu seriju standarda financijskog izvještavanja, već obuhvaća puno širi aspekt i krug standarda, tumačenja i instrukcija i okvira za sastavljanje financijskih izvještaja. Slika 1. pokazuje kako struktura MSFI-ova, u širem smislu, pored integralnih tekstova računovodstvenih standarda, obuhvaća i tumačenja i uputstva za praktičnu primjenu istih. U Federaciji BiH obvezna je primjena Međunarodnih standarda financijskog izvještavanja i Međunarodnih računovodstvenih standarda sa pratećim uputstvima i

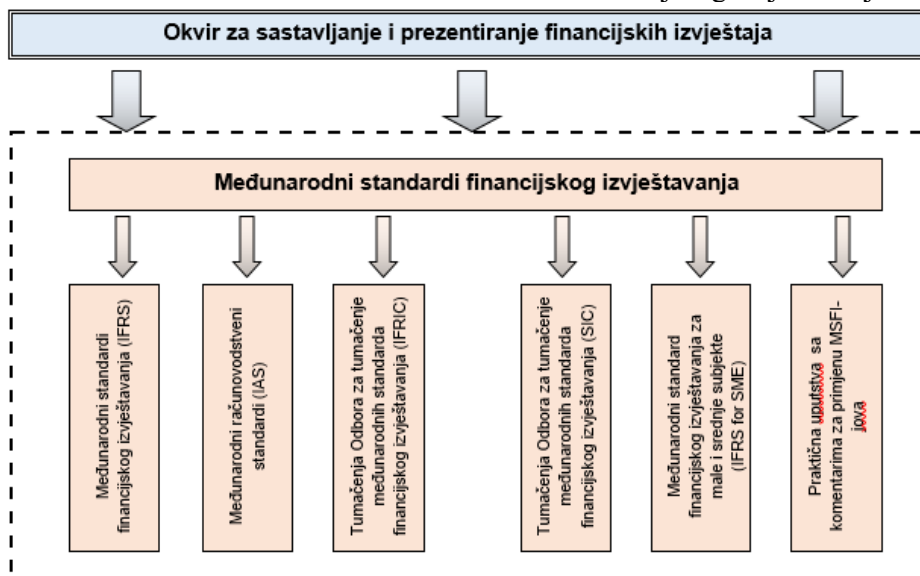
⁵ MRS 1 – Prezentiranje financijskih izvještaja

⁶ Pojam realan dolazi od srednjovjekovne latinske riječi *realis* što znači stvaran, odnosno od latinskog res: stvar; djelo; zbilja, istina (Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“: Hrvatska enciklopedija, www.enciklopedija.hr). Kada se raspravlja o primjeni ovog pojma u kontekstu financijskih izvještaja onda bi realni financijski izvještaji označavali one financijske izvještaje koji istinito odražavaju financijsku stvarnost (realan opis, realan rezultat).

⁷ Razloge za nastanak pogrešaka treba tražiti u nedostatku informacija, krivoj procjeni određenog poslovnog događaja ili financijskog učinka transakcije, neznanja, ili u konačnici, namjeri za pogrešno prikazivanje. „Računovodstvene manipulacije se najčešće razmatraju u kontekstu legalnih (u okviru zakona) ili nelegalnih (izvan okvira zakona) akcija i postupaka. Ove potonje podrazumijevaju prijevare aktivnosti koje su nisu u skladu s međunarodnim računovodstvenim standardima, a predstavljaju i nezakonita kaznena djela.

objašnjenima sukladno članku 33. Zakona o računovodstvu i reviziji („Sl. novine FBiH“, br. 83/09).

Slika 1. – Struktura Međunarodnih standarda financijskog izvještavanja

Izvor: vlastita izrada temeljem podataka sa <http://www.iasplus.com/en/standards>

Računovodstveni standardi imaju za svrhu reguliranje dopuštenih računovodstvenih metoda, postupaka i politika koje upravlja (menadžmentu) stoje na raspolaganju u sastavljanju i objavljivanju financijskih izvještaja. Ovakav oblik regulative potencijalno korisnicima smanjuje troškove obrade financijskih izvještaja, jer osigurava jedinstvenost u primjeni tehnika priznavanja i mjerenja. Broja provedena istraživanja (Palea, 2013; Pope i McLeay, 2011; Pascanu, 2015) u vezi primjene računovodstvenih standarda pokazuju da uvođenje i primjena regulativnog okvira za sastavljanje i prezentiranje financijskih izvještaja poboljšava informacijsku korisnost računovodstvenih podataka pri donošenju poslovnih odluka. Stoga je važno da ti financijski izvještaji budu standardizirani, a računovodstvene informacije usporedive i korisne širokom krugu korisnika.

3. ANALIZA KVALITETE PRIMJENE MSFI U FEDERACIJI BIH

Kada se raspravlja o područjima značajnih pogrešaka u financijskim izvještajima, a iz koje se mogu izvući zaključci o razini kvalitete financijskih izvještaja kao i razini i obilježjima primjene pojedinih MSFI-ova⁸, može se istaknuti da svaka stavka u

⁸ Upravni odbor Saveza računovođa, revizora i financijskih djelatnika FBiH, donio je Odluku o objavljivanju i primjeni Međunarodnih standarda financijskog izvještavanja i Međunarodnih računovodstvenih standarda („Sl. novine FBiH“, broj: 10/17), kojom se za financijske izvještaje koji se

svakom financijskom izvještaju može biti značajno pogrešno prikazana. Samim time, radi se o velikom broju stavki financijskih izvještaja. Primjenjujući načelo „okrupnjavanja“ pojedinih stavki financijskih izvještaja, za potrebe ovog rada odabrana su određena područja financijskih izvještaja sa dominantno referentnim MSFI-ovima (vidjeti Prilog 1.), kao potencijalno problemska područja gdje se mogu javiti značajne pogreške. Iz tabličnog prikaza može se uočiti da su kao većina potencijalnih problemskih područja označene stavke računa dobiti i gubitka. Također za svaku odabranu stavku financijskih izvještaja označen je referentni MSFI koji dominantno regulira priznavanje i mjerenje odabranih stavki financijskih izvještaja. Polazeći od činjenice da se računovodstveni sustav temelji na dvojnog knjigovodstvu⁹, to znači da se svaka stavka koja se pogrešno evidentira u okviru stavki bilance uspjeha, istovremeno pogrešno odrazi i na stavku nekog drugog financijskog izvještaja, prije svih bilance stanja i izvještaja o novčanim tokovima. Drugi razlog je činjenica da stručna javnost promatra eventualne značajne računovodstvene pogreške u kontekstu učinka na uspješnost poslovanja, a zatim i financijski položaj.

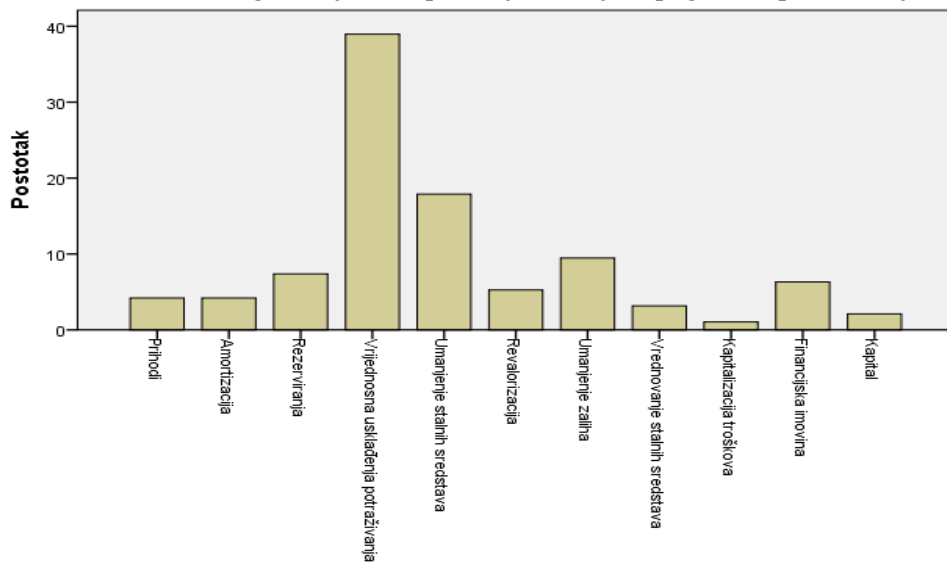
Rezultati analize pokazuju da kod 36,97% poduzeća utvrđeno je da financijski izvještaji sadrže značajne pogreške, odnosno da se pri sastavljanju financijskih izvještaja značajno odstupilo od zahtjeva iz jednog ili više MSFI. S druge strane, kod 63,03% poduzeća nije iskazano kvalificirano revizorovo mišljenje s modifikacijama, odnosno nisu utvrđene značajne pogreške u financijskim izvještajima, te se može istaknuti da u tim slučajevima kvaliteta financijskih izvještaja kao i primjena MSFI-ova, prema nalazu i mišljenju revizora, bila na odgovarajućoj razini.

odnose na razdoblja koja počinju od 01. siječnja 2017. godine i poslije, primjenjuju izmijenjeni / revidirani Međunarodni standardi financijskog izvještavanja uključujući i Međunarodne računovodstvene standarde. Standardi, Konceptualni okvir za financijsko izvještavanje i prateća tumačenja Odbora za Međunarodne računovodstvene standarde objavljeni na web stranici Saveza računovođa, revizora i financijskih djelatnika FBiH – www.srr-fbih.org

Također Upravni odbor Saveza računovođa, revizora i financijskih djelatnika FBiH, donio je Odluku o objavljivanju i primjeni Međunarodnih standarda financijskog izvještavanja („Sl. novine FBiH“, broj: 55/17 i 90/17), kojom se primjenjuju novi MSFI od 1.1.2018. godine a) MSFI-9 Financijski instrumenti i b) MSFI-15 Prihodi od ugovora s kupcima, a od 1.1.2019. godine c) MSFI-16 Najmovi.

⁹ Sustav dvojnog knjigovodstva se temelji na evidentiranju svake poslovne promjene u računovodstvu i knjigovodstvu najmanje na dva konta (stavke), pri čemu se uvijek zadržava bilančna ravnoteža kao osnovno računovodstveno načelo (jednakost aktive i pasive).

Grafikon 1. – Pregled najčešćih područja značajnih pogrešnih prikazivanja

Područje značajnog pogrešnog prikazivanja

Izvor: Rezultati istraživanja (N=257); SPSS v.20

Rezultati analize (vidjeti Grafikon 1.) pokazuju da se najčešća područja značajnih pogrešaka u financijskim izvještajima odnose na stavke vrijednosnih usklađenja potraživanja i umanjenja imovine (66,30%), i to: vrijednosna usklađenja potraživanja (38,90%), umanjenje stalnih sredstava (17,90%) i umanjenje zaliha (9,50%). Kada se govori o ostalim područjima financijskih izvještaja u vezi značajnih pogrešaka, ista se odnose na rezerviranja za rizike i troškove (7,40%), revalorizaciju stalnih sredstava (5,30%), vrednovanje financijske imovine (6,30%) i amortizaciju dugotrajne imovine (4,20%). Prethodno navedeno ukazuje na činjenicu da se najčešća područja značajnih pogrešaka odnose na stavke umanjenja vrijednosti imovine, i to: stalnih sredstava, te tekućih sredstava (kratkotrajnih potraživanja i zaliha).

U pogledu kvalitete primjene MSFI, analiza pokazuje da su u najvećem broju slučajeva značajne pogreške kod prezentiranja potraživanja (od kupaca) proizašle iz pogrešne ili nepotpune primjene referentnog MRS-a 39 – *Financijski instrumenti: priznavanje i mjerenje*, odnosno MSFI 9 – *Financijski instrumenti* (38,9%). Kada se raspravlja o kvaliteti primjene ostalih MSFI, onda se može vidjeti je nepotpuna ili pogrešna primjena MRS-a 36 – *Umanjenje vrijednosti imovine* bila izvorom značajnih pogrešaka kod umanjenja vrijednosti stalnih sredstava (17,90%), dok su značajne pogreške na području zaliha (9,50%) bile uzorkovane nepotpunom ili pogrešnom primjenom MRS-a 2 – *Zalihe* (vidjeti Tablicu 1.).

Tablica 1. – Pregled područja značajnih pogrešaka u financijskim izvještajima sa dominantno referentnim MSFI-ovima

Područje	Dominanto referentni MSFI	Broj	% od N=257	% od N=95
Prihodi	MRS 18, MRS 11	4	1,6	4,2
Amortizacija	MRS 16, MRS 38	4	1,6	4,2
Rezerviranja za rizike i troškove	MRS 37	7	2,7	7,4
Vrijednosna usklađenja	MRS 39, MSFI 9	37	14,4	38,9
Umanjenja vrijednosti imovine	MRS 36	17	6,6	17,9
Revalorizacija	MRS 16, MRS 38	5	1,9	5,3
Umanjenje vrijednosti zaliha	MRS 2	9	3,5	9,5
Stalna sredstva	MRS 16, MRS 38	3	1,2	3,2
Kapitalizacija troškova	MRS 2, MRS 16, MRS 38	1	0,4	1,1
Financijska imovina	MRS 39	6	2,3	6,3
Kapital	MRS 32	2	0,8	2,1
Ukupno financijskih izvještaja sa značajnim pogreškama		95	37,0	100,0
Ukupno financijskih izvještaja bez značajnih pogrešaka		162	63,0	
SVEUKUPNO		257	100,0	

Izvor: Rezultati istraživanja; SPSS v. 20

Kada se raspravlja o razini primjene MSFI kod promatranih poduzeća u Federaciji BiH, rezultati istraživanja ukazuju da postoji značajna razlika u primjeni MRS-a 36 – *Umanjenje vrijednosti imovine*, MRS-a 2 – *Zalihe* i MRS-a 39 – *Financijska imovina: priznavanje i mjerenje*, odnosno MSFI 9 – *Financijski instrumenti* između poduzeća sa značajnim pogreškama u financijskim izvještajima i poduzeća bez značajnih pogrešaka u financijskim izvještajima (vidjeti tablicu 2.). Takvi rezultati ukazuju da su poduzeća sa utvrđenom neodgovarajućom kvalitetom financijskih izvještaja (utvrđene značajne pogreške) u značajnoj mjeri pogrešno ili nepotpuno primijenile načela i zahtjeve iz MRS-a 36 – *Umanjenje vrijednosti imovine*, MRS-a 2 – *Zalihe* i MRS-a 39 – *Financijska imovina: priznavanje i mjerenje*, odnosno MSFI 9 – *Financijski instrumenti*

Tablica 2. – Rezultati razlika u iznosu stalnih sredstava, zaliha i kratkotrajnih potraživanja sa referentnim MSFI-ovima prema kvaliteti financijskih izvještaja

Područje financijskih izvještaja	Kvaliteta financijskih izvještaja	Broj	Srednja vrijednost (u KM)	Dominantno referentni MSFI
Stalna sredstva	Pozitivno revizorsko mišljenje	162	56.017.235	MRS 36
	Modificirano revizorsko mišljenje	95	249.314.641	
Zalihe	Pozitivno revizorsko mišljenje	162	3.412.316	MRS 2
	Modificirano revizorsko mišljenje	95	11.516.061	
Kratkoročna potraživanja	Pozitivno revizorsko mišljenje	162	7.400.105	MRS 39 MSFI 9
	Modificirano revizorsko mišljenje	95	19.258.821	

Napomena:

*Pozitivno revizorsko mišljenje podrazumijeva da financijski izvještaji imaju odgovarajuću kvalitetu i da su bez značajnih odstupanja prezentirani u skladu s zahtjevima iz MSFI-ova, bez utvrđenih značajnih pogrešaka

**Modificirano revizorsko mišljenje podrazumijeva da financijski izvještaji nemaju odgovarajuću kvalitetu i da se kod prezentiranja značajno odstupilo od zahtjeva iz MSFI-ova, što je rezultiralo sa utvrđenim značajnim pogreškama

Izvor: Rezultati istraživanja (N=257); SPSS v.20

Rezultati pokazuju da u najvećem broju slučajeva odstupilo od primjene zahtjeva iz MRS-a 39 – *Financijska imovina: priznavanje i mjerenje*. Naime, prosječni knjigovodstveni iznos potraživanja od prodaje je manji kod poduzeća čiji financijski izvještaji ne sadrže značajne pogreške (7.400.105 KM) u odnosu na poduzeća sa utvrđenim značajnim pogreškama (19.258.82 KM) (vidjeti Tablicu 2.). MRS 39¹⁰(t. 58) definira da se nakon početnog priznavanja, subjekt treba redovito (najmanje jednom godišnje) procjenjivati procijeniti postoji li neki objektivni dokaz¹¹ da je došlo do umanjenja vrijednosti financijske imovine ili grupe financijske imovine. Prilikom procjene postojanja objektivnih dokaza, poduzeće treba uzeti u obzir sljedeće indikatore: značajne financijske teškoće dužnika, kršenje ugovora, kao što

¹⁰ Cilj ovog Standarda je da uspostavi načela za priznavanje i mjerenje financijske imovine, financijskih obaveza i određenih ugovora za kupovinu ili prodaju nefinancijskih stavki. Zahtjevi za prezentaciju informacija o financijskim instrumentima su dati u MRS-u 32 - Financijski Instrumenti: Prezentiranje. Zahtjevi za objavljivanje informacija o financijskim instrumentima su dati u MSFI-ju 7 – Financijski Instrumenti: Objavljivanje. (MRS 39, t. 1)

¹¹ Do 31. prosinca 2017. godine u pogledu definiranja načela i pravila vezanih za priznavanje i mjerenje financijskih instrumenata kako na međunarodnoj razini, tako i na lokalnoj razini (Bosna i Hercegovina) primjenjivao se MRS 39 – Financijski instrumenti: priznavanje i mjerenje. Od 01. siječnja 2018. godine u primjeni je novi MSFI 9 – Financijski instrumenti. Novi MSFI 9 donio je promjene u pogledu priznavanja i mjerenja financijskih instrumenata, uključujući i svih vrsta potraživanja. MSFI 9 posebno se bavi naknadnim mjerenjem financijskih instrumenata, uključujući i potraživanja od kupaca, gdje se uvodi novi pristup priznavanju i mjerenju umanjenja vrijednosti financijske imovine kroz model očekivanih kreditnih gubitaka (ECL - eng. *Expected Credit Losses*).

je nepodmirenje obveza ili zakašnjenja u plaćanju kamate ili glavnice, velika vjerojatnoća da će dužnik pokrenuti stečajni postupak ili postupak druge financijske reorganizacije i drugo (vidjeti MRS 39, t. 59). Ako takav dokaz postoji, subjekt je dužan utvrditi iznos gubitka od umanjenja vrijednosti. S druge strane, MSFI 9¹² zahtjeva priznavanje gubitaka od umanjenja po osnovu očekivanih kreditnih gubitaka bez obveze postojanja objektivnih dokaza, odnosno na osnovu svih raspoloživih informacija o procjeni kreditnog rizika. Drugim riječima, umanjenje vrijednosti moraju odražavati pogoršanje ili poboljšanje kreditne kvalitete (rizika). Isti, iako pojednostavljeni pristup, utemeljen na procjeni očekivanog kreditnog gubitka (na osnovu povijesnih podataka korigiranih za očekivana opća ekonomska kretanja i pokazatelje), primjenjuje se i kod naknadnog mjerenja, odnosno umanjenja vrijednosti potraživanja od kupaca. Primjena modela očekivanih kreditnih gubitaka prema MSFI 9 kod umanjenja vrijednosti potraživanja neminovno će dovesti do ranijeg priznavanja gubitaka (i rashoda) od umanjenja vrijednosti potraživanja u odnosu na model nastalih gubitaka koji se primjenjivao prema MRS-u 39. U konkretnom slučaju, budući da su iznosi nepriznatih umanjenja vrijednosti potraživanja od prodaje sadržani u imovini, iskazani knjigovodstveni iznos potraživanja od prodaje kod poduzeća sa značajnim pogreškama je u prosjeku veći tri puta u odnosu na poduzeća bez utvrđenih značajnih pogrešaka.

U pogledu obilježja primjene MRS-a 2 – *Zalihe* treba istaknuti da je prosječni knjigovodstveni iznos zaliha manji kod poduzeća čiji financijski izvještaji ne sadrže značajne pogreške (3.412.316 KM) u odnosu na poduzeća sa utvrđenim značajnim pogreškama (11.516.061 KM) (vidjeti Tablicu 2.). Prethodno navedeno ukazuje da značajne pogreške u prezentiranju zaliha u financijskim izvještajima poduzeća u Federaciji BiH proizlaze iz neprovođenja i nepriznavanje umanjenja vrijednosti zaliha. Naime, prema MRS-u 2¹³ (t. 9) zalihe se trebaju vrednovati po trošku ili po neto utrživoj vrijednosti, ovisno od toga što je niže. Nadalje MRS 2 (t. 28) zahtjeva da se nabavna vrijednost zaliha naknadno umanju na teret rashoda razdoblja ako su potpuno ili djelomično zastarjele, ako je došlo do pada njihove prodajne cijene, ako je došlo do povećanja procijenjenih troškova dovršetka, ili procijenjenih troškova

¹² Prema Perčeviću (2018, 45) ključna razlika između modela očekivanog gubitka prema MSFI 9 i modela nastalog gubitka prema MRS-u 39 jest u trenutku priznavanja gubitaka po financijskim instrumentima (uključivo i potraživanja od kupaca) u financijskim izvještajima. Modelom nastalog gubitka iz MRS-a 39 gubitak po financijskom instrumentu se priznao tek kad je nastao odnosno kada se pojavio objektivni dokaz o umanjenju vrijednosti financijskog instrumenta poput kašnjenja u plaćanju obveza odnosno neispunjavanju obveza dužnika, financijske poteškoće dužnika, otvaranje stečajnog postupka nad dužnikom, likvidacija dužnika i sl. Nasuprot tome, model očekivanog gubitka zahtijeva procjenu mogućih gubitaka od umanjenja vrijednosti financijskih instrumenata prije pogoršanja financijske i kreditne sposobnosti dužnika.

¹³ Cilj ovog Standarda je propisati računovodstveni postupak za zalihe. Osnovno pitanje u računovodstvu zaliha je iznos troška (izdatka) koji treba priznati kao imovinu, i iskazivati u evidencijama sve do priznavanja povezanih prihoda. Ovaj Standard sadrži smjernice za utvrđivanje troška i njegovo kasnije priznavanje kao rashoda, uključujući sva eventualna usklađenja do neto utržive vrijednosti. On, također, daje uputstva za metode troška koje se koriste za određivanje troškova zaliha. (MRS 2, t. 1)

koji tek trebaju nastati da bi se obavila prodaja. Praksa usklađivanja zaliha ispod troška do njihove neto utržive vrijednosti je u skladu sa načelom da se sredstva ne smiju iskazivati u iznosima koji su veći od iznosa za koje se očekuje da će biti ostvareni njihovom prodajom ili upotrebom. Budući da su iznosi nepriznatih umanjenja vrijednosti zaliha sadržani u imovini, iskazani knjigovodstveni iznos zaliha kod poduzeća sa značajnim pogreškama je u prosjeku veći za više od tri puta u odnosu na poduzeća bez utvrđenih značajnih pogrešaka.

Kada se raspravlja o primjeni MRS-a 36 – *Umanjenje vrijednosti imovine*, značajne pogreške u prezentiranju stalnih sredstava u financijskim izvještajima poduzeća u Federaciji BiH u pravilu proizlaze iz neprovođenja i nepriznavanje umanjenja vrijednosti stalnih sredstava. Naime, prosječni knjigovodstveni iznos stalnih sredstava manji kod poduzeća čiji financijski izvještaji ne sadrže značajne pogreške (56.017.235 KM) u odnosu na poduzeća sa utvrđenim značajnim pogreškama (249.314.641 KM) (vidjeti Tablicu 2.). MRS 36¹⁴(t. 9) definira da se nakon početnog priznavanja, stalna sredstva trebaju redovno testirati na umanjenje i to godišnjom provjerom postojanja indikatora koji mogu ukazati na umanjenju vrijednost stalnih sredstava (vidjeti t. 12-17). Ukoliko postoje indikatori da vrijednost određenog stalnog sredstva može biti umanjenja, subjekt treba procijeniti nadoknadivu vrijednost¹⁵ stalnog sredstva. Ukoliko je nadoknadiva vrijednost određenog stalnog sredstva manja od knjigovodstvenog iznosa na datum usporedbe, subjekt treba umanjiti vrijednost stalnog sredstva u financijskim izvještajima (vidjeti MRS 36, t. 58-64). Budući da su iznosi nepriznatih umanjenja vrijednosti stalnih sredstava sadržani u imovini, iskazani knjigovodstveni iznos stalnih sredstava kod poduzeća sa značajnim pogreškama je u prosjeku veći pet puta u odnosu na poduzeća bez utvrđenih značajnih pogrešaka.

Rezultati analize pokazuju da značajne pogreške u financijskim izvještajima kod poduzeća u Federaciji BiH u najvećem broju proizlaze iz precijenjenih imovinskih stavki, a koje su rezultat pogrešne ili nepotpune primjene MRS-a 36 – *Umanjenje vrijednosti imovine*, MRS-a 2 – *Zalihe* i MRS-a 39 – *Financijska imovina: priznavanje i mjerenje*, odnosno MSFI 9 – *Financijski instrumenti*. Naime, prosječni knjigovodstveni iznos stalnih sredstava, zaliha i kratkotrajnih potraživanja je manji

¹⁴ Cilj ovog Standarda je da propiše postupke koje je subjekt dužan primjenjivati kako bi osigurao da se njegova imovina ne iskazuje po vrijednosti koja je veća od nadoknadivog iznosa. Imovina se iskazuje po vrijednosti većoj od nadoknadivog iznosa ako njena knjigovodstvena vrijednost premašuje iznos koji se može nadoknaditi korištenjem ili prodajom te imovine. U takvom slučaju, vrijednost imovine se smatra umanjenom, i ovaj Standard zahtijeva da subjekt prizna gubitak od umanjenja vrijednosti. Ovim Standardom se također određuje kada subjekt treba da stornira gubitak od umanjenja vrijednosti, i propisuje objavljivanje podataka. (MRS 36, t. 1)

¹⁵ Ovaj Standard definira nadoknadivi iznos ili kao fer vrijednost imovine ili jedinice koja generira novac umanjenu za troškove otuđenja, ili njene upotrebne vrijednosti, u zavisnosti od toga koja je veća. U tačkama 19.–57. se navode zahtjevi za mjerenje nadoknadivog iznosa. U tim zahtjevima se koristi pojam “imovina”, ali se on podjednako odnosi i na pojedinačnu imovinu i na jedinicu koja generira novac (MRS 36, t. 18).

kod poduzeća čiji financijski izvještaji ne sadrže značajne pogreške u odnosu na poduzeća čiji financijski izvještaji sadrže značajne pogreške (vidjeti Tablicu 2.). Prethodno navedeno ukazuje da značajne pogreške u financijskim izvještajima poduzeća u Federaciji BiH u pravilu proizlaze iz nepriznavanja umanjenja vrijednosti imovinskih stavki stalnih sredstava, zaliha i kratkotrajnih potraživanja, a kako je to zahtijevano odredbama MRS-a 36 – *Umanjenje vrijednosti imovine*, MRS-a 2 – *Zalihe* i MRS-a 39 – *Financijska imovina: priznavanje i mjerenje*, odnosno MSFI 9 – *Financijski instrumenti*. Budući da su iznosi nepriznatih umanjenja vrijednosti sadržani u imovini, iskazani knjigovodstveni iznos stalnih sredstava, zaliha i kratkotrajnih potraživanja kod poduzeća sa značajnim pogreškama je u prosjeku veći u odnosu na poduzeća bez značajnih pogrešaka. Pokazuje se da pogrešna ili nepotpuna primjena MRS-a 36 – *Umanjenje vrijednosti imovine*, MRS-a 2 – *Zalihe* i MRS-a 39 – *Financijska imovina: priznavanje i mjerenje* odnosno MSFI 9 – *Financijski instrumenti* u najvećem broju slučajeva rezultiraju skrivenim (latentnim) gubicima u financijskim izvještajima poduzeća u Federaciji BiH.

4. ZAKLJUČAK

Rezultati ovog rada pokazuju da se najčešća područja značajnih pogrešnih prikazivanja u financijskim izvještajima poduzeća u Federaciji BiH odnose na stavke vrijednosnih usklađenja kratkotrajnih potraživanja i umanjenja vrijednosti stalnih sredstava i zaliha, te da se u primjeni MSFI-ova u Federaciji BiH s obzirom na utvrđenu kvalitetu financijskih izvještaja najčešće odstupa od primjene MRS-a 36 – *Umanjenje vrijednosti imovine*, MRS-a 2 – *Zalihe* i MRS-a 39 – *Financijska imovina: priznavanje i mjerenje*, odnosno MSFI 9 – *Financijski instrumenti*.

Osim prethodno navedenog, na temelju rezultata ovog rada može se izvesti nekoliko dodatnih zaključaka. Prije svega, poduzeća u Federaciji BiH u pravilu primjenjuju model (amortiziranog) troška kod vrednovanja imovinskih stavki. Naime, primjena modela (amortiziranog) troška u pravilu zahtjeva kontinuiranu provjeru iznosa iskazanih imovinskih stavki najmanje jednom godišnje kroz testove umanjenja i modele očekivanih kreditnih gubitaka, te eventualno priznavanje vrijednosnih usklađenja i umanjenja vrijednosti stalnih sredstava i zaliha. Ovakvi rezultati sugeriraju da su konzervativne računovodstvene politike, kod kojih je primjena modela (amortiziranog) troška pravilo vrednovanja, a primjena drugih modela mjerenja (prije svega fer vrijednosti) izuzetak od pravila, dominantne kod poduzeća u Federaciji BiH.

Nadalje, može se zaključiti da se kod značajnih pogrešaka u vezi vrijednosnih usklađenja u većini slučajeva radilo o situacijama da poduzeća nisu priznala vrijednosna usklađenja i umanjenja imovine (potraživanja, zaliha i stalnih sredstava). Drugim riječima, značajne pogreške u financijskim izvještajima kod poduzeća u Federaciji BiH u najvećem broju proizlaze iz precijenjenih imovinskih

stavki, a koje su rezultat pogrešne ili nepotpune primjene MRS-a 36 – *Umanjenje vrijednosti imovine*, MRS-a 2 – *Zalihe* i MRS-a 39 – *Financijska imovina: priznavanje i mjerenje*, odnosno MSFI 9 – *Financijski instrumenti*. Prethodno navedeno upućuje na postojanje skrivenih (latentnih) gubitaka kod promatranih poduzeća sa značajnim pogreškama u financijskim izvještajima.

Rezultati ovog rada predstavljaju korisnu spoznaju o obilježjima i razini primjene MSFI-ova prema razini kvalitete financijskih izvještaja u Federaciji BiH, odnosno značajnim pogreškama u financijskim izvještajima, te se rezultati mogu iskoristiti u funkciji unaprjeđenja procesa financijskog izvještavanja i razine kvalitete financijskih izvještaja u cjelini.

LITERATURA

1. Gabrić, D. (2017): MSFI za MSS – stanje i perspektive primjene u Federaciji BiH, broj 09/17, Fircon d.o.o., Mostar, studeni 2017., str. 12-17
2. Gabrić, D., Bošnjak, Ž. (2017): Empirijska analiza obilježja značajnih pogrešnih prikazivanja u financijskim izvještajima poduzeća u Federaciji BiH, Prethodno priopćenje, Zbornik radova JOURNAL OF ECONOMY AND BUSINESS, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Mostaru, Godina 2017., No. XXIII., pp. 7-25
3. Gulin, D. (2002): Manipulacije na financijskim tržištima i njihov utjecaj na financijske izvještaje, Računovodstvo, financije i revizija u suvremenim gospodarskim uvjetima, XXXVII. simpozij Pula, Zagreb, HZRI F
4. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“: Hrvatska enciklopedija, www.enciklopedija.hr
5. Palea, V. (2013): IAS/IFRS and financial reporting quality: Lessons from the European experience. China Journal of accounting Research, No. 6, str. 247-263.
6. Păucana, I. D. (2015): Measuring the effects of IFRS adoption on accounting quality: a review, Procedia Economics and Finance 32, str.580 – 587
7. Pope, F. P.; McLeay, S. J. (2011): The European IFRS experiment: objectives, research challenges and some early evidence, Accounting and Business Research, 41:3, str. 233-26
8. Perčević, H: Mjerenje financijske imovine na kraju izvještajnog razdoblja u skladu s MSFI 9 i HSFI 9, Računovodstvo i financije, 12/18, str. 41-48
9. Savez računovođa, revizora i financijskih djelatnika FBiH (2017): Međunarodni računovodstveni standardi / Međunarodni standardi financijskog izvještavanja (MSFI), Mostar (dostupno na <http://www.srr-fbih.org/msfirms-14>)
10. Tušek, B.; Žager, L. (2007): Revizija, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb

11. Zakon o tržištu vrijednosnih papira („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“ broj 85/08 i 109/12)
12. Žager, K.; Žager, L. (1996): Računovodstveni standardi, financijski izvještaji i revizija, Inženjerski biro d.d., Zagreb
13. Žager, L., Žager, K., Mamić Sačer, I., Sever, S. (2008): Analiza financijskih izvještaja, Masmedia, Zagreb

Prilog 1. – Pregled područja financijskih izvještaja koja mogu biti obuhvaćena značajnim pogreškama sa referentnim MSFI-ovima

Područje izvještavanja	Dominantno referentni MSFI
Prihodi	MSFI 15 – Prihodi od ugovora s kupcima MRS 11 - Ugovori o izgradnji
Troškovi za prodano	MRS 2 - Zalihe
Primanja zaposlenih	MRS 19 –Primanja zaposlenih
Amortizacija	MRS 16 – Nekretnine, postrojenja i oprema MRS 38 – Nematerijalna imovina
Rezerviranja za rizike i troškove	MRS 37 - Rezerviranja, potencijalne obveze i potencijalna imovina
Vrijednosna usklađenja	MRS 39 – Financijska imovina: priznavanje i mjerenje MSFI 9 – Financijski instrumenti
Umanjenja vrijednosti imovine	MRS 36 - Umanjenje vrijednosti imovine
Rashodi kamata	MRS 23 – Troškovi posudbe
Revalorizacija	MRS 16 – Nekretnine, postrojenja i oprema MRS 38 – Nematerijalna imovina
Tečajne razlike	MRS 21 – Tečajne razlike
Porezi	MRS 12 – Porezi na dobit
Umanjenje vrijednosti zaliha	MRS 2 - Zalihe
Stalna sredstva	MRS 16 – Nekretnine, postrojenja i oprema MRS 38 – Nematerijalna imovina
Kapitalizacija troškova	MRS 2 - Zalihe MRS 16 – Nekretnine, postrojenja i oprema MRS 38 – Nematerijalna imovina
Financijska imovina	MRS 39 – Financijska imovina: priznavanje i mjerenje MSFI 9 – Financijski instrumenti
Kapital	MRS 32 - Financijski instrumenti: prezentiranje
Obveze	MRS 32 - Financijski instrumenti: prezentiranje

Izvor: vlastita izrada autora

RAČUNOVODSTVENA EDUKACIJA ZA ODRŽIVU BUDUĆNOST

1. UVOD

Kao odgovor na rastuću svijest o pitanjima održivosti, organizacije se sve više usredotočuju na integraciju ovih kriterija u svoje poslovanje. Kako se mijenja poslovanje poduzeća, mijenjaju se i zadaće računovođe/revizora. Da bi računovođa/revizor mogao odgovoriti izazovu promjene integracije održivosti u poslovanje i izvještavanje, treba ih pripremiti tj. educirati. U tom kontekstu, cilj ovog rada je odgovoriti na pitanja:

- a) koja znanja i vještine su potrebne danas računovođama u kontekstu održivog poslovanja i izvještavanja i
- b) kako obrazovati (educirati) i stvoriti kompetentnog računovođu/revizora za održivost

2. KONCEPT ODRŽIVOG RAZVOJA – INICIJATOR PROMJENA

Definiciju koncepta održivog razvoja možemo pronaći u izvješću Naša zajednička budućnost (engl. Our common future), kojeg je 1987. godine izdala Svjetska komisija za okoliš i razvoj Ujedinjenih naroda. U ovom izvještaju održivi razvoj definiran je kao: „(...) razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjosti, bez da ugrožava sposobnost budućih generacija da zadovolje svoje potrebe“ (World Commission on Environment and Development, 1987). Održivi razvoj postaje jedan je od najvažnijih fokusa i primarnih dugoročnih ciljeva Europske Unije (EU). Kao najvažniji dokument koji promiče održivi razvoj, ne samo na području EU-a, već na međunarodnoj razini ističe se Program Ujedinjenih naroda o održivom razvoju do 2030. godine (engl. the 2030 Agenda for Sustainable Development), poznat kao Agenda 2030 (izdan 2015.). Program se sastoji od 17 međusobno povezanih ciljeva i 169 pod ciljeva, koji sadrže okolišni, društveni i upravljački faktor te su definirani na način da zajedno djeluju kao cjelina u pokušaju eliminiranja siromaštva i zaustavljanja napretka klimatskih promjena. Kroz navedene ciljeve sažeti su najveći izazovi današnjeg svijeta koji uključuju klimatske promjene, sve veće onečišćenje okoliša, remećenje ekosustava, ali i probleme kao što su siromaštvo, veliki jaz između najsiromašnijih i najbogatijih, nejednakost, narušena ljudska prava te naglašavaju potrebu za mirnijim i pravednijim okruženjem što se nastoji postići do 2030. godine. Prikaz ovih ciljeva je prikazan na slici 1.

Slika 1: Ciljevi održivog razvoja

Izvor: Izvor: HGK (2019), Podržimo održivo Ubrzajmo promjene_ [e-publikacija], preuzeto s <https://www.hgk.hr/documents/brosura-podrzimo-odrziwo-ubrzejmo-promjene5cc007b665406.pdf>

Ciljevi nisu zakonski obvezni, ali se od svake države članice Ujedinjenih Naroda očekuje da ih implementira u svoje nacionalno zakonodavstvo i osigura njihovu provedbu koja se provjerava ne samo na lokalnoj već i na globalnoj razini. Pariškim sporazumom (iz 2015. godine) učinjena je svojevrsna prekretnica u rješavanju posljedica djelovanja čovjeka i prekomjerne industrijalizacije na ekosustav, s aspekta obveze koju nameće svim državama da se prilagode i daju svoj doprinos u rješavanju problema klimatskih promjena. Sveobuhvatni cilj ovog sporazuma je ublažavanje globalnog zatopljenja, odnosno zadržavanje povećanja temperature ispod 2°C uzimajući u obzir preindustrijsku razinu to jest ograničiti njen porast na 1.5°C. Shodno tome potrebno je smanjiti emisiju stakleničkih plinova za 43% do 2030. godine. Kako bi se navedeni "globalni" ciljevi klimatskih promjena ostvarili, potrebno je raditi na promicanju važnosti izvještavanja o okolišnim, društvenim i upravljačkim čimbenicima jer se upravo preko njih u konačnici dolazi do održivog razvoja.

Važnost informacija u pogledu održivog razvoja, istaknuta je objavom nove Direktive o korporativnom izvještavanju o održivosti (CSRD Direktiva)¹, koja predstavlja svojevrsno „unaprjeđenje“ Direktive o nefinancijskom izvještavanju. Razlog njenog uvođenja, između ostalog, bili su sve veći zahtjevi za proširenjem obveznika i poboljšanjem kvalitete izvještavanja (neusklađenost postojećih "dobrovoljnih" standarda i smjernica za izvještavanje o održivosti nije doprinijelo kvaliteti izvještavanja o održivosti). Prvi nefinancijski izvještaji temeljeni na

¹ Direktiva o korporativnom izvještavanju o održivosti – Direktiva (EU)

pravilima nove Direktive biti će objavljeni tek 2025. godine za 2024. poslovnu godinu, a prvi će ih morati objaviti današnji obveznici Direktive o nefinancijskom izvještavanju, odnosno velika poduzeća koja su ujedno i subjekti od javnog interesa te imaju više od 500 zaposlenik

Još jedan "globalni regulator" Odbor za standarde održivosti u računovodstvu (International Sustainability Standards Board - ISSB) je za svoj cilj također postavio razvoj "obveznog okvira izvještavanja o održivosti", te u tom kontekstu objavio prva dva standarda i to²

- IFRS S1 General Requirements for Disclosure of Sustainability Disclosure Standards koji bi trebao predstavljati sveobuhvatnu globalni okvir za izvještavanje o održivosti koji će omogućiti investitorima procjenu koliko je neko poduzeće "zeleno"
- IFRS S2 Climate-related Disclosures koji se usredotočuje na rizike i prilike u svezi s klimatskim promjenama

Razdoblje primjene za IFRS S1 i IFRS S2 je 2024. godine, a prvi izvještaji o održivosti temeljene na ovim standardima se očekuju u 2025. godine.

3. NOVE KOMPETICIJE RAČUNOVOĐE/REVIZORA

3.1. Promjene u izvještavanju

Promjene koje je donijela Direktiva o korporativnom izvještavanju o održivosti mogu se podijeliti u sedam ključnih područja: terminologija, broj obveznika, sadržaj, mjesto objave, format, revizija izvještaja i standardi. Sukladno tome, glavne razlike usporedno s Direktivom o nefinancijskom izvještavanju navedene su u sljedećoj tablici.

Tablica 1: Opis razlika NFRD i CSRD

RAZLIKE	NFRD	CSRD
TERMINOLOGIJA	Nefinancijski izvještaj	Izvještaj o održivosti
OBVEZNICI	Velika poduzeća s preko 500 zaposlenih koji su subjekti od javnog interesa	Sva poduzeća uključujući i poduzeća trećih zemalja koja se nalaze na uređenom tržištu EU-a, osim mikropoduzeća
SADRŽAJ	Kratak opis poslovnog modela	Rizici održivosti, dvostruka materijalnost, dubinska analiza

² Objava ISRS S1 i ISRS S2 je planirana u drugom tromjesečju 2023. god.

MJESTO OBJAVE	Zasebno izvješće na internetskoj stranici poduzeća ili privitak izvještaju o poslovodstvu	Dio izvještaja o poslovodstvu
FORMAT	Nije posebno definiran	XHTML
REVIZIJA	Provjera jesu li nefinancijske informacije objavljene	Provjera sadržaja i usklađenosti s određenim pravnim aktima
STANDARDI	Korištenje različitih međunarodnih okvira	Europski standardi izvještavanja o održivosti ili IFRS S1 i S2

Izvor: izrada autora prema Markota Vukić, N. i Hrvatinić, S. (2022.), Promjene u korporativnom izvještavanju o održivosti (CSRD), Računovodstvo, revizija i financije preuzeto s <https://www.rrif.hr/clanak-22047/>

Osim same *promjene naziva* izvještaja (iz nefinancijskog u izvještaj o održivosti) i *broja obveznika*, CSRD Direktivom povećao se i *opseg sadržaja* nefinancijskih izvještaja. Naime, više nije dovoljno samo da poduzeća ukratko opišu poslovni model i korištene politike te da odgovore na barem neka okolišna, društvena i kadrovska pitanja, odnosno da prikažu osnovne nefinancijske pokazatelje. Poduzeća su sada obvezna prilikom opisa poslovnog modela navesti moguće rizike, ali i prilike koje su povezane s faktorima održivosti. Pored toga, poduzeća trebaju:

- opisati mjere i postupke koji se poduzimaju u pogledu doprinosa ostvarenju ciljeva Pariškog sporazuma te prelaska na održivo gospodarstvo,
- definirati na koji način poslovni model djeluje u interesu dionika, ali i u interesu okoliša i društva.
- utvrditi ciljeve poduzeća koji se žele postići sukladno prelasku na održivo gospodarstvo i procijenjeno razdoblje njihova ostvarenja,
- procijeniti korake koje po pitanju održivosti trebaju poduzimati menadžeri i vlasnici poduzeća,
- procijeniti imaju li menadžeri i vlasnici potrebno znanje za provođenje održivih politika, te što ih potiče na društveno odgovorno poslovanje.
- opisati najbitnije rizike po pitanju održivih čimbenika te na koji način zavise o istima

U povećani opseg sadržaja sada ulazi i opis postupka dubinske analize koja obuhvata provjeru cijelog lanca opskrbe poduzeća, kako bi se poduzeće zaštitilo od širenja i prebacivanja štetnih utjecaja unutar tog istog lanca. Dubinskom analizom provjerava se područje djelovanja poduzeća i utjecaj njegovog poslovanja na uključene dionike, međusobni pozitivni i negativni učinci te načini njihovog mjerenja i praćenja. Osim toga, provjeravaju se korištene metode i procesi prilikom upravljanja utjecajima te

na koji način se uključuju u poslovnu strategiju. Direktivom o korporativnom izvještavanju o održivosti veći se naglasak stavlja i na *dvostruku materijalnost*, pojam koji opisuje obostrani učinak koji imaju aktivnosti poduzeća i faktori održivosti. Dvostruka materijalnost temelji se na ideji da bi izvještavanje o informacijama o održivosti trebalo ići u dva smjera. S jedne strane poduzeće mora izvještavati o pozitivnim i negativnim utjecajima svojih aktivnosti na ESG čimbenike, pristup koji se može opisati kao objavljivanje informacija iznutra prema van. Dok s druge strane, postoje zahtjevi za objavu informacija koje opisuju kako društveno stanje, globalno zatopljenje i ostali rizici održivosti utječu na poslovanje poduzeća, odnosno prikazuju se utjecaji izvana prema unutra

Što se tiče *mjesta objave* CSRD Direktiva donosi obvezu objave izvještaja o održivosti u sklopu izvještaja o poslovodstvu te sukladno tome mora biti javno dostupan. Podrazumijeva se da poduzeća moraju pripremiti izvještaj o održivosti do datuma objave godišnjeg izvješća čime se još jednom ukazuje na jednaku ulogu financijskih i nefinancijskih informacija to jest pokazatelja održivosti. CSRD Direktiva rješava i pitanje *formata* u kojem izvještaj o održivosti odnosno izvještaj o poslovodstvu mora biti objavljen. Delegiranom uredbom Komisije (EU) 2019/815, navodi se kako financijski izvještaji moraju biti objavljeni u obliku jedinstvenog elektroničkog formata za izvještavanje, a upravo u tom formatu se očekuje i objava izvještaja o poslovodstvu. Radi se o XHTML formatu koji će olakšati pristup i čitanje informacija o održivosti. Što se tiče *revizije*, CSRD direktiva uvodi provjeru izvještaja o održivosti, koja do sada nije bila obvezna (NFRD Direktivom bilo je propisano da revizor samo mora provjeriti jesu li nefinancijske informacije uopće objavljene). Revizija će se prvo provoditi u obliku angažmana s izražavanjem ograničenog uvjerenja koju može izvršiti neovisna treća strana ili revizor, ali ne isti koji provodi provjeru financijskih izvještaja. Ostavlja se i mogućnost pružanja razumnog uvjerenja, ali tek nakon što se utvrdi hoće li izražavanje takvog uvjerenja biti ostvarivo. Prilikom izražavanja ograničenog uvjerenja revizor procjenjuje jesu li informacije navedene u izvještaju o održivosti sadržajno usklađene s CSRD Direktivom točnije jesu li pritom korišteni standardi navedeni u Direktivi, poštuje li se objava u XHTML formatu te kolika je usklađenost sa zahtjevima definiranim Uredbom o taksonomiji. Što se tiče standarda za izražavanje ograničenog uvjerenja, Europska Komisija bi ih trebala definirati do 01. listopada 2026. godine, odnosno 01. listopada 2028. godine ako se radi o standardima za izražavanje razumnog uvjerenja.

Možda najvažnija promjena odnosno zahtjev CSRD Direktive je donošenje *sveobuhvatnih standarda za izvještavanje o održivosti*.

3.2. Kompetencije računovođe/revizora

Usložnjavane procesa izvještavanja, prelazak na nove "formate" izvještavanja ali i uključivanje drugih relevantnih dionika u proces izvještavanja o održivosti (uključivanja menadžmenta u dijelu izvještavanja o poslovnim modelima i rizicima,

ali i drugih osoba kompetentnih za izračun utjecaja na klimatske promjene (ugljični otisak) iziskuje:

- razvoj novih kompetencija od strane računovođe/revizora (da bi udovoljio novim zahtjevima za izvještavanjem o održivosti)
- uključivanje većeg broja sudionika procesa izvještavanja
- timski rad (rad u timovima i koordinacija procesa izvještavanja)
- veće troškove izvještavanja

Razni autori su se bavili istraživanjem ključnih kompetencija budućeg tj. već sadašnjeg računovođe/revizora u održivom poslovanju a kao ključne kompetencije računovođe/revizora za održivo poslovanje i izvještavanje navode:³

- 1) Sistemsko razmišljanje (Systems Thinking) - Sposobnost primjene znanja o međusobnoj povezanosti tema i utjecaja metrike održivosti na financijske izvještaje ali i predlaganje inovativnih rješenja za povezane rizike
- 2) Međuljudske (socijalne) vještine (Interpersonal skills) - Sposobnost komuniciranja među grupama i disciplinama kako bi se steklo razumijevanje inputa za metriku održivosti
- 3) Kritičko razmišljanje i rješavanje problema (Critical thinking and Problem solving) - Sposobnost kvantificiranja i prevođenja nefinancijskih podataka i povezanih rizika u financijske izvještaje (kvantificiranje nefinancijskih informacija).
- 4) Prilagodljivost i fleksibilnost (Adaptability and Flexibility) - Sposobnost primjene temeljnog računovodstvenog znanja na nove vrste i zahtjeve za izvještavanjem ali i prilagodljivost na sveprisutnu neizvjesnost
- 5) Tehnološka osposobljenost (Technological Capability) - Sposobnost analize nefinancijskih podataka i velikih skupova podataka

Tablica 2. prikazuje razradu ključnih kompetencija računovodstvenih djelatnika za održivo izvještavanje u kontekstu pripadajućih vještina:

Tablica 2: Kompetencije i vještine kompetentnog računovođe/revizora za održivo izvještavanje

Opis kompetencije	Vještine
Sistemsko razmišljanje (Systems Thinking)	<ul style="list-style-type: none"> • Sagledavanje šire slike • Percipiranje uzročno-posljedičnih odnosa kao i moguće neželjene posljedice • Prilagodljivost promjenama perspektive radi proširenja znanja
Međuljudske vještine	<ul style="list-style-type: none"> • Komuniciranje

³ Educating Accountants for a Sustainable Future, <https://www.ifac.org/knowledge-gateway/preparing-future-ready-professionals/publications/educating-accountants-sustainable-future>

(Interpersonal skiliks)	<ul style="list-style-type: none"> • Suradnja, uključujući interdisciplinarni rad • Pregovaranje • Empatija • Transdisciplinarno razmišljanje • Uključivanje dionika
Kritičko razmišljanje i rješavanje problema (Critical thinking and Problem solving)	<ul style="list-style-type: none"> • Procjena i kvantificiranje rizika povezanih sa održivošću • Kritičko promišljanje i kritičko samoprocjenjivanje (na razini pojedinca i na organizacijskoj razini) • Kritičko stjecanje znanja utemeljenog na međuodnosima ekonomskih, društvenih i okolišnih lokalnih i globalnih problema • Kritičko procjenjivanje utjecaja organizacija na društvo, gospodarstvo i okoliš • Kritičko procjenjivanje implikacija etičkog načela na održivost • Kritički procjenjivanje odgovornog djelovanja poduzeća
Prilagodljivost i fleksibilnost (Adaptability and Flexibility) (Technological Capability)	<ul style="list-style-type: none"> • Prilagodljivost reguliranju utjecaja na klimatske promjene • Prilagodljivost poslovne prakse zahtjevima za izvješćivanje • Spremnost na unaprjeđivanje postojećih vještina i kompetencija ESG kontekstu. • Spremnost primjenjivati nove standarde u skladu s propisima • Sposobnost odgovora na neizvjesnost
Tehnološka osposobljenost (Technological Capability)	<ul style="list-style-type: none"> • Identificirati zahtjeve informacijskog sustava za procjenu strategija • Poboljšati okolišne, društvene i upravljačke prakse. • Iskoristiti relevantne tehnologije koje će olakšati analizu podataka koje podržavaju raznolikost, jednakost i uključenost.

	<ul style="list-style-type: none"> • Istraživanje načina korištenja tehnologije za ostvarivanje ciljeva održivosti u raznim disciplinama. • Razumjeti i iskoristiti razvoj tehnologije za mjerenja održivosti
--	---

Izvor: Autor, prema Educating Accountants for a Sustainable Future, <https://www.ifac.org/knowledge-gateway/preparing-future-ready-professionals/publications/educating-accountants-sustainable-future>

Kao što je vidljivo u prethodnoj tablici, kompetencije i vještine računovođe/revizora za održivo izvještavanje su značajno različite od dosadašnjih "tradicionalnih", računovođama svojstvenim kompetencijama (analitičnosti, sistematičnosti) za financijsko izvještavanje.

4. ODGOVOR EDUKATORA

Putem Međunarodnih standarda edukacije za profesionalne računovođe propisuje se raspon tj. razina potrebnog profesionalnog znanja, profesionalne osposobljenosti, profesionalnih vrijednosti, etike i stavova, te se razvija orijentacija prema cjeloživotnom obrazovanju. Međunarodnim obrazovnim standardima za profesionalne računovođe (koje donosi IFAC) se želi osigurati kvaliteta i dosljednost u računovodstvenom obrazovanju. Od profesionalnih računovođa se traži visoka stručnost te njezino održavanje kroz edukaciju, dodatna usavršavanja i praktično iskustvo koje propisuju sljedeći standardi:

MSE 1 (IES 1) - Uvjeti pristupa programu obrazovanja za profesionalne računovođe

MSE 2 (IES 2) - Sadržaj programa profesionalnog računovodstvenog obrazovanja

MSE 3 (IES 3) - Profesionalna osposobljenost

MSE 4 (IES 4) - Profesionalne vrijednosti, etika i stavovi

MSE 5 (IES 5) - Zahtjevi za praktičnim iskustvom

MSE 6 (IES 6) - Provjera profesionalnih sposobnosti i stručnosti

MSE 7 (IES 7) - Kontinuirani profesionalni razvoj

MSE 8 (IES 8) - Stručna osposobljenost za revizora

Većina standarda se bavi inicijalnom edukacijom (MSE 1 – MSE 6), dok kontinuiranu edukaciju definira MSE 7 a MSE 8 se odnosi isključivo na revizore.

Usvajanje novih znanja nužnih za praćenje promjena računovodstvenih djelatnika (računovođa i revizora) iziskuje izmjene njihove edukacije na svim razinama

4.1. Transformacija inicijalne edukacije

Kada se razmišlja o inicijalnom obrazovanju u području održivosti, potrebno je istaknuti nužnost sveobuhvatnog pogleda na održivost iz raznih aspekata. Zbog prožimajućeg utjecaja koncepta održivosti na "sve pore djelovanja poduzeća" nužno je razmišljati o integriranju tema održivosti u postojeća područja a ne kao o "nužnom dodatku" postojećih kurikuluma. Tako je teme održivosti potrebno integrirati u sve kurikulume u oblasti računovodstva i revizije, s naglaskom na: izvještavanje, reviziju, upravljačko računovodstvo, poreze, etičnost, upravljanje rizicima, interne kontrole i ostalih polja u kontekstu sastavljača izvještaja (i financijskog i izvještaja o održivosti). Osim formalne inicijalne edukacije, o održivim temama, profesionalni računovođe potrebne kompetencije za održivo poslovanje i izvještavanje mogu stjecati i neformalno (izvannastavno i vanjski putem radnog iskustva ili stažiranja).

Što se tiče izmjena pravila ulaska u profesiju i kontinuiranog razvoja u revizijskoj profesiji, stručni ispit za stjecanje zvanja ovlaštenog revizora (revizorski ispit) trebao bi biti dopunjen područjima relevantnim za zakonsku reviziju i provjeru izvještaja o održivosti te sposobnost primjene tog znanja u praksi. Tako, ovlašteni revizori bi trebali, uz potrebne obrazovne kompetencije propisane Direktivom o reviziji 2006/43/EZ, ispunjavati i posebne zahtjeve kako bi im se omogućilo obavljanje angažmana s izražavanjem uvjerenja o izvješćivanju o održivosti (za postojeće revizore dostatna je edukacija). Ispitivanjem stručne osposobljenosti (stručnim ispitom) jamči se potrebna razina teorijskog znanja i sposobnost primjene takvog znanja u praksi.

Test teorijskog znanja trebao bi obuhvaćati sljedeće predmete:

- pravne zahtjeve i standarde izvješćivanja vezane uz pripremu godišnjeg i konsolidiranog izvješćivanja o održivosti,
- analizu održivosti,
- postupke dubinske analize u pogledu pitanja održivosti,
- pravne zahtjeve i standarde izražavanja uvjerenja za izvješćivanje o održivosti

Pored toga, ovlašteni revizor mora završiti najmanje osam mjeseci praktičnog osposobljavanja o izražavanju uvjerenja o godišnjem i konsolidiranom izvješćivanju o održivosti ili drugih usluga povezanih s održivošću

4.2. Transformacija kontinuirane edukacije

Kontinuirani profesionalni razvoj (KPR) se obavlja u obliku individualne i formalizirane/organizirane angažiranosti. Individualno učenje i razvoj se ogleda kroz osobnu angažiranost pojedinca da proširi i unaprijedi svoje znanje. Formalizirano/organizirano učenje i razvoj se realizira sudjelovanjem u organiziranim programima KPR (seminari, savjetovanja, tečajevi, radionice,

simpoziji, kongresi i dr.). U Federaciji BiH organizirano učenje se provodi pod okriljem Saveza računovođa revizora i finansijskih djelatnika F BiH (Saveza) ili koji su kao program KPR prethodno priznati i odobreni od Saveza.

Svaki član računovodstvene i srodnih profesija (djelatnosti) dužan je ispuniti kriterij KPR u trajanju od najmanje 120 sati/bodova ili ekvivalentnih mjernih jedinica tijekom svakog trogodišnjeg pomjerajućeg razdoblja, odnosno najmanje 40 sati/bodova ili ekvivalentnih mjernih jedinica godišnje, kao jedan od uvjeta za dobivanje i važenje licence. (što je u skladu sa zahtjevima MSE). Nositelj profesionalnog zvanja ovlašteni računovođa obvezan je na trogodišnjoj razini ostvariti 50% sati/bodova ili ekvivalentnih mjernih jedinica organizirane KPR iz oblasti revizije, uključujući i kontrolu kvalitete, a nositelj profesionalnog zvanja OP obvezan je na razini kalendarske godine ostvariti 50% sati/bodova ili ekvivalentnih mjernih jedinica organizirane KPR iz oblasti procjene ekonomske vrijednosti poduzeća. Za osiguravanje "novih održivih tema" unutar KPR nositelji edukacije na međunarodnom (MSE) ili lokalnom nivou (Savez) mogu osigurati traženjem i određenog postotka edukacije u ovom polju (kao što je to za revizore i procjenitelje), za što je potrebna izmjena regulative (MSE) i ažuriranje tema za KRP odobrenih od strane Saveza.

Rasprava među različitim autorima o računovodstveno/revizijskoj edukaciji je urodila konsenzusom oko pitanja treba li računovodstvene djelatnike uključiti u edukaciju o održivosti. Međutim rasprava o tome "kako" i "u čemu" ih educirati te u konačnici kolika je uopće uloga računovođe/revizora u održivosti nje urodila zajedničkim zaključcima, još.

5. ZAKLJUČAK

Koncept održivosti je ušao u sve pore društva, a nije zaobišao ni profesionalne računovođe (računovođe i revizori). Kako se mijenja poslovanje njihovih klijenata, morat će se mijenjati i djelokrug i predmet računovodstveno/revizijskih poslova što neminovno vodi usvajanju nekih novih kompetencija i vještina kojima će računovođa/revizor moći odgovoriti izazovu održivog poslovanja i njegovog izvještavanja. Kompetencije i vještine računovođe/revizora za održivo izvještavanje (sistemska razmišljanje, međuljudske vještine, kritičko razmišljanje i rješavanje problema, prilagodljivost i fleksibilnost te tehnološka osposobljenost) su značajno različite od dosadašnjih "tradicionalnih", računovođama svojstvenim kompetencijama (analitičnosti, sistematičnosti). Promjena obrazovanja (formalnog i neformalnog) i to inicijalnog i kontinuiranog je nužna danas, kako bi imali kompetentne i osposobljene računovođe i revizore sutra.

LITERATURA

1. Podržimo održivo Ubrzajmo promjene_ [e-publikacija], preuzeto s <https://www.hgk.hr/documents/brosura-podrzimo-odrzivo-ubrzejmo-promjene5cc007b665406.pdf>
2. Direktiva 2014/95/EU
3. Direktiva o korporativnom izvještavanju o održivosti – Direktiva (EU) (dostupno na <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022L2464&from=EN>)
4. Educating Accountants for a Sustainable Future, <https://www.ifac.org/knowledge-gateway/preparing-future-ready-professionals/publications/educating-accountants-sustainable-future>
5. IFRS S1 General Requirements for Disclosure of Sustainability-related Financial Information and IFRS S2 Climate-related Disclosures (dostupno na [ifrs.org/content/dam/ifrs/project/general-sustainability-related-disclosures/snapshot-exposure-draft-ifrs-s1-general-requirements-for-disclosure-of-sustainability-related-financial-information-and-exposure-draft-s2-general-sustainability-related-disclosures.pdf](https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/project/general-sustainability-related-disclosures/snapshot-exposure-draft-ifrs-s1-general-requirements-for-disclosure-of-sustainability-related-financial-information-and-exposure-draft-s2-general-sustainability-related-disclosures.pdf))
6. Markota Vukić, N. i Hrvatinić, S. (2022.), Promjene u korporativnom izvještavanju o održivosti (CSRD), Računovodstvo, revizija i financije preuzeto s <https://www.rri.hr/clanak-22047/>
7. The European Sustainability Reporting Standards and how to apply them (<https://aplanet.org/resources/esrs/>)

prof. dr. sc. Danimir Gulin

Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika

dgulin@rif.hr

UČINCI KLIMATSKIH PROMJENA NA UMANJENJE IMOVINE PODUZETNIKA I NOVI MSFI ZA IZVJEŠĆIVANJE O ODRŽIVOSTI

Sažetak

Klimatske promjene i njezini učinci u računovodstvu se danas sagledavaju s dva aspekta. Prvi je onaj koji razmatra utjecaj i učinke klimatskih promjena na imovinu, obveze, prihode, rashode i novčani tok. Dakle, utjecaj klimatskih promjena na financijske izvještaje. Drugi je aspekt prikupljanje i objava informacija o klimatskim promjenama u nefinancijskim izvještajima. Ovaj drugi aspekt izvještavanja riješen je 2014.godine izmjenom Direktive 2013/34/EU novom Direktivom 2014/95/EU. Direktiva se implementirala u Zakonu o računovodstvu 2017. godine propisivanjem objave nefinancijskih informacija (ZOR, čl.21.a.). EU je preispitala i promijenila Direktivu te je predložena a 16. 12. 2022. službeno objavljena CSRD¹ Direktiva. Ova Direktiva korporativnog izvještavanja o održivosti (CSRD) treba se do 6.7.2024. godine uključiti u zakonodavstva svih članica EU a time i Hrvatske. Ova Direktiva nema izravan utjecaj na financijske izvještaje jer su oni determinirani standardima financijskog izvještavanja.

U ovom radu upravo su razmotreni učinci rizika klimatskih promjena na umanjene imovine kao posljedicu negativnog učinka klimatskih promjena na prihode, rashode, i novčane tokove poduzetnika.

Izvješćivanje o održivosti prelazi u novu fazu i to iz neobveznog u obvezno izvješćivanje a temeljni razlog je rast značajnosti klimatskih utjecaja na poslovno okruženje poslovnih subjekata. Globalni tržišni regulatori a posebno regulatori financijskih tržišta zahtijevali su izradu standarda izvješćivanja o održivosti koji se trebaju globalno primjenjivati. Usvojena su i objavljena od ISSB-a 2 standarda i to MSFI S1 i S2 čija se primjena potiče od 1.1. 2024. godine. Njihova zakonska primjena ovisi o zakonodavstvima pojedinih zemalja. U ovom članku prezentiran je sadržaj i najvažnija obilježja standarda izvješćivanja o održivosti.

Ključne riječi: *klimatske promjene, područja djelovanja, poslovni rezultat, novčani tokovi, umanjene imovine, standardi, izvješćivanje o održivosti, načelo materijalnosti, klimatske promjene, upravljanje rizicima, staklenički plinovi*

¹ Corporate Sustainability Reporting Directive

1. MEĐUOVISNOST KLIMATSKIH PROMJENA I ODRŽIVOG GOSPODARSTVA

1.1. Učinci klimatskih promjena na gospodarstvo

Visoke temperature zraka,²ljetne oluje, velike kišne padaline ili saharske suše te izostanak ili skraćivanje zima ostavlja trajne posljedice na prirodu, stanovništvo i gospodarstvo. Povezanost klimatskih promjena i kvalitete života stanovništva je ekstremno visoka. Sve više zadnjih nekoliko godina ekstremne klimatske promjene prelijevaju se na gospodarstvo. Prihodi, rashodi, dobit, gubitak, novčani primici, novčani izdaci poslovnih subjekata sve više ovise o klimatskim promjenama. Naravno, da klima ne utječe od jučer na život stanovništva i na gospodarstvo. Oduvijek su poplave i suše stvarale probleme poljoprivredi, građevinarstvu, turizmu, transportu i trgovini. Razlika je jedino u aktualnom kontinuitetu klimatskih poremećaja u odnosu na donedavni diskontinuitet. Iz ranijih desetljeća pamte se ekstremni klimatski poremećaji dok u zadnjem desetljeću su kontinuitet svake godine i sve su ekstremniji i za stanovništvo i gospodarstvo sve pogubniji. Emisija stakleničkih plinova se ne smanjuje usprkos brojnih zaključaka i opomena svjetskih skupova koje predvodi UN.

Nažalost, izostanak globalnog jedinstva u borbi protiv povećane emisije stakleničkih plinova evidentira se u razlikama stopa rasta velikih gospodarstava poput SAD-a, Kine i Indije u odnosu na druge zemlje a posebno EU. Iako su rizici klimatskim promjena jednaka prijatna svim zemljama globalnog gospodarstva ipak je još različit pristup rješavanja ovog gorućeg problema.

Sve izražajni je utjecaj današnjih klimatskih promjena na poslovanje poduzetnika, njihove prihode, rashode, novčane primitke i izdatke. Negativi financijski rezultati³ ili smanjenje tekućeg i budućeg novčanog toka ostavlja posljedice na vrijednost imovine, posebno dugotrajne. Logično je da vanjski pa tako i unutarnji razlozi umanjenja imovine mogu biti posljedica nastanka klimatskih promjena. Pad tržišne ili fer vrijednosti dugotrajne imovine hotelske kompanije posljedica je smanjenja prihoda i novčanog toka hotela. Pad prihoda i novčanog toka je pak posljedica loše ljetne sezone uzrokovane ljetnim olujama i kišom a posljedica su otkazi hotelskih rezervacija. U hotelskoj industriji isto se događa i zimi kada se otkazuju hotelske rezervacije u zimskim skijalištima jer nema snijega ili su temperature takve da se niti umjetnim snijegom ne mogu zaustaviti otkazi hotelskih rezervacija. Rizici klimatskih promjena ne pogađaju danas samo hotelsku industriju u kojoj Hrvatska zarađuje gotovo petinu BDP. Rizici vremenskih nepogoda pogađaju transportne organizacije, koncesionare cestovne infrastrukture, brodare, zračne prijevoznike, poljoprivredu, šumarstvo, prerađivačku industriju, građevinski sektor itd.

² Prethodna 2023. godina proglašena je rekordna po najvišim temperaturama zraka od početka mjerenja.

³ www.smallbusiness.chron.com

1.2. Područja djelovanja klimatskih promjena s učincima na gospodarstvo

Analize učinaka klimatskih promjena na gospodarstvo determinirane su ciljevima istraživanja. S računovodstvene točke gledišta učinci klimatskih promjena su evidentni i utječu na financijsku situaciju i uspjeh poslovnih subjekata. Utjecaj klime na gospodarstvo je zadnjih godina sve izražajniji jer su i osjetno veće razlike rezultata poduzetnika iz godine u godinu. Sve su veće razlike prihoda i rashoda od godine do godine ovisno o utjecaju klimatskih promjena. Tekući troškovi poslovanja a posebno troškovi održavanja dugotrajne imovine pokazuju tendencije rasta. Njima se brzo približavaju i troškovi osiguranja imovine zbog klimatskih promjena i šteta koje poremećaji ostavljaju na imovini. Jedna studija ukazuje na pet područja koja su pod utjecajem klimatskih promjena:⁴

1. Ponašanje kupaca i dobavljača

Klimatske promjene mijenjaju hranidbene navike kupaca sa sve većom preferencijom konzumacije ekološko uzgojenih proizvoda. Mijenjaju se i prilagođavaju kanali distribucije proizvoda, prezentacija i promocija proizvoda, mijenja se komunikacija s kupcima ovisno o njihovim preferencijama u novim klimatskim uvjetima. Neraspolaganje s informacijama o navikama svojih kupaca u nastalim klimatskim promjenama može se jako odraziti na prihode, novčane tokove i rast poduzetnika. Na isti način treba analizirati ponašanje dobavljača u nastalim klimatskim promjenama jer ako poduzetnik ne raspolaže informacijama o uvjetima rada svojih dobavljača posebno u nastalim klimatskim promjenama to će se osjetiti u lancima opskrbe kroz povećane troškove u ulaznim fakturama a time i na poslovni rezultat kao i pad novčanog toka.

2. Ponašanje investitora i zajmodavaca

Rast kompanija u uvjetima rasta klimatskih rizika ima sve veću cijenu. Troškovi financiranja, uzrokovani rastom kamatnih stopa, značajno se povećavaju. Klimatski rizici mogu biti danas takvi u određenim sektorima da investitora u takve projekte je sve manje kao i zajmodavatelja koji bi pratili takve investicije. Rast troškova financiranja kapitalnih investicija praćen je i s rastom drugih troškova uzrokovanih klimatskim poremećajima kao što su troškovi osiguranja. Sve zajedno proizvodi i usluge tako skupo financiranih projekata imaju visoku cijenu i sve manje kupaca. Vrednovanje takve kapitalne imovine poduzetnika u klimatskim promjenama je otežano što dovodi u pitanje povjerenje u njihovu financijsku situaciju i rezultat kao i planiranje rezultata i novčanih tokova.

3. Vladine politike i regulativa

Klimatske promjene sve više su dio redovne agende zakonodavne i izvršne vlasti. Analiza i zakonsko tretiranje i implementacija klimatski orijentiranih politika može utjecati pozitivno na prihode rashode i novčane tokove u gospodarstvu. Izostanak

⁴ www.kpmg.com; Fiichi Fujita: What's the impact on cash flow projections used for impairment testing of non-financial assets?

regulative i primjene tih politika može imati suprotne tj. negativne učinke na gospodarstvo.

4. Tehnološki razvoj

Klimatske promjene u zadnjem desetljeću intenzivno nameću zahtjeve za većim ulaganjima u zelene tehnologije kompanija zbog smanjenja emisije stakleničkih plinova i smanjenje globalnog zagrijavanja. Rastuće investicije u zelene tehnologije (još uvijek s većim troškovima financiranja) mogu pozitivno utjecati na konkurentnost kompanija na tržištima. Ekološki osviješteni kupci, kojih je sve više, spremniji su kupovati skuplje proizvode ukoliko je to garancija rasta održivog gospodarstva. Još bolje je ako tu brigu preuzme država i kompenzira dio troškova razvoja zelenih tehnologija tada rast konkurentnosti takvih kompanija je neupitan.

5. Fizički utjecaji klimatskih promjena

Rizici klimatskih promjena u zadnjim godinama manifestiraju se na različite načine među kojima se često ističu fizičke promjene unutar kompanija. Neočekivane ekstremno visoke temperature, oluje, suše, poplave zahtijevaju fizičke prilagodbe i preinake u kompanijama. Mijenjaju se lokacije rada, investira se u bolju zaštitnu opremu i uopće zaštitu zaposlenih, prilagođavaju se radni prostori, nastambe ali rastu i troškovi osiguranja. Sve se to manifestira na poslovne rezultate i novčane tokove.

Bez obzira na područje djelovanja klimatskih promjena zajednički im je nazivnik što negativno utječu na poslovni rezultat s tendencijom smanjenja dobiti i nastanka gubitaka te smanjenja tekućeg kao i očekivanog novčanog tokova. Upravo pad rezultata, a posebno novčanog toka kao izravan učinak klimatskih promjena utječe na umanjeње imovine

2. TRETMAN UMANJENJA IMOVINE PREMA AKTUALNIM MSFI

2.1. Pokazatelji umanjeња imovine prema MRS 36 - *Umanjenje imovine*

Analiza pokazatelja ili razloga umanjeња dugotrajne imovine prema MRS 36 obveznom za sve velike subjekte i subjekte od javnog interesa u Hrvatskoj obuhvaća nekoliko točaka standarda. Svako poduzetnik u svrhu provođenja umanjeња imovine treba utvrditi postoje li slijedeće situacije (MRS 36, toč.12.-17.)⁵

⁵ Međunarodni standardi financijskog izvještavanja, Hrvatski standardi financijskog izvještavanja, HZRIF, Zagreb, 2021.

Vanjski izvori informacija:

1. Jesu li vidljivi pokazatelji da je tijekom razdoblja korištenja imovine došlo do znatnijeg pada tržišne vrijednosti predmetne imovine od onog koji bi se očekivao od posljedica protoka vremena ili normalne upotrebe,
2. Tijekom razdoblja su nastale ili se očekuje u bliskoj budućnosti da će nastati značajne promjene s negativnim utjecajem na subjekt, u vezi s tehnološkim, tržišnim, gospodarskim ili pravnim uvjetima u kojima subjekt posluje ili na tržištu kojemu je imovina namijenjena,
3. Tijekom razdoblja došlo je do povećanja tržišne kamatne stope ili druge tržišne stope povrata od ulaganja,
4. Kada je knjigovodstvena vrijednost neto imovine subjekta veća od njezine tržišne kapitalizacije,

Unutarnji izvori informacija:

1. Postoje dokazi o zastarjelosti ili fizičkim oštećenjima na imovini,
2. Tijekom razdoblja su nastale ili se očekuje u bliskoj budućnosti da će nastati negativni utjecaji na subjekt u vezi s opsegom korištenja imovine, uključujući mogućnosti stavljanja imovine izvan upotrebe, prestanak ili restrukturiranje poslovanja, planove otuđenja imovine ili ponovnog procjenjivanja korisnog vijeka imovine,
3. Postoje dokazi iz unutarnjih izvještaja da je gospodarski učinak imovine lošiji od očekivanog ili da će se pogoršati,
4. Prilikom ulaganja u podružnicu ili pridruženo društvo evidentno je. (a) da je knjigovodstvena vrijednost ulaganja u odvojenim financijskim izvještajima podružnica/povezanih društava veća od knjigovodstvene vrijednosti u konsolidiranom izvještaju subjekta i (b) izglasane dividende podružnice/povezanog društva prelaze ukupan iznos sveobuhvatne dobiti podružnice/povezanog društva
5. Novčanim tokovi na naknadne potrebe stjecanja imovine su značajno veći od planiranih novčanih tokova,
6. Stvarni novčani tokovi te dobit/gubitak iz poslovanja koji pritječe od imovine je znatno lošiji od planiranog,
7. Značajno smanjenje planiranih neto novčanih tokova ili dobiti iz poslovanja ili značajno povećanje planiranih gubitaka koji pritječu od imovine,
8. Gubici od poslovanja ili neto odljevi novca od imovine ako se zbroje iznosi tekućeg razdoblja i s planiranim budućim iznosima.

Ako se sintetiziraju pokazatelji ili razlozi umanjena imovine tada se vanjski razlozi umanjena svode na: (a) pad tržišne vrijednosti imovine, (b) pogoršanje tehnoloških, tržišnih i pravnih uvjeta poslovanja i (c) rast tržišnih kamatnih stopa. Tri su unutarnja razloga ključna za utvrđivanje umanjena imovine: (a) fizička zastarjelost, (b) smanjenje korištenja imovine i prekid poslovanja i (c) negativan novčani tok i poslovni gubici.

Analizom pokazatelja ili razloga umanjenje imovine prema MRS 36 može se zaključiti da u standardu ne navode se eksplicitno klimatske promjene kao pokazatelj ili razlog umanjenja imovine.

2.2. Objavljivanje utjecaja klimatskih promjene na umanjenje imovine u okviru bilješki uz financijske izvještaje

Analiza standarda financijskog izvještavanja, bilo MSFI ili lokalnih (poput HSFI utemeljeni na MSFI) ukazuje da klimatski poremećaji nisu eksplicitno naglašeni u načelima i politikama mjerenja. Nažalost, rizik klimatskih promjena sve izravnije utječe na održivo gospodarstvo a time i na poslovne rezultate kompanija. U najmanju ruku, potreban je novi pristup klimatskim promjenama unutar standarda financijskog izvještavanja posebno kada su u pitanju učinci klimatskih promjena na umanjenje imovine. Iako, nova CSRD Direktiva o korporativnom izvješćivanju o održivosti zahtijeva od kompanija u EU informacije o tretmanu klimatskih promjena, socijalne aspekte poslovanja kompanija te sustav upravljanja i nadzora ona izravno ne utječe na mjerenje imovine kao i njeno umanjenje.

Iako klimatske promjene nisu izravno uključene u područje primjene standarda financijskog izvještavanja računovodstvena i revizijska profesija u svojim izvješćima ih navodi kao značajan čimbenik poslovanja kompanija. Tako računovodstvena profesija⁶ temeljem istraživanja ukazuje na utjecaj klimatskih promjena na poslovni model kompanija a time i na financijsko izvještavanje (financijski rezultat i novčane tokove). Istraživanje ukazuje da klimatske promjene utječu na tržišne efekte, prihode, rashode kao i na novčane tokove. Ako je klimatski čimbenik značajan tada utvrđivanje nadoknadivog iznosa (bilo fer vrijednosti ili vrijednosti u upotrebi dugotrajne imovine) takvu informaciju treba objaviti u bilješkama uz financijske izvještaje. Za velike subjekte koji koriste MSFI bilješka o utjecaju klimatskih promjena trebala bi se objaviti u skladu s MRS 36, Objavljivanje (toč. 126.-137.). Tako prema toč. 130. a. treba objaviti: *dogadaje i okolnosti koji su doveli do priznavanja ili poništenja gubitka od umanjenja*. Tako će npr. hotelska tvrtka prilikom utvrđivanja nadoknadivog iznosa dugotrajne imovine hotela u bilješkama navesti klimatske promjene koje su se dogodile i koje su značajno utjecale na poslovni rezultat i negativan novčani tok te s tog razloga utvrđeno je dodatno umanjenje dugotrajne imovine. Nažalost, isto se može dogoditi poljoprivrednom poduzetniku ili industrijskom prerađivaču koji bilježi sve lošije rezultate zbog promjene klime itd.

⁶ A Closer look 2023 ili A Closer look - Climate change, www.deloitte.com (posjećena 22.1.2024.)

3. KLIMATSKJE PROMJENE KAO ČIMBENIK UMANJENJA IMOVINE U FINANCIJSKIM IZVJEŠTAJIMA

Analiza standarda financijskog izvještavanja, bilo MSFI ili lokalnih (poput HSFI utemeljeni na MSFI) ukazuje da klimatski poremećaji nisu eksplicite naglašeni u načelima i politikama mjerenja. Nažalost, rizik klimatskih promjena sve izravnije utječe na održivo gospodarstvo a time i na poslovne rezultate kompanija. U najmanju ruku, potreban je novi pristup klimatskim promjenama unutar standarda financijskog izvještavanja posebno kada su u pitanju učinci klimatskih promjena na umanjnje imovine. Iako, nova CSRD Direktiva o korporativnom izvješćivanju o održivosti zahtijeva od kompanija u EU informacije o tretmanu klimatskih promjena, socijalne aspekte poslovanja kompanija te sustav upravljanja i nadzora ona izravno ne utječe na mjerenje imovine kao i njeno umanjnje. Ipak ova Direktiva EU nema izravan učinak na financijsko izvještavanje poduzetnika. Njome se ne mijenjaju standardi financijskog izvještavanja (MSFI ili HSFI). Načela i politike priznavanja, mjerenja i objavljivanja u financijskim izvještajima i dalje su determinirani standardima financijskog izvještavanja.

Može se konstatirati da su informacije o rizicima klimatskih promjena relevantne za:

- (a) Financijsko izvještavanje poduzetnika koji svoje financijske izvještaje sastavljaju prema standardima financijskog izvještavanja (veliki prema MSFI a mikro, mali i srednji prema HSFI),
- (b) Nefinancijsko izvještavanje poduzetnika (sastavljanje nefinancijskih izvještaja prema ZOR, čl. 21.a.). Ova odredba je na snazi do usklađivanja ZOR s CSRD Direktivom EU u srpnju 2024. godine. Nakon toga će određeni obveznici izmijenjenog ZOR-a sastavljati izvješća o održivosti.

3.1. Klimatske promjene u međuovisnosti objave financijskih izvještaja i izvješća o održivosti

Mjerenje imovine i objava financijskih izvještaja je daleko starija računovodstvena aktivnost od objave ili, još bolje, buduće objave izvješća o održivosti. U financijskom izvještaju rizik klimatskih promjena je implicitnog karaktera. Djeluju evidentno na vrijednost imovine a time i na poslovni rezultat tvrtke kao i na njene novčane tokove. Međutim, klimatskih promjena nema eksplicite u politikama i načelima priznavanja, mjerenja i objavljivanja. Dakle, nema ih u standardima pa time niti u izvještajima koji se sastavljaju na temelju standarda financijskog izvještavanja.

Kada se radi o klimatskim promjenama koje su dio nove CSRD Direktive onda su eksplicitno sadržane u Direktivi pa će time biti i u budućim izvješćima o održivosti.

Dakle, jednom klimatske promjene se sagledavaju kao čimbenik poslovnih promjena koje utječu na rezultat i novčani tok. U drugom slučaju, klimatske promjene se

izvješćuju u izvješćima o održivosti, revidirat će se i korisnicima izvješća bit će podloga za donošenje odluka. Teško je povjerovati ali se mogu dogoditi za koju godinu situacije da su rizici i relevantne informacije o klimatskim promjenama objavljene u izvješću o održivosti ali da nisu tretirani učinci klimatskih promjena na umanjenje imovine. S vremenom i budućim godinama objavljivanja izvješća o održivosti vjerojatnost neuvažavanja učinaka klimatskih promjena na umanjenje imovine je minimalna.

Među prvima koji su ukazali već 2002. godine na rizike klimatskih promjena i njihove učinke na umanjenje imovine bili su američki računovođe koji su iznijeli zaključak svoje studije umanjenja imovine.⁷ Umanjenje nastaje kada je knjigovodstveni iznos imovine veći od fer vrijednosti te imovine. Računovođe trebaju izvršiti test umanjenja kada nastanu promjene koje značajno smanjuju tržišnu vrijednost dugotrajne imovine ili *zbog klimatskog okruženja poslovanja* koje može utjecati na vrijednost imovine. Od tada je pristup klimatskim promjenama i njihovim učincima na financijske izvještaje postao relevantan.

3.2. Budućnost tretmana klimatskih promjena s učinkom na umanjenje imovine

Globalna je asimetričnost u pogledu tretiranja klimatskih promjena i njihovih učinaka bilo na financijsko ili nefinancijsko izvještavanje. Zemlje koje najviše ispuštaju stakleničke plinove i koriste karbonska goriva u industrijama koje bilježe rast zanemariv je tretman klimatskih promjena na financijsko i nefinancijsko izvještavanje.

Unutar EU drugačiji je pristup u odnosu na neke druge globalne prostore a posebno one na dalekom istoku. Europska Komisija ima važno tehničko savjetodavno tijelo EFRAG⁸ osnovano 2001. godine koje pruža EU Komisiji relevantne savjete i informacije koje se odnose na pripremu i korištenje MSFI te budućih korporativnih izvješća o održivosti prema CSRD Direktivi. Ovo tijelo izradilo je 2023. godine studiju⁹ o klimatskim rizicima i njihovom utjecaju na financijske izvještaje. Rezultati ove studije

EFRAG-a mogu se sistematizirati u nekoliko točaka:

1. Očekuje se da obvezni zahtjevi za izvješćivanjem o održivosti imaju poticajan učinak na identifikaciju materijalnih rizika održivosti u svrhu financijskog izvješćivanja. To znači i očekivana veća suradnja i koordinacija

⁷ Luecke, R. W., Meeting, D. T.: Asset Impairment and Dimsposal, JoA 3/2002
www.journalofaccountancy.com

⁸ European Financial Reporting Advisory Group

⁹ Climate related risks in the financial statements, September/2023, www.efrag.org.

između odjela za održivost -ESG¹⁰ i odjela za financijsko izvještavanje kompanije.

2. Sve je veća zabrinutost (78 % anketiranih kompanija) o izvještavanju o učincima rizika klimatskih promjena na financijske izvještaje.
3. Trećina anketiranih kompanija (32 %) tvrdi da ima značajnu imovinu koju treba testirati na umanjene prema MRS 36 a osnovni razlozi su klimatski rizici i osnovni su izvori nesigurnosti procjene ili prosudbi prema MRS 1.
4. Istraživanje ukazuje (svi anketirani) da je visoka zabrinutost od klimatskih poremećaja a problemi su : a) nedostaci usklađenosti klimatskih poremećaja s MSFI, b) nejasnih MSFI u tretiranju klimatskih poremećaja i c) rastućih informacijskih potreba.
5. Projekcije novčanog toka na maksimalno 5 godina prema MRS 36 je vrlo neizvjesno u nastalim klimatskim promjenama. Novčani tokovi jedinica koje stvaraju novac odnosno dugotrajne imovine pod učincima klimatskih promjena sve više su asimetrični i procjena je neizvjesna.

Ovi zaključci EFRAG- značajni su za budućnost komunikacije odjela za financijsko izvještavanje i izvješćivanje o održivosti kompanija obveznika izvještavanja.

4. URGENTNI ZAHTJEVI REGULATORA FINACIJSKIH TRŽIŠTA ZA RAZVOJEM I OBJAVOM STANDARDA IZVJEŠĆIVANJA O ODRŽIVOSTI

U zadnjih dvadesetak godina održane su brojne globalne i regionalne konferencije, kongresi i simpoziji na teme klimatskih promjena, ekologija i zaštića okoliša, održivi razvoj, zelene financije itd. Razne su profesije i znanstvene institucije iz područja prirodnih i društvenih znanosti prezentirali svoja istraživanja i studije o klimatskim promjenama i njihovim ekološkim, zdravstvenim, ekonomskim, financijskim, sociološkim, političkim i drugim reperkusijama.

S financijske i računovodstvene točke gledišta klimatskih promjene, društvena situacija i sustav upravljanja (ESG)¹¹ godinama je bilo predmetom dobrovoljnog izvještavanja. Ista ili vrlo slična situacija izvještavanja o održivosti bila je u raznim jurisdikcijama kao što su SAD, Ujedinjeno kraljevstvo, Evropa, Japan Kina itd. I u Hrvatskoj tema izvještavanja o održivosti nije bila predmet regulative sve do 2016. godine i donošenja Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o računovodstvu (NN 120/2016.). Tako je u čl. 21.a. definirana obveza velikih subjekata (više od 500 radnika) da u izvješćima posloводства uključe i nefinancijsko izvješće koje uz informacije za razumijevanju razvoja, rezultata i položaja poduzetnika te informacije o učincima aktivnosti poduzetnika na okolišna, socijalna i kadrovska pitanja. Odredbe o nefinancijskom izvješću i dalje su aktualne (Zakon o

¹⁰ Enviromental, Social and Governance

¹¹ ESG-Environmental, Social and Governance (okoliš, društveni uvjeti i sustav upravljanja)

računovodstvu čl. 21.f.) sve do očekivane izmjene Zakona u srpnju 2024. zbog usklađivanja s Direktivom o korporativnom izvješćivanju o održivosti (CSRD) koju je usvojena u EU u studenom 2022. godine. Usvajanje ove direktive je definiranje okvira izvješćivanja o održivosti u jurisdikciji EU koju će članice prenijeti u svoje zakonske propise.

Najutjecajni globalni regulator financijskih tržišta američki SEC¹² temeljem višegodišnjih rezultata istraživanja i analiza donio je Pravilnik izvještavanja za objavljivanje informacija povezanih s klimom. Za primjenu pravilnika potrebno je standardizacija klimatskih promjena, odnosno, izraditi standarde izvješćivanja o održivosti. Zbog utjecaja klimatskih promjena na performanse kompanija koje listaju na financijskim tržištima SEC za potrebe investitora, zajmodavaca i raznih drugih dionika financijskih tržišta dobrovoljno izvješćivanje o održivosti mijenja o obvezno.¹³ Paralelno s procesom donošenja pravilnika SEC-a o izvješćivanju o klimatskim promjenama odvijao se proces izrade standarda o izvješćivanju o održivosti. Izradu standarda izvješćivanja o održivosti uz SEC snažno su podržali najveće udruge Ovlaštenih javnih računovođa AICPA, Ovlaštenih upravljačkih računovođa CIMA, Ovlaštenih upravljačkih računovođa CIMA i Međunarodna federacija računovođa IFAC.¹⁴ Ove nacionalne i globalne asocijacija računovodstvene profesije u suradnji sa Zakladom MSFI¹⁵ pokrenule su razvoj globalnih standarda izvješćivanja o održivosti. U tu svrhu Zaklada MSFI osnovala je 2021. godine tijelo ISSB¹⁶ koje djeluje pod nadzorom Zaklade MSFI i prema statutu Zaklade ima potpunu odgovornost za sva tehnička pitanja povezana s razvojem standarda o održivosti.

5. NAČELO MATERIJALNOSTI KAO TEMELJNI RAZLOG PRELASKA S DOBROVOLJNOG NA OBVEZNO IZVJEŠĆIVANJE O ODRŽIVOSTI

Definicija materijalnosti jedna je od ključnih elemenata financijskog izvještavanja jer pruža pomoć kompanijama za donošenje odluke jesu li informacije dovoljno značajne da budu uključene u njihove financijske izvještaje. U svrhu objašnjenja

¹² SEC- Securities and Exchange Commission

¹³ Strickland, B.: 4 things CPAs need to know about SEC climate rule, Journal of Accountancy 3/2024

¹⁴ IFAC - International Federation of Accountants, AICPA - American Institute of Certified Public Accountant, CIMA - Chartered Institute of Management Accountants

¹⁵ MSFI - International Financial Reporting Standards (Međunarodni standardi financijskog izvještavanja)

¹⁶ ISSB - International Sustainability Standards Board (Međunarodni odbor za standarde održivosti), tijelo ima 14 članova i to: 3 člana iz regije Azija-Oceanija, tri člana iz Europe, tri člana iz Amerike, jednog člana iz Afrike i 4 člana iz ostalih područja. Vidjeti više Strickland. B.: New Year, new challenges: Preparing for sustainability disclosures, Journal of Accountancy 11/2022.

definicije materijalnosti IASB¹⁷ pokrenuo je izmjene Međunarodnih standarda financijskog izvještavanja. Izmjene standarda stupile su na snagu 1.1. 2020. godine. Definicija značajnosti izmijenjena je u MRS 1-Prezentacija financijskih izvještaja (toč. 7.) kao i MRS 8-Računovodstvene politike, promjene računovodstvenih procjena i greške (toč. 5.).

Prema novoj definiciji značajnosti (MRS 1, toč.7.) informacija je značajna ako se razumno očekuje da će njezino izostavljanje, krivo prikazivanje ili prikrivanje utjecati na odluke koje primarni korisnici financijskih izvještaja opće namjene donose na temelju tih financijskih izvještaja.

Američka komisija za vrijednosne papire (SEC) donijela je Uredbu S-K¹⁸ prema kojoj kompanije koje listaju na financijskim tržištima obvezne su prijaviti sve rizike i ciljeve povezane s klimom ukoliko se utvrdi da su materijalni. Pod informacijom materijalnog značaja podrazumijeva se vjerojatnost da bi je investitor smatrao važnom prilikom odlučivanja hoće li kupiti ili prodati vrijednosne papire ili kako glasovati, odnosno, bi li takav razuman investitor smatrao da bi izostavljanje objave takve informacije izmijenilo ukupnu poslovnu situaciju.

Upravo načelo materijalnosti koje je izuzetno važno za investitore na financijskim tržištima pokrenulo je SEK i Zakladu MSFI-a (ISSB) na izradu globalnih standarda o održivosti. Primjenom ovih standarda neobvezno izvješćivanje postat će obvezno izvješćivanje o održivosti. Međunarodna federacija računovođa (IFAC) koja je sudjelovala u zajedničkom istraživanju sa SEC-om zaključila je da nedosljedno i fragmentirano izvještavanje o klimatskim promjenama ima negativne efekte na investicijske odluke na financijskim tržištima. Zbog toga su SEC, AICPA, IFAC, Zaklada MSFI (preko svog tijela ISSB-a) pokrenuli izradu globalnih standarda o izvješćivanju o održivosti.

ISSB je 26. lipnja 2023. usvojio i objavio dva standarda i to: MSFI S1 (IFRS S1)¹⁹- Opći zahtjevi za objavu održivosti-povezani s financijskim informacijama i MSFI S2 (IFRS S2)²⁰- Objave povezane s klimom.

¹⁷ IASB - International Accounting Standards Board (Odbor za međunarodne računovodstvene standarde), vidjeti više: Tysiac, K.: IASB clarifies definition of „material“, Journal of Accountancy 10/2018.

¹⁸ Stryckland, B.: 4 things CPAs need to know about SEC climate rule, Journal of Accountancy 3/2024

¹⁹ IFRS S1- General Requirements for Disclosure of Sustainability-related Financial Information

²⁰ IFRS S2- Climate-related Disclosures

6. NAJVAŽNIJI ZAHTJEVI MSFI S1- OPĆI ZAHTJEVI ZA OBJAVU ODRŽIVOSTI-POVEZANI S FINACIJSKIM INFORMACIJAMA

1. Cilj standarda

Osnovni cilj standarda MSFI S1 postavljanje zahtjeva poslovnim subjektima objava informacija o njihovoj održivosti povezanoj s rizicima i da se omogući primarnim korisnicima financijskih izvještaja donošenje odluka da se osiguraju potrebni resursi subjekta. Ove informacije o održivosti su neophodne obzirom da poslovni subjekti moraju generirati novčane tokove u kratkom, srednjoročnom i dugoročnom razdoblju a što je povezano s interakcijama između subjekta, njegovih dioničara, društva, gospodarstva kao i prirodnih okolnosti njegova poslovanja. Ovu interakciju poslovnog subjekta s okruženjem, koju definira MSFI S1, naziva je lancem vrijednosti²¹ (*value chain*). Cilj objave informacija o održivosti je pružanje korisnicima informacija o svim rizicima subjekta koji se odnose na održivost i koji mogu utjecati na njegove novčane tokove, pristup financiranju te trošak kapitala kratkoročno, srednjoročno i dugoročno.²² Poslovni subjekt dužan je primjenjivati standard MSFI S1 u pripremi izvješćivanja o održivosti bez obzira na to jesu li financijski izvještaji pripremljeni na temelju MSFI ili drugim standardima kao što su US GAAP.²³

2. Fer prezentacija informacija

Standard zahtijeva fer prezentaciju relevantnih informacija o rizicima kao i mogućnosti koje su povezane s održivošću i za koje se može očekivati da će utjecati na izgled subjekta i njihovo predstavljanje u skladu s načelima MSFI S1. Za vjerno predstavljanje informacija u izvješću o održivosti poslovni subjekti moraju pružiti potpun, neutralan i točan prikaz tih rizika.

Fer prezentacija informacija o rizicima zahtijeva od poslovnih subjekata :²⁴

1. objavu informacija koje su usporedive, provjerljive i pravovremene,
2. objavu dodatnih informacija ako objavljeni zahtjevi iz standarda nisu dovoljni korisnicima financijskih izvještaja za razumijevanje učinaka rizika i njihova utjecaja na novčane tokove, pristupe financiranja i troškovima kapitala kratkoročno, srednjoročno i dugoročno.

3. Materijalni značaj informacija

Informacije iz financijskih objava povezanih s održivošću imaju materijalan značaj ako se očekuje da će izostavljanje, krivo navođenje ili prikriivanje utjecati na odluke koje korisnici tih izvještaja donose (odnosi se kako na financijske izvještaje tako i

²¹ Vidjeti više www.iasplus.com (posjećeno 28.4.2024.)

²² Isto.

²³ General Accepted Accounting Standards - Američki standardi financijskog izvještavanja

²⁴ www.iasplus.com (posjećeno 28.4.2024.)

na izvještaje o održivosti)²⁵. Poslovnom subjektu nije dopušteno umanjiti razumljivost svojih financijskih izvješća o održivosti bilo prikrivanjem značajnih informacija beznačajnim informacijama ili kumuliranjem značajnih informacija koje su međusobno različite.

Obzirom na materijalni značaj informacija²⁶ o rizicima povezanih s održivošću, prema ovom standardu, ako poslovni subjekt utvrdi da su informacije o održivosti komercijalno osjetljive tada je subjektima dopušteno u ograničenim okolnostima izostaviti te informacije iz financijskih objava povezanih s održivošću. Takvo izostavljanje je dopušteno i u slučaju da se informacije zahtijevaju prema MSFI standardu o održivosti.

4. Izvještajni subjekt i povezane informacije

Sve financijske objave subjekta povezane s održivošću moraju biti za isti izvještajni subjekt kao i financijski izvještaji. Pružanje informacija o održivosti treba korisnicima izvješća o održivosti osigurati razumijevanje slijedećih veza:²⁷

1. Povezanost između stavki na koje se informacija iz izvješća o održivosti odnose kao što je npr. odnos različitih rizika i mogućnosti za koje se može očekivati da će utjecati na poslovne izgledе subjekta.
2. Povezanost objava iz izvješća o održivosti koje pruža subjekt:
 - Veza između objava o načinu upravljanja, strategiji, upravljanju rizicima s mjerenjima i postizanju ciljeva,
 - Veza između informacija iz izvješća o održivosti i financijskih izvještaja subjekata. Izvještajni subjekt dužan je identificirati financijske izvještaje na koje se odnose financijske objave iz izvješća o održivosti.

Podaci koji se koriste u pripremi izvješća o održivosti prema MSFI S1 moraju biti konzistentni sa zahtjevima koji se traže u pripremi financijskih izvještaja prema MSFI ili nekim drugim standardima kao npr. US GAAP. Tako se treba koristiti u izvješćima o održivosti i ista izvještajna valuta koja se koristi u financijskim izvještajima koji se pripremaju prema važećim standardima.

5. Osnovni sadržaj standarda

Poslovni subjekt je dužan pružiti objave informacija o:²⁸

1. Upravljanju: procesi upravljanja, kontrole i postupaka koje poslovni subjekti koriste za praćenje i upravljanje rizicima,
2. Strategiji: pristupima koji se koriste za upravljanje rizicima i mogućnostima koje se odnose na održivost,

²⁵ MRS 7, toč. 1 ili www.iasplus.com (posjećeno 28.4.2024.)

²⁶ Isto.

²⁷ Isto.

²⁸ www.esgreportinghub.org (posjećeno 28.4.2024.) ili www.iasplus.com (posjećeno 28.4.2024.)

3. Upravljanje rizicima: procesi koje subjekti koriste za prepoznavanje, procjenu, određivanje prioriteta i praćenje rizika kao i mogućnosti povezanih s održivosti,
4. Mjerenja i ciljevi: uspjeh i postignuća subjekta u odnosu na rizike i prilike u vezi održivosti i ostvarivanje ciljeva koje je postavio subjekt ili su zahtijevani zakonom.

Ova četiri aspekta prema MSFI S1 se trebaju objaviti tako da objava ovih izvješća o održivosti bude zajedno s objavom financijskih izvještaja. Poslovni subjekti trebaju točno povezati stavke financijskih izvještaja s pripadajućim informacijama iz izvješća o održivosti. To znači da poslovni subjekti moraju slijediti iste standarde i načela u financijskim izvještajima kao i pripadajućim izvješćima o održivosti.

5. NAJVAŽNIJI ZAHTEVI MSFI S2-OBJAVE POVEZANE S KLIMOM

1. Cilj standarda

Osnovni cilj ovog standarda je objava informacija o rizicima klimatskih promjena koje služe korisnicima financijskih izvještaja opće namjene donošenje poslovnih odluka o korištenju resursa poslovnog subjekta. Radi se o rizicima povezani s klimatskim promjenama za koje se očekuje da mogu kratkoročno, srednjoročno i dugoročno utjecati na novčane tokove subjekta, njegove pristupe financiranju i trošak kapitala. Ovaj standard primjenjuje se na:²⁹

1. Rizike povezane s klimom kojima je subjekt izložen kao što su:
 - fizički rizici povezani s klimom,
 - prijelazni rizici povezani s klimom
2. prilike povezane s klimom raspoložive subjektu: radi se o rizicima i prilikama povezani s klimom za koje se ne može razumno očekivati da će utjecati na uspjehnost subjekta i izvan su opsega MSFI S2.

2.Upravljanje

Cilj je omogućiti korisnicima izvješća o održivosti pripremljenog u skladu s ovim standardom da razumije procese upravljanja, kontrole i postupke koje izvještajni subjekt koristi za praćenje i kontrolu rizika povezanih s klimom. Za postizanje ovog cilja poslovni subjekt je dužan objaviti informacije o upravljačkim tijelima (koje mogu uključiti upravu, razne odbore ili druga ekvivalentna tijela za upravu i nadzor) odgovornim za nadzor rizika povezanih s klimatskim promjenama. Dakle, poslovni subjekt mora identificirati i objaviti tijelo i pojedince. Poslovni subjekt dužan je također objaviti i informaciju o ulozi menadžmenta u procesima upravljanja,

²⁹ www.iasplus.com (posjećeno 28.4.2024.)

kontrolama i postupcima koji se koriste u praćenju, upravljanju i kontroli rizika povezanih s klimom.

3. Strategija

Svrha objave izvješća o održivosti je objava strategija povezanih s klimom koji će omogućiti korisnicima financijskih izvještaja opće namjene da razumiju strategiju subjekta za upravljanje rizicima povezanih s klimom. Poslovni subjekt je dužan objaviti informacije kako bi korisnici financijskih izvještaja mogli razumjeti:³⁰

1. Rizike povezane s klimatskim promjenama koji mogu utjecati na uspješnost subjekta,
2. Trenutačne i očekivane učinke tih rizika povezanih s klimom na poslovni model subjekta i lanac vrijednosti,
3. Učinke tih rizika povezanih s klimom na strategiju i donošenje odluka subjekta uključujući i informacije o njegovu prijelaznom planu povezanim s klimatskom promjenama,
4. Učinke tih rizika povezanih s klimom na financijsku situaciju subjekta, njegovu financijsku uspješnost i novčane tokove izvještajnog razdoblja te utjecaj klimatskog rizika na financijsku situaciju i uspješnost na kratkoročnom, srednjoročnom i dugoročnom planu,
5. Otpornost strategija subjekta i njegovih poslovnih modela na klimatske promjene i neizvjesnost pri čemu se uzimaju identificirani klimatski rizici subjekta.

4. Upravljanje rizicima

Svrha objave izvješća o održivosti je omogućavanje korisnicima financijskih izvještaja opće namjene da razumiju procese subjektivne identifikacije, procjene, prioritizacije i praćenja rizika povezanih s klimom i kako su ovi procesi integrirani u upravljačkom procesu. Za postizanje ovog cilja poslovni subjekt je dužan objaviti slijedeće informacije:³¹

1. Procese i povezane politike koje subjekt koristi za identifikaciju, procjenu, određivanje prioriteta i praćenje rizika povezanih s klimom što još uključuje informacije:
 - ulazne podatke i parametre koje subjekt koristi (npr. informacije o izvorima podataka i opsegu operacija obuhvaćenih procesima,
 - je li se i kako koriste scenarija povezana s klimom,
 - kako subjekt procjenjuje prirodu, vjerojatnost i veličinu učinaka tih rizika (uzimaju li se kvalitativni čimbenici i kvantitativni pragovi ili drugi kriteriji),
 - daje li subjekt i kako prioritet rizicima povezanih s klimom,

³⁰ www.esgreportinghub.org (posjećeno 28.4.2024.) ili www.iasplus.com (posjećeno 28.4.2024.)

³¹ www.iasplus.com (posjećeno 28.4.2024.)

- kako subjekt prati rizike povezane s klimom,
 - je li i kako subjekt mijenja procese koje koristi usporedo s prethodnim izvještajnim razdobljima,
2. Subjekt informira o procesima koje koristi za identifikaciju, procjenu, određivanje prioriteta i praćenje prilika povezanih s klimom;
 3. U kojoj su mjeri i kako procesi identifikacije, procjene, prioritizacije i praćenja rizika povezanih s klimom integrirani u cjelokupni proces upravljanja klimatskim rizicima.

4. Mjerenja i ciljevi

Svrha objave u izvješćima o održivosti podataka povezanih s klimom je omogućiti korisnicima financijskih izvještaja opće namjene je da razumiju izvedbe i procese subjekta u odnosu na rizike koji se odnose na klimatske promjene uključujući i napredak subjekta prema ciljevima povezanih s klimom. Također, svrha objava informacija povezanih s klimatskim rizikom je i ispunjavanje zakonskih zahtjeva povezanih s klimom. Za postizanje ove svrhe objave izvješća o održivosti subjekt je dužan objaviti slijedeće informacije:³²

1. Informacije relevantne za međuindustrijske mjerne kategorije;
2. Industrijski utemeljene metrike koje su povezane s određenim poslovnim modelima, aktivnostima ili drugim zajedničkim značajkama koje karakteriziraju sudjelovanje u industriji;
3. Ciljeve koje je postavio subjekt i ciljeve koje je dužan ispuniti prema zakonu kako bi ublažio rizike povezane s klimom uključujući metriku koju koristi upravljačko tijelo.

5. Metrika i ciljevi povezani s klimom

Od poslovnog subjekt a MSFI S2 zahtjeva objavu informacija relevantnih za međuindustrijske mjerne kategorije:

1. Staklenički plinovi: subjekt je dužan:
 - objaviti svoju bruto emisiju stakleničkih plinova učinjenu tijekom izvještajnog razdoblja, izražene kao metričke tone ekvivalenta CO₂, klasificirane kao opseg 1, 2 i 3 emisije stakleničkih plinova,
 - Izmjeriti svoje emisije stakleničkih plinova u skladu s Protokolom o stakleničkim plinovima (iz 2004. god.),
 - objaviti pristup koji subjekt koristi za mjerenje svojih stakleničkih plinova i to:
 - pristup mjerenju, inputi i pretpostavke,
 - razlog zašto je subjekt odabrao dotičan pristup mjerenja, ulazne podatke i pretpostavke,

³² www.esgreportinghub.org (podsjećeno 28.4.2024.) ili www.iasplus.com (posjećeno 28.4.2024.)

- sve promjene koje je subjekt napravio u pristupu mjerenja, inputima i pretpostavkama tijekom izvještajnog razdoblja i razloge učinjenih promjena,
- za emisiju stakleničkih plinova iz opsega 1 i 2 razvrstati emisiju između:
 - konsolidirana računovodstvena grupa (npr. za subjekt koji koristi MSFI grupa bi se sastojala od matice i njenih podružnica),
 - drugi subjekti u koje se ulaže isključeni iz konsolidirane grupe (pridružena društva, zajednički pothvati i nekonsolidirane podružnice),
- za emisiju stakleničkih plinova Opsega 2 objaviti svoje emisije stakleničkih plinova opsega 2 temeljene na lokaciji i pružiti informacije o svim ugovornim instrumentima koji su potrebni za informiranje korisnika o razumijevanju subjektovih emisija stakleničkih plinova opsega 2,
- za opseg 3 emisije stakleničkih plinova treba objaviti:
 - kategorije uključene u subjektovu mjeru emisija stakleničkih plinova opsega 3, u skladu s kategorijama opsega 3 opisanih u standardu računovodstva i izvještavanja (2011 god.) Protokola o stakleničkim plinovima korporativnog lanca vrijednosti (opseg 3),
 - dodatne informacije o subjektovim emisijama stakleničkih plinova kategorije 15 ili onima povezanim sa subjektovim ulaganjima (financirane emisije),
 - tranzicijski rizici povezani s klimom- količina i postotak imovine ili poslovnih aktivnosti osjetljivih na tranzicijske rizike povezane s klimom;
 - fizički rizici povezani s klimom-količina i postotak imovine ili poslovnih aktivnosti osjetljivih na fizičke rizike povezane s klimom;
 - prilike povezane s klimom-količina i postotak imovine ili poslovnih aktivnosti osjetljivih na fizičke rizike povezane s klimom;
 - raspoređivanje kapitala – iznos kapitalnih izdataka, financiranja ili ulaganja usmjerena na rizike i mogućnosti povezane s klimom;
 - za interne cijene ugljika subjekt je dužan objaviti:
- objašnjenje o tome primjenjuje li subjekt i kako cijenu ugljika u donošenju odluka (npr. investicijskih odluka, transferne cijene i analiza scenarija); i
- cijenu za svaku metričku tonu emisije stakleničkih plinova koju subjekt koristi za procjenu troškova svoje emisije stakleničkih plinova,
- za isplate subjekt je dužan objaviti:
 - informacija jesu li pitanja povezana s klimom uključena u primanja rukovoditelja,
 - postotak primanja izvršnog menadžmenta priznat u tekućem razdoblju povezan s klimatskim pitanjima.

Uz navedeno, poslovni subjekt je dužan objaviti kvantitativne i kvalitativne ciljeve povezane s klimom koje je postavio za praćenje napretka prema postizanju svojih strateških ciljeva kao i ciljeva koje je dužan ostvariti temeljem zakonskih propisa.

6. POČETAK PRIMJENE MSFI S1 I MSFI S2 I TKO ĆE OBAVLJATI REVIZIJU IZVJEŠĆA O ODRŽIVOSTI?

Kao globalni standardi izvješćivanja o održivosti MSFI S1 i MSFI S2 stupili su na snagu 1.1. 2024.³³ Odluka o primjeni ovih standarda je neobvezujuća sve dok se zakonski ne propiše obveza izvješćivanja i primjene ovih standarda. Propisivanje primjene MSFI S1 i S2 bit će je odluka pojedinih jurisdikcija ili pojedinačno svake zemlje. Nakon što se zakonski regulira primjena standarda poslovni subjekti će na temelju nadležne zakonske regulative sastavljati izvješća o održivosti u skladu sa standardima.

Stavovi revizijske profesije u pogledu revizije izvješća o održivosti temelje se na rezultatima istraživanja Američkog instituta ovlaštenih javnih računovođa (AICPA). Oni su istraživanjem utvrdili³⁴ da 73 % poslovnih subjekata koji koriste revizorsku tvrtku za reviziju financijskih izvještaja koriste istu revizijsku tvrtku za reviziju izvješća o održivosti. AICPA je konstatala:³⁵ „*budući da bi razina povjerenja i pouzdanosti u objavljivanje podataka o održivosti trebala biti ista kao i financijskih informacija, očekujemo da će više tvrtki prepoznati da su revizorske tvrtke ključne za ovaj posao*“. AICPA zaključuje³⁶ da bez obzira radi li se o emisiji stakleničkih plinova ili klimatskom utjecaju na financijske izvještaje revizorske tvrtke spremne su s dubokim razumijevanjem financijskih izvještaja unijeti svoju neovisnost i objektivnost u pružanju uvjerenja korisnicima izvješća o održivosti. Kao i kod primjene MSFI S1 i S2 zakonodavstva pojedinih jurisdikcija i pojedinih zemalja će zakonski propisati tko će revidirati izvješća o održivosti.

7. ZAKLJUČAK

Rizik klimatskih promjena nije od jučer u računovodstvu i financijskom izvještavanju. Međutim, u zadnjih nekoliko godina obaraju se temperaturni rekordi i globalno zatopljenje. To su šokovi za čovječanstvo pa time gospodarstvo i samu prirodu. Zaključci konferencija o globalnom zatopljenju vrijede samo do odlaska s konferencija nakon čega emisije stakleničkih plinova kod najvećih zagađivača i dalje se bez promjena ispuštaju. Kontinuitet održivog gospodarstva sve je teže provoditi a briga o tome je globalno asimetrična.

Nepobitna je činjenica da klimatske promjene utječu na umanjenje imovine jer negativno utječu na poslovne rezultate i novčane tokove kompanija. Izvještavanje o

³³ Vidjeti www.iasplus.com/en/standards/MSFI-sds/MSFI-s1

³⁴ Stickland, B.: Sustainability reporting, assurance rates on the rise globally, Journal of Accountancy 2/2024

³⁵ Isto.

³⁶ Stickland, B.: 4 things CPAs need to know about SEC climate rule, Journal of Accountancy 3/2024

klimatskim promjenama ima dva aspekta: (a) može se tretirati u financijskim izvještajima (ali nije posebno uređeno načelu unutar MSFI) i (b) klimatske promjene se u buduću tretiraju unutar izvješća o održivosti u skladu s novousvojenom CSRD Direktivom. U budućnosti se očekuje kvalitetna suradnja i komunikacija između odjela za sastavljanje financijskih izvještaja i odjela za sastavljanje izvješća o održivosti. Vjerojatnom kvalitetnom suradnjom ovih odjela izbjeći će se disonantni tonovi kao npr. profitabilnost hotela bi bila veća da smo se na vrijeme pripremili za informaciju o kiši u srpnju ili zaduženost bi bila bolja da smo na vrijeme imali informaciju o izostanku prirodnog snijega od odjela za izvješćivanje o održivosti.

Osnovna intencija novih MSFI S1 i S2 je tranzicija neobveznog i neformaliziranog izvješćivanja o održivosti u obvezujući model izvješćivanja. Ovi najnoviji MSFI S1 i S2 (uostalom kao i ostali MSFI) obvezujući su standardi izvješćivanja za kompanije koje listaju na financijskim tržištima. Implementacijom ovih standarda (preporučena primjena je od 1.1.2024. a obvezujuća ovisno o uključivanja u regulativu pojedinih zemalja) ujednačit će izvješća o održivosti na globalnoj razini i povećat će interakcija financijskih izvještaja i izvješća o održivosti. Ako klimatske promjene, socijalne i upravljačke imaju materijalni značaj potrebno ih je pratiti, registrirati i izvješćivati u skladu s novim MSFI.

LITERATURA

1. EFRAG: Climate related risks in the financial statements, September/2023 www.efrag.org.
2. Fiichi Fujita: Whats the impact on cash flow projections used for impairment testing of non-financial assets? www.kpmg.com
3. Luecke R. W., Meeting D. T.: Asset Impairment and Dimsposal, JoA 3/2002
4. Međunarodni standardi financijskog izvještavanja, Hrvatski standardi financijskog izvještavanja, HZRIF, Zagreb, 2021.
5. Strickland, B.: New Year, new challenges: Preparing for sustainability disclosures, Journal of Accountancy 11/2022.
6. Stickland, B.: Sustainability reporting, assurance rates on the rise globally, Journal of Accountancy 2/2024
7. Stryckland, B.: 4 things CPAs need to know about SEC climate rule, Journal of Accountancy 3/2024
8. Tysiac, K.: IASB clarifies definition of „material“, Journal of Accountancy 10/2018.

prof. dr. sc. Brano Markić
Ekonomski fakultet Sveučilišta u Mostaru
brano.markic@ef.sum.ba

UMJETNA INTELIGENCIJA I ANALIZA KLJUČNIH INDIKATORA PERFORMANSI PODUZEĆA

Sažetak

Analiza glavnih komponenti dio je modela strojnog učenja čija primjena utječe na pojednostavljivanje složenih skupova podataka smanjenjem dimenzionalnosti podataka uz zadržavanje bitnih informacija. Najbitnije obilježje analize glavnih komponenti je ortogonalnost jedne na drugu čime se eliminira njihova korelacija. Te komponente maksimiziraju varijancu unutar skupa podataka, smanjuju dimenzionalnost i zadržavaju bitne informacije. U analizi ključnih indikatora organizacijskih performansi nastoji se obuhvatiti veći broj tako da se između njih pojavljuje korelacija. Promjene u vrijednosti jednog indikatora mogu biti povezane s promjenama jednog, dva ili više drugih indikatora. Postavlja se razumna pretpostavka da se takav n dimenzijski prostor, n indikatora organizacijskih performansi može reducirati na manji broj dimenzija bez gubitka informacija. Linearna transformacija skupa vektora (ključnih indikatora organizacijskih performansi) u novi skup vektora osigurava da prva glavna komponenta ima najveću varijancu, druga manju i tako redom. Analiza glavnih komponenti ima veliku vrijednost u području umjetne inteligencije zbog izdvajanja bitnih obilježja u skupu podataka i smanjenju dimenzionalnosti. Ona je nezamjenjiv alat praktičarima umjetne inteligencije. U radu se primjenom analize glavnih komponenti, reducira prostor indikatora poslovanja u smjeru komponenti koje imaju najveću varijancu. Predloženi model se evaluira na primjeru ključnih indikatora organizacijskih performansi.

Ključne riječi: *indikatori uspješnosti, analiza glavnih komponenti, varijanca, strojno učenje.*

1. UVOD

Poslovna analitika opisuje što se događa u poslovanju (deskriptivna), predviđa što bi se moglo dogoditi (predikativna), propisuje što bi trebalo učiniti, koje korake poduzeti (preskriptivna) i identificira uzroke poslovne situacije ili stanja (dijagnostička funkcija). Algoritmi strojnog učenja (umjetna inteligencija) i softverska rješenja proširuju mogućnosti poslovne analitike, njezinu kvalitetu i uporabu. Ekonomska i računovodstvena znanja o financijskim izvješćima: bilanci stanja, račun dobiti i gubitka, izvještju o zadržanoj dobiti, izvještaju o novčanom

toku i bilješkama uz financijske izvještaje su potrebna u poslovnoj analitici i primjeni metoda strojnog učenja. Bilanca prikazuje: imovinu kojom poduzeće raspolaže (aktiva) i izvore te imovine - obveze i kapital (pasiva) na određeni datum. Račun dobiti i gubitka prikazuje aktivnosti poduzeća u određenom razdoblju.

Osnovni elementi tog izvješća su: prihodi, rashodi i njihova razlika tj. dobit ili gubitak.

Prihodi nastaju kao posljedica povećanja imovine ili smanjenja obveza, a rashodi su posljedica smanjenja imovine i povećanja obveza. Mogu biti redovni (poslovni i financijski) i izvanredni. Razlika prihoda i rashoda je dobit ili gubitak.

Ključni pokazatelji organizacijskih performansi izračunavaju se kao omjeri pojedinih stavki aktive i/ili pasive odnosno pojedinih pozicija računa dobitka i gubitka. Broj indikatora koji odražavaju poslovnu poziciju tvrtke može biti veoma velik. Postavlja se logično pitanje koji su od tih brojnih indikatora „najinformativniji“. Odgovor je složen i može se dobiti primjenom analize glavnih komponenti (principal component analysis) kao jedne od metoda strojnog učenja. Temeljna hipoteza u radu je da se n dimenzijski prostor pokazatelja organizacijskih performansi može reducirati na podprostor koji sadrži manji broj pokazatelja pri čemu se ne gube informacije iz n dimenzijskog prostora pokazatelja.

2. ANALIZA GLAVNIH KOMPONENTI

Analiza glavnih komponenti je metoda koja pripada multivarijantnoj analizi i algoritmima strojnog učenja. Njena je suština reduciranje dimenzija velikog skupa podataka tj. transformacija inicijalnog skupa podataka koga predstavlja vektor uzoraka, u novi skup vektora uzoraka s manjim brojem dimenzija. Formalno se glavna ideja analize glavnih komponenti može prikazati na sljedeći način: skup n -dimenzionalnih vektora uzoraka $X = \{x_1, x_2, x_3, \dots, x_m\}$ se može transformirati u novi skup $Y = \{y_1, y_2, y_3, \dots, y_m\}$ iste dimenzije [1] ali Y ima svojstvo da je njegov najveći informacijski sadržaj pohranjen u prvih nekoliko dimenzija. Analiza glavnih komponenti transformira skup međusobno koreliranih varijabli (indikatora uspješnosti) u manji skup međusobno ortogonalnih (nekoreliranih) varijabli koje nazivamo glavne komponente.

Metodu glavnih komponenti su predložili Pearson (1901) Hotelling (1933) kako bi opisali varijacije podataka pomoću skupa međusobno nekoreliranih varijabli. Općenito matrica podataka s n redaka i m koreliranih varijabli x_1, x_2, \dots, x_m se transformira u m novih varijabli koje su nekorelirane [5].

Pretpostavimo da je dana matrica podataka X s n redaka i p stupaca:

$$X = \begin{pmatrix} x_{11} & \dots & x_{1p} \\ \dots & \dots & \dots \\ x_{n1} & \dots & x_{np} \end{pmatrix}$$

Redci predstavljaju opažanja (u našem primjeru tvrtke) a stupci varijable (u našem primjeru indikatore uspjeha). Iz matrice X se izračunava matrica kovarijanci[1]:

$$A = \frac{1}{n-1} X^T X = \frac{1}{n-1} \begin{pmatrix} \sum_{i=1}^n x_{i1}x_{i1} & \dots & \sum_{i=1}^n x_{i1}x_{ip} \\ \dots & \dots & \dots \\ \sum_{i=1}^n x_{ip}x_{i1} & \dots & \sum_{i=1}^n x_{ip}x_{ip} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} c_{11} & \dots & c_{1p} \\ \dots & \dots & \dots \\ c_{p1} & \dots & c_{pp} \end{pmatrix}$$

Matrica kovarijanci S je simetrična. Nove varijable Y_i su linearne kombinacije originalnih varijabli x_i :

$$Y_i = a_{i1}x_1 + a_{i2}x_2 + \dots + a_{ip}x_p ; i=1..p.$$

Nove varijable Y_i su derivirane u opadajućem redosljedju njihove važnosti. One se nazivaju glavne komponente (principal components). Sljedeći korak je izračunati vlastite vrijednosti λ i vlastite vektore e matrice C . Potom riješiti jednadžbu

$$A^*e = \lambda * e.$$

Vlastite vrijednosti matrice λ se sortiraju u opadajućem redosljedju: $\lambda_1 \geq \lambda_2 \geq \dots \lambda_n$. Cilj je prikazati podatke pomoću novog skupa međusobno ortogonalnih koordinata (u novoj bazi). Svaki od tih smjerova je glavna komponenta ili vlastiti vektor.

Vlastite vrijednosti su varijance, jedna za svaki vlastiti vektor. Postotak ukupne varijance objašnjenje pomoću svake komponente je:

$$\% p = \frac{\lambda_p * 100}{\sum_{p=1}^n \lambda_p}$$

Za glavne komponente se mogu uzeti oni vlastiti vektori koji objašnjavaju više od 70% ukupne varijance (ili neki drugi prag) tj. komponente čiji je postotak kumulativne varijance veći od praga T . Može se uzeti i Kaiserov kriterij: zadržati glavne komponente čije su vlastite vrijednosti veće od 1.

2.1 Primjer analize glavnih komponenti

Cilj analize glavnih komponenti je sažeti podatke s mnogo neovisnih varijabli u manji skup deriviranih varijabli. U mnogim primjerima analize podataka neovisne varijable su visoko korelirane što utječe na pouzdanost modela.

Korake u analizi glavnih komponenti najlakše je razumjeti služeći se primjerom. Primjer sadrži dvodimenzijske podatke u kojima su atributi X1 i X2 dok reci predstavljaju pojedinačne objekte (reci mogu biti tvrtke) ili entitete ako se služimo jezikom relacijskih baza podataka.

	X1	X2
1	1,4000	-0,0815
2	1,6000	1,1725
3	-1,4000	-0,0525
4	-2,0000	-0,0775
5	-3,0000	1,3450
6	2,4000	0,3825
7	1,5000	2,2275
8	2,3000	0,0250
9	-3,2000	-1,4550
10	-4,1000	-1,3350

Tablica 1.: Podaci

Prvi korak u analizi glavnih komponenti (Principal Component Analysis-PCA) je normalizacija podataka. Ona sprječavajući da jedna varijabla dominira nad drugima i osigurava svakom atribuu istu razinu doprinosa. Normalizacija je postupak kojim se od svake vrijednosti varijable oduzima njezina srednje vrijednosti i taj rezultat dijeli s njezinom standardnom devijacijom.

Drugi korak u analizi glavnih komponenti je izračunati matricu kovarijanci. U danom primjeru matrica kovarijanci na dijagonali prikazuje varijancu. Matrica kovarijanci je simetrična tj. Kovarijanca (X1,X2)=kovarijanca(X2,X1).

$$\text{Matrica kovarijanci je: } A = \begin{bmatrix} \text{var}(X1) & \text{kov}(X1,X2) \\ \text{kov}(X2,X1) & \text{var}(X2) \end{bmatrix}.$$

Matricu kovarijanci možemo izračunari služeći se funkcijama u Excel-u:

	X1	X2	X1- μ_1	X2- μ_2	(X1- μ_1)*(X2- μ_2)
1	1,4000	-0,0815	2,0500	-0,2966	-0,608
2	1,6000	1,1725	2,2500	0,9574	2,1542
3	-1,4000	-0,0525	-0,7500	-0,2676	0,2007
4	-2,0000	-0,0775	-1,3500	-0,2926	0,395
5	-3,0000	1,3450	-2,3500	1,1299	-2,6553
6	0,4000	0,3825	1,0500	0,1674	0,1758
7	1,5000	2,2275	2,1500	2,0124	4,3267
8	2,3000	0,0250	2,9500	-0,1901	-0,5608
9	-3,2000	-1,4550	-2,5500	-1,6701	4,2588
10	-4,1000	-1,3350	-3,4500	-1,5501	5,3478
μ	-0,6500	0,2151			Kovarijanca 1,4483
var	5,5561	1,3049	5,5561	1,3049	Ukupna varijanca 6,8610

Matrica kovarijanci između varijabli X1 i X2 (atributa X1 i X2) je:

$$A = \begin{bmatrix} 5,5561 & 1,4483 \\ 1,4483 & 1,3049 \end{bmatrix}$$

Treći korak je izračunati sopstvene vrijednosti matrice kovarijanci rješenjem determinante funkcije:

$$(A-\lambda I)=0$$

$$\begin{bmatrix} 5,5561 & 1,4483 \\ 1,4483 & 1,3049 \end{bmatrix} - \lambda \begin{bmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{bmatrix} = 0$$

$$\begin{bmatrix} 5,5561 - \lambda & 1,4483 \\ 1,4483 & 1,3049 - \lambda \end{bmatrix} = 0 \quad \text{ili} \quad (5,5561-\lambda)*(1,3049-\lambda)-1,4483^2=0 \quad (1)$$

Općenito, rješenje je:

$$(\text{var}X1-\lambda) * (\text{var}X2-\lambda)-\text{kov}(X1,X2)^2=0$$

$$\lambda^2 - (\text{var}X1+\text{var}X2)*\lambda + [\text{var}X1 * \text{var}X2-\text{kov}(X1,X2)^2]=0$$

Nakon rješenja kvadratne jednačbe (1) dobivamo dva rješenja: $\lambda_1=6,0026$; $\lambda_2=0,8584$.

Zbroj sopstvenih vrijednosti λ_1 i λ_2 je $\lambda_1 + \lambda_2=6,0026+0,8584=6,8610$ je jednak zbroju varijanci varijabli X1 i X2. Zbroj sopstvenih vrijednosti je uvijek jednak zbroju varijanci (ukupnoj varijanci).

U četvrtom koraku izračunavamo sopstvene vektore matrice A izračunavamo rješavanjem jednačbe:

$$[A-\lambda I]*[X]=[0]$$

Prvo izračunavamo sopstveni vektor za najveću sopstvenu vrijednost $\lambda_1=6,0026$.

Nakon što oduzmemo $\lambda_1=6,0026$ od varijance tj.:

$$\begin{bmatrix} 5,5561 - \lambda_1 & 1,4483 \\ 1,4483 & 1,3049 - \lambda_1 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -0,5565 & 1,4483 \\ 1,4483 - & 4,697 \end{bmatrix}$$

Pronaći sopstvene vektore znači pronaći w_1 i w_2 koji zadovoljavaju jednačbu:

$$\begin{bmatrix} -0,4465 & 1,4483 \\ 1,4483 & 4,6977 \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0 \\ 0 \end{bmatrix} \text{ uz uvjet } w_1^2 + w_2^2 = 1.$$

Dobivamo rješenje $\begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0,9556 \\ 0,2946 \end{bmatrix}$

Slično se izračunava vrijednost za drugi sopstveni vektor (za sopstvenu vrijednost

$\lambda_2=0,8584$). Dobivamo rješenje $\begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -0,2946 \\ 0,9556 \end{bmatrix}$.

U petom koraku izračunavamo koordinate podataka u smjeru sopstvenih vektora. Množimo podatke umanjene za aritmetičku sredinu s matricom sopstvenih vektora:

X1- μ_1	X2- μ_2
2,0500	-0,2966
2,2500	0,9574
-0,7500	-0,2676
-1,3500	-0,2926
-2,3500	1,1299
1,0500	0,1674
2,1500	2,0124
2,9500	-0,1901
-2,5500	-1,6701
-3,4500	-1,5501

$$X \begin{bmatrix} 0,95561 & -0,2946 \\ 0,2946 & 0,95563 \end{bmatrix} =$$

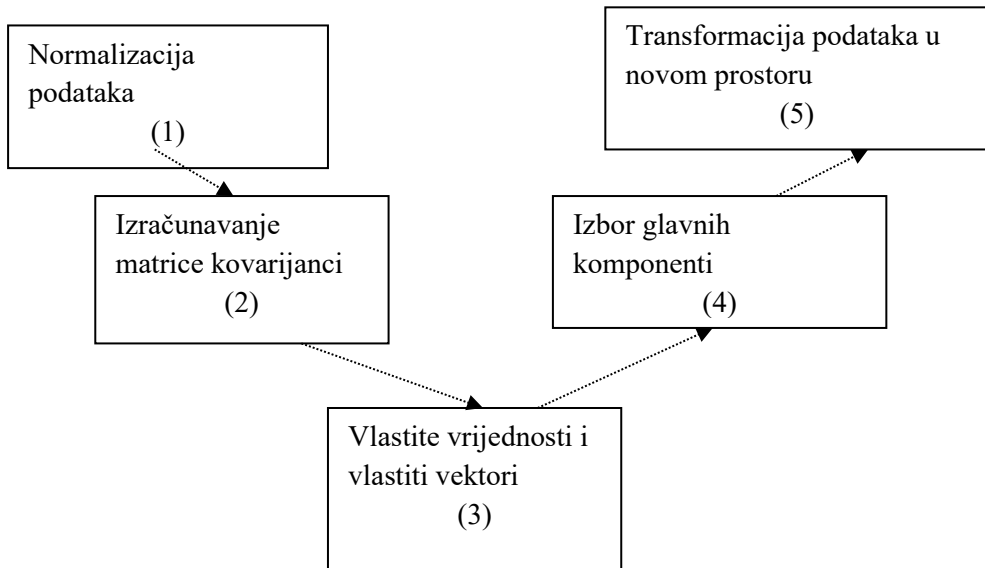
Projekcija na liniju prve glavne komponente	Projekcija na liniju druge glavne komponente
1,8716	-0,8874
2,4322	0,2521
-0,7955	-0,0348
-1,3763	0,1181
-1,9128	1,7721
1,0527	-0,1494
2,6474	1,2897
2,763	-1,0507
-2,9288	-0,8448
-3,7535	-0,465
Varijanca	6,0024 0,85845

Varijanca projekcija na liniju glavnih komponenti je jednaka sopstvenim vrijednostima glavnih komponenti. Prvi sopstveni vektor objašnjava

$$\frac{\lambda_1}{\lambda_1 + \lambda_2} = \frac{6,0024}{6,861} = 0,8748 \text{ ili } 87,48\% \text{ ukupne varijance.}$$

Ukratko, koraci u PCA su:

Slika 2. Koraci u analizi glavnih komponenti

Primjenom analize glavnih komponenti smanjuje se dimenzionalnost problema, pojednostavljuje analiza s manjim brojem nekoreliranih varijabli umjesto većem broju koreliranih. Analiza glavnih komponenti je prihvatljiva metoda samo ako su varijable korelirane. Ako varijable nisu korelirane onda će analiza glavnih komponenti pronaći komponente koje su slične originalnim varijablama. Nakon što su prikazane ključne ideje analize glavnih komponenti slijedi njihova primjena u istraživanju mogućnosti reduciranja broja pokazatelja organizacijskih performansi bez gubitka bitnih informacija.

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Metodologija je niz postupaka i metoda kojima se provodi istraživanje. U istraživanju primjene algoritma umjetne inteligencije, njenog dijela strojnog učenja, cilj je otkriti pravilnosti i zakonitosti koje postoje unutar podataka a koje se ne mogu uočiti jednostavnijim metodama ili promatranjem. Dvije su razine istraživanja. Prva razina je prikupljanje podataka i izračunavanje izabranih pokazatelja organizacijskih performansi (kvantitativni indikatori). Druga razina je primjena analize glavnih

komponenti i reduciranje skupa pokazatelja organizacijskih performansi na manji broj dimenzija bez gubitka informacija (zadržavanjem varijance). Stoga je prvi korak prikupljanje podataka.

3.1. Podaci

Prikupljanje podataka je težak, složen i vremenski zahtjevan dio svakog istraživanja. Prije primjene metoda strojnog učenja podatke je potrebno oblikovati u skup prihvatljiv metodi analize glavnih komponenti. Stoga se prvo prikupljaju podaci bilanci stanja i računa dobitka i gubitka (bilance uspjeha) 60 poduzeća u razdoblju 1.1.-31.12.2023. godine.

Tablica 1. Podaci iz bilance stanja

Strukturna bilanca	Tvrtka 1	Tvrtka 2	Tvrtka 60
AKTIVA			
POTRAŽIVANJA ZA UPISANI A NEUPLAĆENI KAPITAL /Subscribed capital unpaid	0	0	0
DUGOTRAJNA IMOVINA / LONG TERM ASSETS	491.734	3.607.089	141.189
Nematerijalna imovina/	73.186	122.155	60
Materijalna imovina	377.550	2.915.798	135.935
Financijska imovina	40.995	302.282	5.194
Potraživanja	3	266.854	
KRATKOTRAJNA IMOVINA	585.012	3.321.276	56.621
Zalihe/ INVENTORY	82.865	493.524	41.545
Potraživanja od kupaca	179.034	429.308	14.386
Ostala potraživanja	34.655	195.120	519
Financijska imovina	259.031	2.165.718	1
Novac na računu i u blagajni/	29.427	37.606	170
PLAĆENI TROŠKOVI BUDUĆEG RAZDOBLJA	81.374	0	995
GUBITAK IZNAD VISINE KAPITALA	0	0	
UKUPNA AKTIVA/TOTAL ASSETS	1.158.120	6.928.365	198.805
PASIVA/Liabilities and shareholders capital			
KAPITAL I REZERVE/Capital and reserves	669.321	5.520.362	147.110
Upisani kapital/ Subscribed capital	419.958	164.000	78.641
Rezerve	235.618	4.688.641	66.191
Dobitak/gubitak tekuće godine / Net profit for the year	13.745	667.721	2.278
Manjinski interesi	2.422	217.841	
Dugoročna rezerviranja za rizik i trošak	0	39.684	611
DUGOROČNE OBVEZE/ LONG TERM LIABILITIES	177.472	21.755	28.119
KRATKOROČNE OBVEZE	304.867	1.128.723	21.713

Obveze prema dobavljačima	116.860	147.057	8.546
Kratkoročne financijske obveze	113.076	517.472	10.727
Ostale kratkoročne obveze	74.931	464.194	2.440
Odgođeno plaćanje troškova budućeg razdoblja i prihod budućeg razdoblja/ accruals and deferred income	4.038	0	1.252
UKUPNA PASIVA	1.158.120	6.928.365	198.805

Izvor: autor

Osim bilance stanja potrebni su i podaci iz računa dobiti i gubitka kako bi se mogli izračunati indikatori uspješnosti. U tablici 2. su prikazani podaci iz računa dobitka i gubitka.

Tablica 2. Podaci iz bilance stanja

Račun dobiti i gubitka	Tvrtka 1	Tvrtka 2	...	Tvrtka 60
POSLOVNI PRIHODI	608.262	3.177.044	...	79.112
Prihodi od prodaje u zemlji	267.602	1.764.153		65.599
Prihodi od prodaje u inozemstvu	339.162	986.341		0
Ostali prihodi vlastite djelatnosti	1.498	426.550		13.513
FINANCIJSKI PRIHODI	31.999	278.809		349
Pozitivne tečajne razlike	18.390	54.031		5
Kamate i ostali financijski prihodi	13.609	224.778		344
IZVANREDNI PRIHODI	8.247	0		
PRIHODI UKUPNO	648.508	3.455.853		79.461
POSLOVNI RASHODI				
Povećanje/smanjenje vrijednosti zaliha nedovršene proizvodnje i gotovih proizvoda	6.575	-17.512		0
RASHODI	582.714	2.509.119		73.655
Materijalni troškovi i troškovi prodane robe	373.400	1.293.390		38.776
Troškovi osoblja	112.668	439.673		18.297
Amortizacija	42.650	196.792		6.051
Vrijednost usklađenja dugotrajne imovine i rezerviranje	0	97.152		858
Ostali troškovi poslovanja	53.996	482.112		9.673
FINANCIJSKI RASHODI	33.643	90.622		1.506
Negativne tečajne razlike	17.875	43.206		
Kamate i ostali financijski rashodi	15.768	47.416		1.506
IZVANREDNI RASHODI	7.153	0		706
UKUPNI RASHODI	630.085	2.582.229		75.867
Dobit/gubitak prije oporezivanja	18.423	873.624		3.594

Porez na dobit	4.299	203.838		
DOBIT NAKON OPOREZIVANJA	14.124	669.786		2.278
Manjinski interesi	1.311	2.065		
DOBIT FINANCIJSKE GODINE	12.813	667.721		2.278

Izvor: autor

Na temelju podataka iz bilanci stanja i računa dobiti i gubitka se izračunavaju pokazatelji organizacijskih performansi. Oni u odnos postavljaju dvije ili više stavki a rezultat je informacija o nekom aspektu poslovanja tvrtke. Najčešći su u uporabi sljedeći pokazatelji prikazani u tablici 3.

Tablica 3. Pokazatelji uspješnosti

Postupak izračunavanja pokazatelja uspješnosti	Kratica
Bruto marža profita=bruto dobit/ ukupni prihod	BMP
Neto marža profita= neto dobit/ ukupni prihod	NMP
Stopa povrata imovine= neto dobit/ aktiva	ROA
Stopa povrata glavnice=neto dobit/ glavnica	ROE
Ekonomičnost ukupnog poslovanja=ukupni prihod/ukupni rashod	EUP
Koeficijent ubrzane likvidnosti=(kratkotrajna imovina-zalihe)/kratkoročne obveze	KUL
Koeficijent tekuće likvidnosti=kratkotrajna imovina/kratkoročne obveze	KTL
Koeficijent obrtaja ukupne imovine=ukupni prihod/ukupna imovina	KOUI
Koeficijent obrtaja dugotrajne imovine=ukupni prihod/dugotrajna imovina	KODI
Koeficijent obrta zaliha=poslovni prihod/zalihe	KOZ
Odnos duga i glavnice=ukupne obveze/glavnica	ODiG

Pokazatelji uspješnosti su međusobno kolerirani. Naime, razumno je pretpostaviti:

R1: „Ako se poveća bruto profitna marža Onda se povećava neto profitne marža i obrnuto“, promjene ta dva indikatora su u istom smjeru.

R2: „Ako se smanjuje koeficijent ubrzane likvidnosti Onda se smanjuje koeficijent tekuće likvidnosti“, promjena ta dva indikatora je u istom smjeru.

R3: „Ako se povećanja ekonomičnosti ukupnog poslovanja Onda se povećavaju prihodi ili smanjenju rashodi i povećava bruto profitna marža ili neto profitna marža“.

Zato je razumno postaviti pitanje koji od jedanaest pokazatelja uspješnosti (Tablica 4) je “najinformativniji” za poslovnu analitiku i donositelje odluka? Koji su pokazatelji najvažniji i kako se jedanaestdimenzijski prostor može reducirati na manji broj dimenzija bez gubitka informacija.

U radu se postavlja hipoteza: „jedanaest pokazatelja poslovanja se može reducirati na manji broj dimenzija tako da informacije o uspješnosti poslovanja ne gube

kvalitetu“. Drugim riječima, s manjim brojem indikatora se može procijenti uspješnost poslovanja. Hipotezu ćemo testirati primjenom metode glavnih komponenti.

3.2. Reduciranje broja pokazatelja organizacijskih performansi

Nakon prikaza podataka izračunati su pokazatelji uspješnosti a potom matrica kovarijanci između jedanaest pokazatelja. Izračunate su vlastite vrijednosti i vlastiti vektori što prikazuje tablica 4.

Tablica 4. Izračunate vlastite vrijednosti i vlastiti vektori jedanaest pokazatelja

	Vlastite vrijednosti	PC 1	PC 2	PC 3	PC 4	PC 5	PC 6	PC 7	PC 8	PC 9	PC 10	PC 11
		31196781586	30986,69	15748,16	1626,822	528,358	186,0465	77,47609	3,921604	0,693996	0,039139	0,019093
BMP	Vlastiti vektori	0,000637854	0,069437	0,069087	0,434648	0,06232	-0,102989	-0,044916	0,038364	0,527	0,701764	0,115346
NMP		0,000601575	0,064889	0,01705	0,766711	-0,072295	-0,240165	-0,372526	0,065441	-0,363294	-0,255408	-0,066872
ROA		0,994031872	-0,002311	-0,001316	-0,040459	-0,003499	0,001014	-0,100089	-0,00111	0,01045	0,010265	0,003131
ROE		0,000137004	0,023876	0,045321	0,175401	0,257137	0,590746	-0,069111	-0,042228	-0,028773	-0,150791	0,722207
EUP		0,004747686	0,004388	0,050801	0,206744	0,19203	0,627491	-0,046241	-0,007958	0,255369	-0,144246	-0,660146
KUL		0,000421523	0,313708	0,196501	-0,068986	0,281181	-0,273762	0,005963	0,557699	0,436788	-0,443398	0,075888
KTL		0,009419449	0,212991	0,011803	0,011102	0,630605	-0,290315	0,05757	-0,675338	0,02611	-0,0983	-0,050986
KOUI		0,108572514	0,003471	0,006296	0,353957	-0,035978	-0,008931	0,915801	0,064153	-0,10973	-0,08149	0,003622
KODI		0,000164796	-0,180846	0,968561	-0,040949	-0,06577	-0,010296	0,005728	-0,105472	-0,101578	0,037103	-0,01494
KOZ		-0,00046178	0,867152	0,107	-0,052542	-0,416155	0,151853	0,012867	-0,185206	-0,041239	0,037701	-0,002033
ODiG		0,000418653	0,248848	0,044137	-0,11613	0,48203	0,080711	0,005948	0,419221	-0,55553	0,427716	-0,128207

Vlastite vrijednosti su ukupna varijanca koja se odnosi na jednu dimenziju. Prva glavna komponenta (PC1) opisuje 99% ukupne varijance.

Možemo pisati:

$$PC1 = e_1 * X = 0,000637854 * BMP + 0,000601575 * NMP + **0,994031872** * ROA + 0,000137004 * ROE + 0,004747686 * EUP + 0,000421523 * KUL + 0,009419449 * KTL + **0,108572514** * KOUI + 0,000164796 * KODI - 0,00046178 * KOZ + 0,000418653 * ODiG$$

$$PC2 = e_2 * X = 0,069437 * BMP + 0,064889 * NMP + ... + 0,248848 * ODiG$$

$$PC3 = e_3 * X = 0,069087 * BMP + 0,01705 * NMP + ... + 0,044137 * ODiG$$

$$PC11 = e_{11} * X = 0,115346 * BMP - 0,066872 * NMP + ... - 0,128207 * ODiG$$

Proporcija glavne komponente u ukupnoj varijanci je:

$$\frac{\lambda_1 * 100}{\sum_{p=1}^{11} \lambda_p} = \frac{31196781586}{31196830744} = 0,99$$

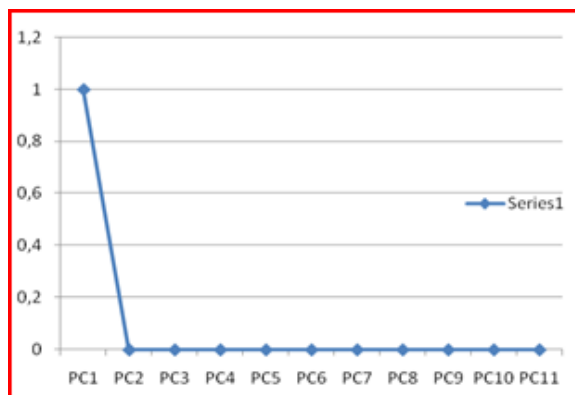
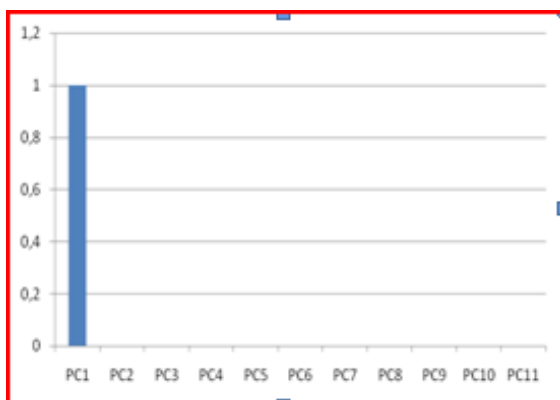
$$\frac{\lambda_2}{\sum_{p=1}^{11} \lambda_p} = \frac{30986,69}{31196830744} = 9,93E - 07$$

.....

$$\frac{\lambda_{11}}{\sum_{p=1}^{11} \lambda_p} = \frac{0,019093}{31196830744} = 6,12E - 13$$

Jednostavniji i informativniji prikaz udjela varijance neke glavne komponente u ukupnoj varijanci može se grafički prikazati.

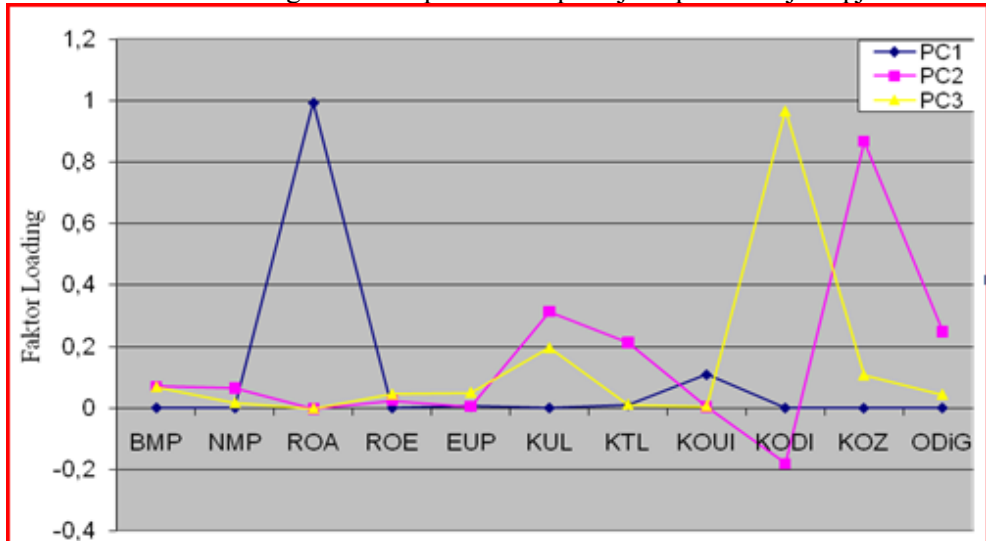
Grafikon 1. Udjeli glavnih komponenti u ukupnoj varijanci

Izvor: autor

Prva glavna komponenta opisuje 99% ukupne varijance i zato je analiza podskupa indikatora uspješnosti samo s jednom glavnom komponentom je dobra inicijalna procjena 11-dimenzijskog prostora indikatora uspješnosti. Grafikon 2. prikazuje factor loadings za prve tri glavne komponente.

Grafikon 2. Prve tri glavne komponente za promjene pokazatelja uspješnosti

Izvor: autor

Prva komponenta koju čine dva pokazatelja: ROA (povrat na aktivu) i KOUI (koeficijent obrtaja ukupne imovine) je odgovarajući opis svojstava cijelog skupa podataka. Druga i treća komponenta imaju male sopstvene vrijednosti i zato sadrže veoma malo varijacija (gotovo zanemarljivo). Njihov utjecaj na informacijski sadržaj skupa podataka (vrijednosti pokazatelja organizacijskih performansi) je minimalan.

4. ZAKLJUČAK

Istraživanje je potvrdilo hipotezu da se skup pokazatelja organizacijskih performansi može reducirati na manji broj dimenzija, na manji broj indikatora pri čemu se ne gube informacije o rezultatima poslovanja. Površnom analizom to nije moguće otkriti jer rezultat pomalo neočekivan: jedna glavna komponenta opisuje svojstva cijelog skupa podataka i dva pokazatelja (ROA - povrat na aktivu i KOUI - koeficijent obrtaja ukupne imovine) čuvaju sve bitne informacije organizacijskih performansi analiziranih poduzeća. Na temelju podataka iz bilanci stanja i računa dobiti i gubitka šezdest poduzeća izabranih slučajnim uzorkom, jedanaest indikatora se može reducirati na jednu glavnu komponentu u kojoj su najznačajniji povrat na aktivu i koeficijent obrtaja ukupne imovine. U empirijskoj provjeri postavljene

hipoteze uporabljene su funkcije i paketi R programskog jezika. On je pokazao izvrsnu aplikacijsku moć i snagu u vizualizaciji rezultata.

LITERATURA

1. A.L. Yuille. (2004) Dimension Reduction & PCA, Department Statistics Ucla.
2. Belak, V., Barać, Ž. (2008) Tajne tržišta kapitala, Belak Excellens d.o.o, Zagreb.
3. Fausto P., G., M., Mayorkinos, P., Vinicio Sánchez R., L.. (2024) New Insights on Principal Component Analysis, ISBN978-0-85466-265-4
4. Jolliffe, I. T.. (2008) Principal Component Analysis, Springer Verlag.
5. Kantaradžić, M.. (2003) Data mining, Concepts, Models, Methods, and Algorithms, Wiley-Interscience.
6. Kassambara, A., (2017) Practical Guide To Principal Component Methods in R (Multivariate)
7. Markić, B., (2010) Indikatori uspješnosti i analiza glavnih komponenti, DIT, Zadar.
8. Žager, K., Žager, L., (2008) Analiza financijskih izvještaja, Masmedia d.o.o

RIZICI NAPLATE POTRAŽIVANJA OD KUPACA

Sažetak

Potraživanja od kupaca čine značajan dio imovine subjekata. Nenaplata potraživanja u cijelosti ili djelomično može biti uzrok ozbiljnih financijskih poteškoća koji se ogledaju u problemima s likvidnosti, povećanim troškovima zaduživanja, smanjenju profitabilnosti, smanjenju sposobnosti planiranja budućeg poslovanja, negativnog utjecaja na kreditni rejting kod banaka te u konačnici na povećani rizik od nesolventnosti. Stoga je za subjekte od ključne važnosti provoditi odgovarajuće politike i prakse upravljanja potraživanjima i s njima vezanim kreditnim rizikom, kako bi se smanjio rizik od nenaplate ili sveo na prihvatljivu razinu a sve u cilju osiguranja stabilnog i održivog poslovanja. Koristan alat u upravljanju potraživanjima i kreditnim rizikom kod subjekata nefinancijskog sektora kao i kod banaka, može biti model temeljen na vjerojatnosti neispunjenja obveza (PD model). Procjena stope PD-a važna je u svim procesima upravljanja kreditnim rizikom jer podržava konzistentno i sustavno mjerenje i praćenje kreditne kvalitete klijenta. Od preliminarne ocjene, radi li se o nisko rizičnom, srednje rizičnom ili visoko rizičnom subjektu, do kontinuiranog monitoringa, odnosno praćenja dolazi li do pogoršanja ili poboljšanja njegove razine kreditnog rizika.

Ključne riječi: *potraživanja od kupaca, kreditni rizik, izvori i upravljanje kreditnim rizikom i potraživanjima*

1. UVOD

Nenaplata potraživanja ili kašnjenje u naplati potraživanja se smatra jednim od glavnih razloga zašto subjekti dolaze u financijske probleme (Vater et al., 2016). Upravljanje potraživanjima je ključan segment upravljanja radnim kapitalom jer se naplatom potraživanja trebaju osigurati novčana sredstva za pravovremena podmirivanja obveza subjekta po raznim osnovama (dobavljači, kreditori, zaposlenici, vlasnici, država) ali i za pokretanje novih poslovnih ciklusa kao što su nabava sirovina, roba, usluga i drugih resursa potrebnih za poslovanje. Kvalitetnim upravljanjem potraživanjima ne osigurava se samo likvidnost subjekta već i kontinuirano generiranje prihoda što su preduvjeti održavanja stabilnosti poslovanja. U ovom radu daje se (a) pregled regulatornog i računovodstvenog okvira za upravljanje, vrednovanje i izvještavanje o potraživanjima i kreditnom riziku na razini Bosne i Hercegovine; (b) pregled strukture potraživanja na uzroku subjekata

nefinancijskog sektora s rokovima plaćanja obveza i naplate potraživanja u transakcijama među njima; te (c) izvori i modeli za upravljanje kreditnim rizikom kod subjekata nefinancijskog sektora.

2. REGULATORNI I RAČUNOVODSTVENI OKVIR ZA UPRAVLJANJE, VREDNOVANJE I IZVJEŠTAVANJE O KREDITNOM RIZIKU I POTRAŽIVANJIMA OD KUPACA

U središtu ovog rada su potraživanja i s njima vezani kreditni rizik, odnosno rizik koji nastaje iz neizvjesnosti naplate potraživanja. Prema Gupta (2017) kreditni rizik predstavlja vjerojatnost gubitka u kreditnoj transakciji, odnosno podrazumijeva mogućnost da dužnik neće podmiriti svoje obveze prema ugovorenim uvjetima. Izloženi su mu subjekti i u financijskom i nefinancijskom sektoru, iako je zbog prirode transakcija izraženiji u financijskom bankarskom sektoru (Mikulić, 2024). Kako bi se poticala likvidnost i stabilnost tržišta, promicali poštenu i stabilnu poslovnu odnosu među akterima tržišta, sprečavalo kašnjenje u plaćanjima što direktno utječe na smanjenje kreditnog rizika, te u konačnici zaštitili poslovni subjekti od potencijalnih financijskih poteškoća, od 2016. godine u Federaciji Bosne i Hercegovine, te od 2018. godine u Republici Srpskoj su se zakonom definirali rokovi izvršenja obveza u transakcijama između subjekata nefinancijskog sektora. Doprinos u drugačijem tretmanu kreditnog rizika dao je i računovodstveni standard MSFI 9 Financijski instrumenti koji je od 2018. godine uveo značajne novine u vrednovanju i prezentiranju financijskih instrumenata čiji su sastavni dio i potraživanja od kupaca. Navedenim standardom se prešlo se s modela nastalih gubitaka (*engl. backward looking*) na model očekivanih kreditnih gubitaka (*engl. forward looking*), a sve s ciljem: (a) pravovremene identifikacije i priznavanja gubitaka koji mogu nastati na određenoj imovini zbog izloženosti kreditnom riziku; (b) procjene utjecaja na rezultate poslovanja i financijsko izvještavanje; te (c) formuliranja adekvatnih strategija zaštite i upravljanja rizicima s ciljem uspješnog i stabilnog poslovanja u dugom roku.

U nastavku niže dan je pregled regulatornog i računovodstvenog aspekta vrednovanja, izvještavanja i upravljanja potraživanjima i kreditnim rizikom na razini Bosne i Hercegovine.

2.1. Regulatorni okvir izvršavanja obveza u transakcijama između subjekata nefinancijskog sektora

Na razini Bosne i Hercegovine, Zakonom o financijskom poslovanju u Federaciji Bosne i Hercegovine¹ i Zakonom o rokovima izvršenja novčanih obveza u

¹ Zakon o financijskom poslovanju u Federaciji BiH ("Službene novine Federacije BiH", br. 48/16).

poslovnim transakcijama u Republici Srpskoj² definirana su: (a) pitanja vezana uz osnovna pravila finansijskog poslovanja između poslovnih subjekata; (b) rokovi izmirenja novčanih obaveza u poslovnim transakcijama kao i pravne posljedice zakašnjenja njihovog ispunjenja radi poboljšanja likvidnosti kod poslovnih subjekata; (c) obveze uprave i nadzornog odbora u vođenju poslova subjekata, kao i poduzimanje mjera na osiguranju likvidnosti; (d) pitanja vezana za rizike u finansijskom poslovanju; (e) ništavnost pojedinih odredbi ugovora o poslovnim transakcijama, kao i obveze subjekata kod nastanka nelikvidnosti; te (f) nadzor poslovnih subjekata i subjekata javnog prava (članak 1. Zakona o finansijskom poslovanju u Federaciji BiH i Zakona o rokovima izvršenja novčanih obaveza u poslovnim transakcijama u RS-u).

U Federaciji BiH, zakonom definirani rokovi izvršenja obaveza u transakcijama između poslovnih subjekata nefinansijskog sektora su: (a) 30 dana bez ugovorenog roka izvršenja obaveza; (b) 60 dana s ugovorenim rokom izvršenja obaveza; i (c) do maksimalno 360 dana uz sredstvo osiguranja koje ima snagu izvršne isprave (članak 11. Zakona o finansijskom poslovanju u Federaciji BiH. U Republici Srpskoj zakonom regulirani rok izvršenja obaveza je 60 dana, izuzev u slučaju izdavanja sredstava osiguranja plaćanja (članak 4. Zakona o rokovima izvršenja novčanih obaveza u poslovnim transakcijama u RS-u).

Navedena zakonska regulativa predviđa i sankcije za nepoštivanje rokova plaćanja. Umjesto tradicionalnog pravnog procesa sudske naplate potraživanja, koji je dosad bio opcija u slučajevima kada klijenti ili kupci nisu plaćali svoje obveze za isporučene robe ili usluge, spomenutom zakonskom regulativom predviđene su novčane kazne u slučaju neplaćanja obaveza u zakonom predviđenim rokovima. Kreću se u rasponu od 5.000 do 15.000 KM za pravnu osobu te u rasponu od 1.500 do 3.000 KM za odgovornu osobu u pravnoj osobi. Također, propisane su novčane kazne ukoliko pravni subjekt i odgovorna osoba odbiju surađivati u postupku finansijskog nadzora (članak 24. Zakona o finansijskom poslovanju u Federaciji BiH i članak 11. Zakona o rokovima izvršenja novčanih obaveza u poslovnim transakcijama u RS-u).

S aspekta zakonske obveze izvještavanja o rizicima u Bosni i Hercegovini, svi srednji i veliki poslovni subjekti su dužni kroz godišnji izvještaj o poslovanju dati informacije o: (a) izloženosti subjekta prema: tržišnom, kreditnom, riziku likvidnosti te drugim rizicima prisutnim u poslovanju; (b) strategijama za upravljanje navedenim rizicima i ocjenu njihove efikasnosti (članak 42. Zakona o računovodstvu i reviziji u F BiH, i članak 24. Zakona o računovodstvu i reviziji RS-a).

² Zakon o rokovima izvršenja novčanih obaveza u poslovnim transakcijama u RS-u ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 31/18).

2.2. Računovodstveni okvir vrednovanja i izvještavanja o kreditnom riziku i potraživanjima

S računovodstvenog aspekta, potraživanja od kupaca su financijska imovina obuhvaćena djelokrugom primjene standarda MSFI 9 Financijski instrumenti. Kod subjekata nefinancijskog sektora najvećim dijelom nastaju kao rezultat prodaje roba ili usluga drugim subjektima s odgodom plaćanja (Mikulić, 2024). U kontekstu klasifikacije financijske imovine prema MSFI-ju 9, potraživanja od kupaca se mogu klasificirati kao financijska imovina mjerena po amortiziranom trošku (Hladika et al., 2017).

Primjena standarda MSFI 9 od 1. 1. 2018. godine, uvela je značajnu promjenu u vrednovanju financijskih instrumenata. Novi koncept umanjenja po modelu očekivanih kreditnih gubitaka (*engl. expected credit losses*, u daljnjem tekstu: ECL) zahtijeva umanjenje vrijednosti financijskih instrumenta za očekivane kreditne gubitke po svakom instrumentu koji je izložen riziku. Umanjenje mora odražavati pogoršanje ili poboljšanje kreditne kvalitete/kreditnog rizika kroz tri razine. MSFI 9 je definirao tri pristupa na temelju kojih se mogu utvrditi umanjenja vrijednosti za očekivane kreditne gubitke: (a) opći pristup; (b) pojednostavljeni pristup; te (c) pristup za imovinu koja u trenutku stjecanja ima identificirane kreditne gubitke na nivou pojedinačne izloženosti (*engl. purchased or originated credit impaired approach/POCI*). Za potraživanja od kupaca i ugovornu imovinu koja proizlazi iz transakcija unutar MSFI-ja 15 i koja ne sadrži značajnu komponentu financiranja³, subjekti su dužni primijeniti pojednostavljeni pristup (točka 5.5.15., MSFI 9). Potraživanja od kupaca s rokom dospijeca do godinu dana tretiraju se kao kratkoročna potraživanja bez značajne komponente financiranja (Belak, 2023).

E&Y (2018) navodi da primjena pojednostavljenog pristupa na potraživanja od kupaca i ugovornu imovinu bez značajne komponente financiranja ima smisla. Razlog tome je što su za potraživanja od kupaca i ugovornu imovinu s rokom dospijeca od dvanaest mjeseci ili manje, 12-mjesečni ECL-ovi (očekivani kreditni gubici tijekom 12 mjeseci) jednaki doživotnim ECL-ovima (očekivani kreditni gubici tijekom cijelog vijeka trajanja). Ipak, ističu i da se pojednostavljeni pristup ne može uvijek primijeniti na sva potraživanja, kao što je primjerice, slučaj prodaje potraživanja faktoring banci, koja preuzima rizike i koristi po ugovoru o faktoringu. Također, naglašavaju da je pojednostavljeni pristup ograničen na potraživanja u skladu s MSFI-jem 15 te da je uveden kako bi bio od pomoći subjektima s manje složenim sustavima za upravljanje rizicima.

Osnovna odrednica općeg pristupa ECL-a je što omogućava praćenje promjena kreditnog rizika po svakom instrumentu koji mu je izložen kroz tri razine: (a) razina 1- kreditne izloženosti kod kojih nije došlo do značajnih povećanja u kreditnom

³ Detaljnije vidjeti u MSFI-ju 15, točke 60. - 65.

riziku od početnog priznavanja (MSFI 9, točka 5.5.5.). Kreditni rizik se smatra niskim ako financijski instrument ima nizak rizik neispunjenja obveza, odnosno ako zajmoprimac ima kapacitet da ispuni svoje ugovorne obveze novčanog toka u kratkom roku, a nepovoljne promjene u uvjetima u dužem roku mogu, ali ne moraju nužno, smanjiti sposobnost zajmoprimca da ispuni svoje obveze (Edwards, 2016); (b) razina 2 i 3 - kreditne izloženosti kod kojih je došlo do značajnog povećanja kreditnog rizika od početnog priznavanja na pojedinačnoj ili skupnoj osnovi (MSFI 9, točke 5.5.3. i 5.5.4).

Deloitte (2017) navodi postojanje objektivnog dokaza o umanju kao razliku razine 2 i 3 kreditnog rizika. U razinu kreditnog rizika 2 svrstavaju se oni financijski instrumenti kod kojih je došlo do značajnog povećanja kreditnog rizika u odnosu na početno priznavanje ali za koje nema objektivnih dokaza o događaju kreditnog gubitka, dok se u razinu tri svrstavaju financijski instrumenti za koje ima objektivni dokaz o umanju, odnosno događaju kreditnog gubitka.

MSFI 9 daje opsežne smjernice o čimbenicima koje treba uzeti u obzir kod određivanja da li je došlo do značajnog povećanja kreditnog rizika. Međutim, PWC (2017) navodi da će isto zahtijevati značajnu prosudbu subjekta te da će isti morati definirati računovodstvenom politikom što za njih predstavlja značajno povećanje kreditnog rizika u kontekstu vlastitog internog upravljanja kreditnim rizikom i izvještavanjem. Uobičajeno se kao kriterij za svrstavanje imovine prema razinama rizika primjenjuje kriterij kašnjenja u plaćanju, odnosno neispunjenje obveza u ugovorenim rokovima. Primjerice, banke svrstavaju u razinu 1 rizika subjekte koji kasne s plaćanjem do 30 dana od dana dospijeca obveze, u razinu 2 one koji kasne s plaćanjem od 30-90 dana od dana dospijeca obveze, dok u razinu 3 (status „*defaulta*“) svrstavaju one koji nisu platili svoje obveze preko 90 dana od dana dospijeca (Mikulić, 2024).

Za potraživanja i ugovornu imovinu sa značajnom komponentnom financiranja subjekti mogu birati između općeg i pojednostavljenog pristupa. Potraživanja od kupaca koja sadrže značajnu komponentu financiranja su u pravilu dugoročna potraživanja (Belak, 2023), a primjeri mogu biti potraživanja od dugoročnih najмова te druga ugovorna potraživanja (Remenarić et al., 2018).

Primjena pojednostavljenog pristupa se temelji na povijesnim stopama gubitaka, korigiranim za procjene budućih ekonomskih uvjeta i ne uzima u obzir promjene kreditnog rizika. Opći model ECL-a temelji se na vjerojatnosti neispunjenja obveza (*engl. probability of default/PD*). „Vjerojatnost nastanka statusa neispunjenja obveza predstavlja temeljnu mjeru rizičnosti pojedinog klijenta i omogućuje sagledavanje potencijalnih gubitaka unutar razdoblja od jedne godine zbog neispunjavanja dužnikove novčane obveze.“ (Hladika et al., 2017, 466). Iako je opći pristup značajno kompleksniji za primjenu, njegova najveća prednost je što omogućuje praćenje promjena kreditnog rizika, što je preduvjet upravljanja kreditnim rizikom

za razliku od pojednostavljenog pristupa koji to ne omogućava. Praćenjem stope vjerojatnosti neispunjenja obveza omogućava se sustavno mjerenje i praćenje kreditne kvalitete klijenata u svim fazama procesa upravljanja kreditnim rizikom (Hladika et al., 2017).

Računovodstveni standard financijskog izvještavanja, MSFI 7 Objavljivanja⁴ zahtijeva od subjekata da u svojim financijskim izvještajima objavljuju podatke koji korisnicima omogućuju da procijene: „ (a) značaj financijskih instrumenata na financijski položaj i rezultate poslovanja subjekta i (b) prirodu i vrstu rizika koji proizlaze iz financijskih instrumenata kojima je subjekt izložen tijekom razdoblja i na izvještajni datum te način na koji subjekt upravlja tim rizicima“ (MSFI 7, točka 1.). „MSFI 7 se primjenjuje jednako na sve subjekte nefinancijskog sektora čiji su najčešći financijski instrumenti novac, zajmovi i potraživanja, ali i na subjekte financijskog sektora čiju većinu imovine i obveza čine financijski instrumenti (kod banaka najvećim dijelom potraživanja za odobrene kredite).“ (Mikulić, 2014, 158).

3. PREGLED STRUKTURE POTRAŽIVANJA I ROKOVA NAPLATE I IZVRŠENJA OBVEZA U TRANSAKCIJAMA IZMEĐU SUBJEKATA NEFINANCIJSKOG SEKTORA U BOSNI I HERCEGOVINI

Potraživanja od kupaca, bilo kao dio kratkoročne ili dugoročne imovine kod subjekata nefinancijskog sektora u Bosni i Hercegovini, imaju značajan udio. Stoga, njihov tretman s računovodstvenog aspekta, ali i s aspekta upravljanja rizicima zahtijeva primjerenu pažnju i tretman kako ne bi došlo do neželjenih posljedica na stabilnost i uspješnost poslovanja subjekata a posljedično i na stabilnost cijelog sustava.

3.1. Struktura potraživanja subjekata nefinancijskog sektora u Bosni i Hercegovini

U provedenom istraživanju na uzorku velikih subjekata nefinancijskog sektora u Bosni i Hercegovini, u sektoru prerađivačke industrije, trgovine na veliko i malo te građevine, udio kratkoročnih potraživanja od kupaca u ukupnoj imovini subjekata nefinancijskog sektora koji su činili uzorak istraživanja je 16,18 %, dok je udio u kratkoročnoj imovini 34,21 % (tablica 3.2.). Podaci o uzorku i strukturi potraživanja su prezentirani u tablicama od 1. do 3.

⁴ IASB (2005) *MSFI 7 Financijski instrumenti: Objavljivanja. Prečišćeni tekst koji uključuje objavljene izmjene 2019.BO_GVT_BB2016_IFRS_7.pdf*. Dostupno na: <https://www.srr-fbih.org/msfi-7-financijski-instrumenti-objavljivanja> (22. 04. 2024.).

Tablica 1. - Pregled opservacijskih jedinica uključenih u uzorak istraživanja

Broj opservacijskih jedinica uključenih u uzorak istraživanja		
Oblast djelatnosti	Razred djelatnosti	Ukupno
Prerađivačka industrija	C	1871
Građevinarstvo	F	465
Trgovina na veliko i na malo	G	2500
Ukupan broj opservacijskih jedinica u razdoblju istraživanja		4836
Broj opservacijskih jedinica isključen iz uzorka zbog nedostatka podatka		8
Ukupan broj opservacijskih jedinica uključenih u uzorak istraživanja		4828

Izvor: prema Mikulić (2024, 210).

Istraživanje je obuhvatilo petogodišnje izvještajno razdoblje od 2015. godine do 2019. godine na razini Bosne i Hercegovine. Ukupan broj opservacijskih jedinica iznosio je 4828. Subjekti iz navedena tri razreda djelatnosti (prerađivačka industrija, trgovina na veliko i malo i građevina) iz kategorije velikih poslovnih subjekata nefinancijskog sektora u Bosni i Hercegovini su u razdoblju istraživanja činili najveći udio (78,35%) velikih subjekata nefinancijskog sektora, ostvarivali su 75,64% svih prihoda velikih subjekata te su iskazana potraživanja u njihovim bilancama činila 69,40% ukupnih potraživanjima svih velikih subjekata nefinancijskog sektora u Bosni i Hercegovini (detaljnije vidjeti u Mikulić, 2024, 206-208).

Tablica 2. - Udio potraživanja od kupaca u strukturi imovine velikih subjekata nefinancijskog sektora u Bosni i Hercegovini

Udio potraživanja od kupaca u strukturi imovine velikih subjekata iz sektora prerađivačke industrije, trgovine na veliko i malo te građevine	Ukupno (mln BAM)
Prosječna godišnja vrijednost imovine	28.018
Prosječna godišnja vrijednost kratkoročne imovine	13.249
Prosječna godišnja vrijednost potraživanja od kupaca	4.532
Udio potraživanja od kupaca u ukupnoj imovini	16,18 %
Udio potraživanja od kupaca u kratkoročnoj imovini	34,21 %

Izvor: prema Mikulić (2024, 173).

U tablici 3. prikazana je struktura udjela dugoročnih financijskih plasmana i ostalih dugoročnih potraživanja u strukturi imovine velikih subjekata nefinancijskog sektora u Bosni i Hercegovini.

Tablica 3. - Udio dugoročnih financijskih plasmana i dugoročnih potraživanja u strukturi imovine velikih subjekata nefinancijskog sektora u Bosni i Hercegovini

Udio dugoročnih financijskih plasmana i dugoročnih potraživanja u strukturi imovine imovine velikih subjekata iz sektora prerađivačke industrije, trgovine na veliko i malo te građevine	Ukupno (mln BAM)
Prosječna godišnja vrijednost imovine	28.018
Prosječna godišnja vrijednost dugoročne imovine	14.769
Prosječna godišnja vrijednost dugoročnih financijskih plasmana i potraživanja velikih subjekata	3.937
Udio dugoročnih financijskih plasmana i dugoročnih potraživanja u ukupnoj imovini	14,05 %
Udio dugoročnih financijskih plasmana i dugoročnih potraživanja u dugoročnoj imovini	26,66 %

Izvor: prema Mikulić (2024, 174).

Dugoročni financijski plasmani i ostala dugoročna potraživanja čine 14,05 % ukupne imovine velikih subjekata nefinancijskog sektora koji su bili obuhvaćeni istraživanjem. Njihov udio u ukupnoj dugoročnoj imovini iznosi 26,66 % (tablica 3.), što predstavlja značajan udio. Iako, podatak o udjelu dugoročnih potraživanja od kupaca kao zasebna stavka nije bio dostupan, ista su sastavni dio gore prezentirane strukture i ovisno o subjektu mogu biti i značajan dio iste (Mikulić, 2024).

Prema agregiranim podacima FIA-e⁵ u razdoblju od 2020. do 2022. godine na razini svih subjekata (mikro, mali, srednji i veliki) u Federaciji BiH iz sektora prerađivačke industrije, trgovine na veliko i malo te građevine, udio kratkoročnih potraživanja od kupaca u ukupnoj imovini je 16,62%, dok je udio u kratkoročnoj imovini 35,06%. Dugoročni financijski plasmani i ostala dugoročna potraživanja čine 11,15% ukupne imovine svih subjekata spomenutih sektora dok je njihov udio u ukupnoj dugoročnoj imovini 22,28%. Udjeli su izračunati na bazi prosjeka vrijednosti za sve tri godine. Agregirani podaci po sektorima i veličini subjekata, primjerice za samo velike subjekte iz sektora trgovine nisu dostupni u navedenoj publikaciji FIA-e.

Prosječan udio nenaplaćenih potraživanja u ostvarenom prihodu po sektorima djelatnosti u razdoblju istraživanja od 2015.-2019. godine prezentiran je u tablici 4.

⁵ Detaljnije vidjeti u FIA - Financijsko informatička agencija (2023). *Pregled poslovanja gospodarskih društava u Federaciji BiH*. God. 2, br. 2. Dostupno na: <https://fia.ba/Upload/eBook-2022/Preduzeca/1/mobile/index.html>. (14. 04. 2024.).

Tablica 4. - Udio nenaplaćenih potraživanja u prihodu velikih subjekata nefinancijskog sektora u Bosni i Hercegovini

Udio nenaplaćenih potraživanja u prihodu od 2015. – 2019. godine			
	Potraživanja	Prihodi	Udio nenaplaćenih potraživanja u prihodu
Trgovina na veliko i malo	11.567.618.664	94.670.813.680	12,22%
Prerađivačka industrija	8.923.481.062	57.065.429.947	15,64%
Građevina	2.168.447.884	8.265.234.394	26,24%
Ukupno:	22.659.547.610	160.001.478.021	14,16%

Izvor: rezultati istraživanja autora prema podacima iz baze podataka LRC d.o.o. Sarajevo (N=4828).

Prema prezentiranim podacima prosječna stopa nenaplaćenih potraživanja u odnosu na ostvareni prihod kod velikih subjekata iz sektora trgovine, prerađivačke industrije i građevine iznosila je 14,16 %, s najmanjim udjelom od 12,22 % u sektoru trgovine a najvećim 26,24 % u sektoru građevine. Ako se uzme da bi prihvatljiva stopa nenaplaćenih potraživanja u odnosu na prihod bila od 5-10 % (može varirati od sektora djelatnosti i specifičnosti poslovnih modela), onda je jasno da se radi o udjelima koji mogu indicirati na loše upravljanje potraživanjima.

Prema agregiranim podacima FIA-e u razdoblju od 2020. do 2022. godine na razini svih poslovnih subjekata u Federaciji BiH prosječna stopa nenaplaćenih potraživanja u odnosu na ostvareni prihod iznosila je 17,80 % dok je taj udio izraženiji kod mikro, malih i srednjih subjekata koji imaju stopu 22,12 %, u odnosu na velike subjekte kod kojih je stopa 13,50 %. Subjekti promatrani na razini tri najveća sektora, prerađivačka industrija, trgovina i građevina (mikro, mali, srednji i veliki), u razdoblju od 2020. do 2022. godine imali su prosječnu stopu nenaplaćenih potraživanja u odnosu na ostvareni prihod 15,80 %, s najmanjim udjelom od 13,29 % u sektoru trgovine a najvećim 31,23 % u sektoru građevine. Potrebno je naglasiti da je vidljiv pozitivan trend smanjenja stope nenaplaćenih potraživanja u odnosu na prihod u 2022. godini u odnosu na 2021. i 2020. godinu kod svih subjekata.

Jasno je iz prethodno prezentiranih podataka da se radi o značajnim udjelima potraživanja u strukturama bilanci subjekata nefinancijskog sektora ali i o značajnim udjelima nenaplaćenih potraživanja u odnosu na ostvareni prihod, te da neadekvatan tretman i upravljanje potraživanjima može imati velike utjecaje prije svega na financijsku stabilnost poslovanja subjekta. Ne treba zanemariti niti činjenicu da poslovanje velikih poslovnih subjekata može imati systemske utjecaje na cijele sektore i gospodarstva, kako pozitivne tako i negativne gdje jedan od uzroka može biti i neadekvatno upravljanje rizicima. U recentnijoj povijesti svjedočili smo propadanjima velikih financijskih (banke u SAD-u, krajem 2007. godine) i nefinancijskih subjekata (Enron, 2001; Peramalat, 2003; Agrokor, 2017) čiji su negativni efekti imali systemske učinke na nacionalna ali i globalna gospodarstva.

Kao jedan od uzročnika velike globalne financijske krize iz 2007. godine, navodi se neadekvatno upravljanje kreditnim rizikom, kada se utvrdilo da banke nisu imale dovoljne iznose za nastale kreditne gubitke po potraživanjima za odobrene kredite.

3.2. Rokovi izvršenja obveza i naplate potraživanja u transakcijama između subjekata nefinancijskog sektora u Bosni i Hercegovini

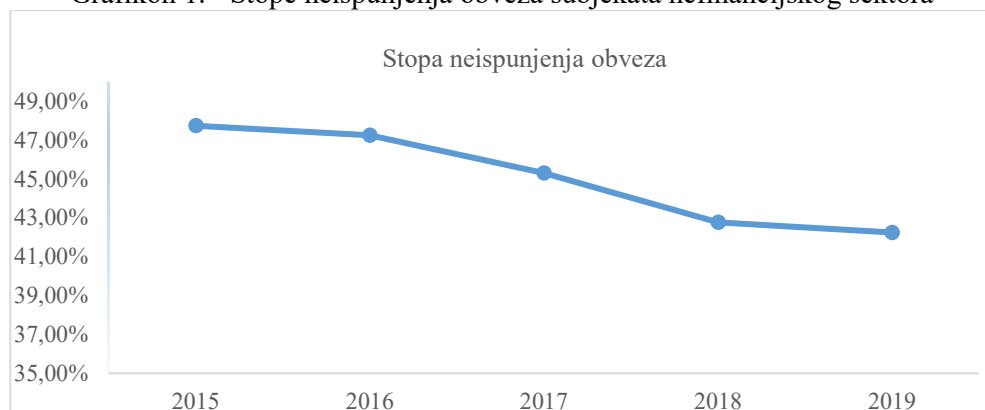
Kako je prethodno već navedeno, na razini Bosne i Hercegovine, zakonski su regulirani rokovi izvršenja obveza u transakcijama između subjekata nefinancijskog sektora. Ako se subjekte promatra preko tog kriterija, odnosno da li izvršavaju svoje obveze u zakonom definiranim rokovima ili ne, provedenim istraživanjem na uzorku velikih poslovnih subjekata iz tri najveća sektora djelatnosti (prerađivačke industrije, trgovine na veliko i malo te građevine), utvrđeno je da gotovo polovina subjekata izvršava svoje obveze u dužim rokovima u odnosu na zakonom maksimalno definirane od 60 dana. Prosječna stopa neispunjenja obveza u rokovima do 60 dana za sve sektore iznosila je 45,07%.

Tablica 5. - Struktura subjekata prema zakonom definiranim rokovima ispunjenja obveza

0	2015	2016	2017	2018	2019
Subjekti plaćaju do 60 dana	487	500	525	558	585
Subjekti plaćaju preko 60 dana	445	448	435	417	428
Ukupno	932	948	960	975	1.013
Stopa neispunjenja obveza (udio subjekata koji plaćaju preko 60 dana)	47,75%	47,26%	45,31%	42,77%	42,25%

Izvor: rezultati istraživanja autora prema podacima iz baze podataka LRC d.o.o. Sarajevo (N=4828).

Grafikon 1. - Stope neispunjenja obveza subjekata nefinancijskog sektora

Izvor: rezultati istraživanja autora prema podacima iz baze podataka LRC d.o.o. Sarajevo (N=4828).

Vidljivo je da je prisutan trend pada subjekata koji plaćaju preko 60 dana, na početku opservacijskog perioda 2015 godine, stopa je bila 47,75%, dok je na kraju 2019. godine bila 42,25%. Razlozi za to se mogu pronaći u: (a) stabilnom i pozitivnom ekonomskom razdoblju kojeg je karakterizirao rast stope BDP-a u prosjeku 3,1% bez izražene inflacije; (b) smanjenju stope nezaposlenosti; (c) smanjenju kamatnih stopa na kredite poslovnim subjektima⁶; te (d) prethodno navedenoj zakonskoj regulativi kojom su definirani rokovi izvršenja obveza u transakcijama između poslovnih subjekata.

Ako se analizira prosječno vrijeme plaćanja obveza po sektorima djelatnosti (tablica 6.), vidljivo je da sektor građevine ima najduže periode plaćanja obveza dok sektor trgovine ima najkraće, što je i očekivano budući su poslovni ciklusi najduži u građevini a najkraći u trgovini.

Tablica 6. - Pregled sektora prema zakonom definiranim rokovima ispunjenja obveza

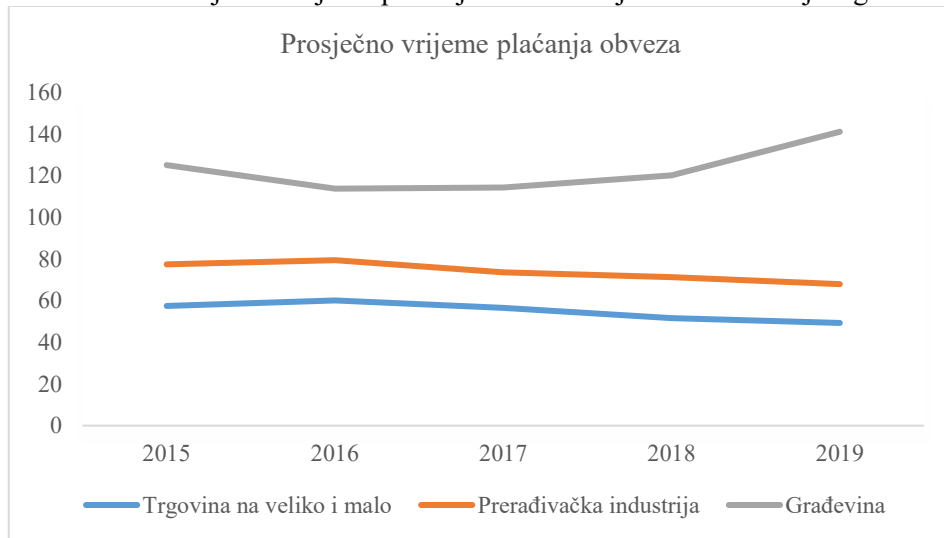
Prosječno vrijeme plaćanja obveza velikih subjekata nefinancijskog sektora u Bosni i Hercegovini						
Sektor djelatnosti	2015	2016	2017	2018	2019	Prosjek
Trgovina na veliko i malo	57	60	57	52	49	55
Prerađivačka industrija	77	79	74	71	68	74
Građevina	125	114	114	120	141	123
Prosjek za sve promatrane sektore	67	69	65	61	59	64

Izvor: rezultati istraživanja autora prema podacima iz baze podataka LRC d.o.o. Sarajevo (N=4828).

U promatranom razdoblju, veliki subjekti iz sektora trgovine su izvršavali svoje obveze u zakonom definiranim rokovima do 60 dana, od 49 do 57 dana (prosjek 55 dana), dok su subjekti iz druga dva promatrana sektora plaćali svoje obveze preko 60 dana. U prerađivačkoj industriji od 68 do 79 dana (prosjek 74 dana), u sektoru građevine u prosjeku 123 dana (od 114 do 141 dan). Prosječno vrijeme plaćanja obveza u transakcijama između subjekata nefinancijskog sektora, na razini sva tri promatrana sektora djelatnosti u petogodišnjem promatranom razdoblju je iznosilo 64 dana, dakle duže od zakonom definiranim maksimalnog roka izvršenja obveza. Prethodno diskutirani podaci prezentirani su i grafički na grafikonu 2.

⁶ Detaljnije vidjeti na Statističkom portalu Centralne banke BiH. Dostupno na: http://statistics.cbbh.ba/Panorama/novaview/SimpleLogin_cr_html.aspx (22. 04. 2024.)

Grafikon 2. - Prosječno vrijeme plaćanja obveza subjekata nefinancijskog sektora

Izvor: rezultati istraživanja autora prema podacima iz baze podataka LRC d.o.o. Sarajevo (N=4828).

Primjetan je trend pada prosječnog vremena plaćanja obveza kod trgovine (na početku opservacijskog perioda 57 dana, na kraju 49) i prerađivačke industrije (sa 77 na 68 dana), dok je kod građevine primjetan rast u zadnje dvije godine promatranog perioda. U tablici 7. prezentirano je prosječno vrijeme naplate potraživanja kod velikih subjekata nefinancijskog sektora.

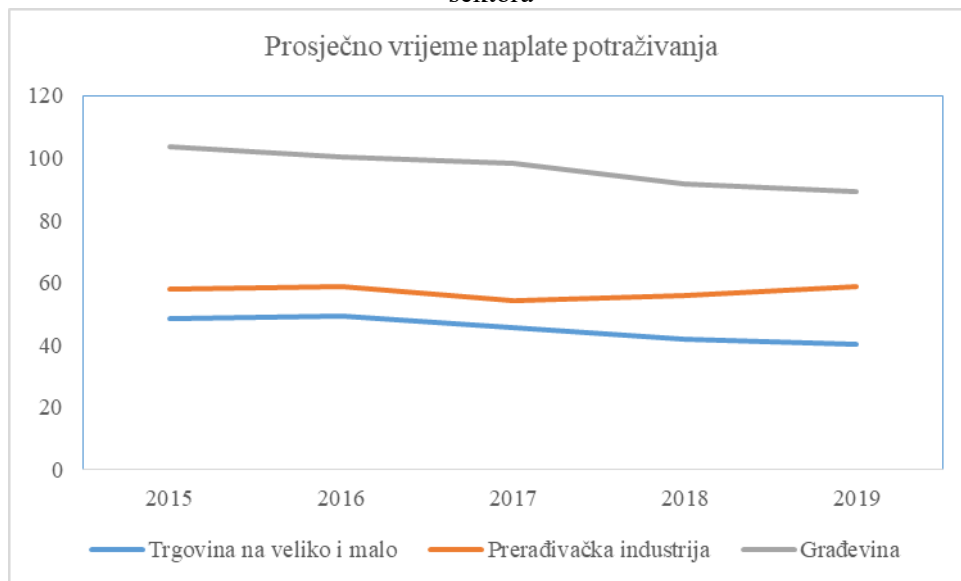
Tablica 7. Pregled sektora prema prosječnom vremenu naplate potraživanja

Prosječno vrijeme naplate potraživanja velikih subjekata nefinancijskog sektora u Bosni i Hercegovini						
Sektor djelatnosti	2015	2016	2017	2018	2019	Prosje k
Trgovina na veliko i malo	48	49	45	42	40	45
Prerađivačka industrija	58	59	54	56	59	57
Građevina	104	100	98	95	89	97

Izvor: rezultati istraživanja autora prema podacima iz baze podataka LRC d.o.o. Sarajevo (N=4828).

Subjekti iz trgovine su u prosjeku naplaćivali svoja potraživanja u roku od 45 dana, u prerađivačkoj industriji u prosjeku 57 dana dok su u građevini očekivano trebali najduže vremena da naplate svoja potraživanja, u prosjeku 97 dana.

Grafikon 3. - Prosječno vrijeme naplate potraživanja kod subjekata nefinancijskog sektora

Izvor: rezultati istraživanja autora prema podacima iz baze podataka LRC d.o.o. Sarajevo (N=4828).

Kao i kod plaćanja obveza, najkraći periodi naplate potraživanja su prisutni kod trgovine a najduži kod građevine. Prosječno vrijeme naplate potraživanja kod sva tri promatrana sektora je kraće u odnosu na prosječno vrijeme plaćanja obveza, što je u skladu s osnovnim pravilima upravljanja ciklusom novčanog toka. Kašnjenja u naplati potraživanja direktno utječu na smanjenje likvidnosti stoga je ova komponenta u upravljanju obrtnim kapitalom od velike važnosti.

Ciklus novčanog toka je mjera upravljanja obrtnim kapitalom a podrazumijeva prosječno vrijeme koje je potrebno da se jedna novčana jedinica koja je uložena u nabavu sirovina ili usluga, vrati od kupca natrag u subjekt. Likvidnost subjekta ovisi o dužini ciklusa novčanog toka. Što je ciklus kraći, veća je likvidnost subjekta. Postojanje novčanog jaza ne utječe samo na likvidnost subjekta već i na profitabilnost jer se treba financirati. Što je novčani jaz ili nastali razmak u danima veći, subjekt mora platiti više kamata (Gulin, 2009).

U recentnije vrijeme, kao jedan od uvjeta dokazivanja financijske sposobnosti i zdravlja subjekta u tenderskim procedurama odabira dobavljača za nabavke roba/usluga ili odobravanja linija kreditiranja poslovanja od strane različitih fondova, navodi se dokazivanje da subjekt nema ili nije imao u određenom razdoblju blokadu transakcijskog računa. Stoga se niže prezentiraju podaci o blokadama transakcijskih računa poslovnih subjekata u Bosni i Hercegovini.

3.3. Pregled blokiranih transakcijskih računa subjekata nefinancijskog sektora u Bosni i Hercegovini

Iako bankovni račun subjekta može biti blokiran i zbog drugih razloga kao što su sumnje na prijevare, pranje novca, financiranje terorizma⁷, nedostatak dokumentacije ili nedozvoljene transakcije, čest razlog je i blokada transakcijskog računa zbog prinudne naplate potraživanja, bilo da se radi o naplati potraživanja za poreze i obveze prema državi ili naplati potraživanja temeljem sudskog riješena o izvršenju.

Tablica 8. Pregled blokiranih bankovnih računa poslovnih subjekata u Bosni i Hercegovini

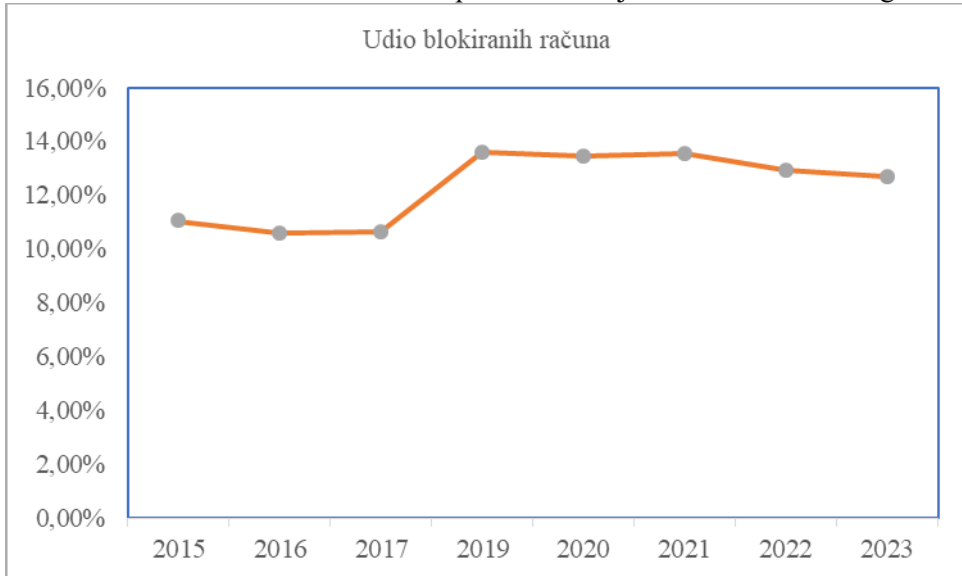
Godina	Ukupan broj računa	Broj blokiranih računa	Udio blokiranih računa
31. 12. 2015.	634.116	69.911	11,02%
31. 12. 2016.	672.598	71.229	10,59%
31. 12. 2017.	707.337	75.236	10,64%
31. 12. 2019.	699.458	95.242	13,62%
31. 12. 2020.	724.118	97.311	13,44%
31. 12. 2021.	738.834	100.271	13,57%
31. 12. 2022.	786.718	101.711	12,93%
31. 12. 2023.	819.083	104.049	12,70%

Izvor: obrada autora prema dostavljenim podacima od Centralne banke BiH, Odjeljenja za platne sisteme 16. 04. 2024. godine.

Udio blokiranih transakcijskih računa poslovnih subjekata u Bosni i Hercegovini, prema podacima Centralne banke BiH u razdoblju od 2015. do 2023. godine u ukupnom broju otvorenih transakcijskih računa se kreće u rasponu od 10,59 % do 13,62 % što nije beznačajan udio. Podaci obuhvaćaju blokade računa na kraju svake prezentirane godine, za sve poslovne subjekte u Bosni i Hercegovini, uz izuzetak 2018. godine za koju podaci nisu dostavljeni. Trend kretanja blokada računa poslovnih subjekata prezentiran je i niže na grafikonu 4.

⁷ Posebno je aktualno u posljednje vrijeme u Bosni i Hercegovini jer se kao jedan od uvjeta otvaranja pristupnih pregovora za ulazak u Europsku uniju, tražilo usvajanje Zakona o sprečavanju pranja novca i financiranja terorističkih aktivnosti. Zakon je usvojen u veljači ove godine i objavljen u Službenom glasniku BiH, broj 13/24, 19. 02. 2024. godine.

Grafikon 4. - Udio blokiranih računa poslovnih subjekata u Bosni i Hercegovini

Izvor: obrada autora prema dostavljenim podacima od Centralne banke BiH, Odjeljenja za platne sisteme 16. 04. 2024. godine.

Iz prezentiranog grafikona 4. vidljiv je trend pada udjela blokiranih računa u ukupnom broju transakcijskih računa u razdoblju od 2015. do 2017. godine, dok je u 2019. godini došlo do rasta udjela blokiranih računa za 28%, s 10,64 % na 13,62%. Udio blokiranih računa od preko 13% prisutan je do kraja 2021. godine, kada je opet vidljiv trend pada u 2022. i 2023. godini ispod 13%. Uočljivo je također da je broj otvorenih transakcijskih računa poslovnih subjekata rastao iz godine u godini (tablica 3.8.). Kod blokade transakcijskog računa uvijek treba imati na umu i provjeriti razlog i trajanje blokade računa jer se kratkotrajne blokade od nekoliko dana, primjerice zbog ažuriranja i dostavljanja nedostajuće dokumentacije banci ne mogu tretirati kao blokade temeljem izvršenja prinudne naplate potraživanja bilo zbog obveza prema državi ili obveza prema drugim vjerovnicima ili pak zbog sumnji po osnovu Zakona o sprečavanju pranja novca i financiranja terorističkih aktivnosti.

Kako je prethodno prezentirano i diskutirano, udio potraživanja od kupaca za prodane robe ili usluge čini značajan dio imovine subjekata, bilo kratkoročne, dugoročne ili ukupne. Udio nenaplaćenih potraživanja u odnosu na ostvareni prihod također nije zanemariv. Nadalje, velik dio subjekata ne plaća svoje obveze prema drugim subjektima u zakonski definiranom maksimalnom roku od 60 dana, te je prisutan i ne mali udio blokiranih transakcijskih računa poslovnih subjekata. Opravdano se može postaviti pitanje, jesu li subjekti nefinancijskog sektora prepoznali potrebu identifikacije, analize i upravljanja rizicima nenaplate potraživanja. Kod banaka, ta potreba je odavno prepoznata. Krajem 80-ih godina prošlog stoljeća za banke je Bazel I standardom definiran set regulatornih pravila za

upravljanje kreditnim rizikom dok su kasnije Bazel II standardom definirana i pravila za izračunavanje kapitalnih zahtjeva između ostalih rizika i za kreditni rizik.

4. IZVORI I UPRAVLJANJE KREDITNIM RIZIKOM KOD SUBJEKATA NEFINANCIJSKOG SEKTORA

U nefinancijskom sektoru uobičajeno je da se plaćanje kao rezultat prodajnih aktivnosti, odvija s odgodom plaćanja, što predstavlja kreditiranje kupca. Subjekti često daju mogućnost odgode plaćanja i ističu ju kao konkurentsku prednost na tržištu. Međutim, u takvim situacijama dolazi do izražaja kreditni rizik ili rizik nenaplate potraživanja te nužnost upravljanja istim. Kod subjekata nefinancijskog sektora nastaje upravo kod isporuka dobara ili usluga s odgodom plaćanja, odnosno kada se očekuju priljevi novca od vršenja svoje djelatnosti u budućnosti. Niz autora definira kreditni rizik kao rizik „da dužnik neće podmiriti svoje obveze u ugovorenim rokovima i iznosima, odnosno to je rizik da subjekti kako u financijskom tako i u nefinancijskom sektoru neće naplatiti svoja potraživanja u rokovima dospijeca istih i u očekivanim iznosima. Tradicionalna definicija kreditnog rizika odnosi se na rizik nastanka gubitka uslijed neplaćanja obveza po zajmu dužnika u ugovorenim rokovima.“ (Mikulić, 2024, 26; prema Horcher, 2005; Campbell, 2007; Nehrebecka, 2015). Kreditni rizik je posebno izražen u bankarskom sektoru zbog prirode transakcija kod banaka.

4.1. Izvori kreditnog rizika kod subjekata nefinancijskog sektora

Razumijevanje kreditnog rizika i sposobnost subjekta da identificira dobre i loše klijente od presudne je važnosti prije odobrenja odgode plaćanja za određenju prodajnu aktivnost. Primjerice, kod banaka prije odobrenja kredita, provjerava se kreditna sposobnost potencijalnog zajmoprimca. Ona obuhvaća: (a) ocjenu potencijalnog zajmoprimca da mu se odobre sredstva, (b) da ih koristi za namjeravanu svrhu; te (c) da ih vrati zajmodavcu prema točno i strogo određenim uvjetima (Gorgijevska i Gjorgieva Trajkovska, 2019).

Da bi se rizikom moglo upravljati potrebno ga je kvantificirati, gdje ključnu ulogu imaju modeli za procjenu kreditnog rizika. Kvantifikaciji rizika prethodi analiza i identifikacija potencijalnih izvora rizika (Gestel i Baesens, 2009).

Vogiazas i Nikolaidou (2011) navode da na razinu kreditnog rizika u bankama utječu dvije vrste faktora, specifični i sistemski. Specifični faktori rizika se odnose na kvantitativna financijska i kvalitativna nefinancijska obilježja subjekata „zajmodavatelja“ i subjekata „dužnika“, dok sistemski izvori rizika obuhvaćaju eksterne makroekonomske varijable.

Slično navedenoj sistematizaciji za banke, mogu se sistematizirati izvori kreditnog rizika kod subjekata nefinancijskog sektora.

Izvori kreditnog rizika kod subjekata nefinancijskog sektora najčešće obuhvaćaju: (a) financijsko zdravlje klijenta - ocjenjuje se analizom njegovih financijskih izvještaja; (b) kreditnu povijest – podrazumijeva urednost u plaćanju obveza u povijesti, primjerice kod banaka povijest otplate kredita ili zaduženja klijenta; (c) ekonomska i tržišna kretanja - promjene u ekonomskom okruženju ili na tržištu mogu utjecati na sposobnost klijenta da ispunji svoje obveze; (d) industrijske faktore - odnose se na specifične faktore koji utječu na industriju u kojoj posluje klijent i koji potencijalno mogu imati značajan utjecaj na kreditni rizik; (e) makroekonomska i geopolitička situacija - obuhvaćaju šire makroekonomske i geopolitičke promjene koje mogu imati implikacije na stabilnost klijenata i poslovanje, posebno mogu biti izloženi subjekti koji posluju na međunarodnom nivou; (f) politike i regulativu - obuhvaćaju promjene u politikama ili regulativama koje mogu utjecati na kreditni rizik poslovnih subjekata; (g) neplanirane događaje ili prirodne nepogode - obuhvaćaju prirodne katastrofe, tehnološke probleme ili druge neočekivane događaje koji mogu imati nepredvidive posljedice na poslovanje klijenta i povećati kreditni rizik; te (h) interne izvore rizika (operativni rizik) koji se odnose na slabosti internih procesa i kontrola, greške ljudskih resursa, nedostatak kompetencija, tehnologije i sustave te sukobljenost ciljeva unutar subjekta (primjer: cilj prodaje može biti agresivno povećanje prodajnih količina i prihoda te baze klijenata dok je cilj financija ili odjela naplate potraživanja (ako postoji) minimizacija kreditnog rizika kroz pažljivo odobravanje odgoda plaćanja i ne prihvatanja novih klijenata pod svaku cijenu), što sve u konačnici može imati značajne utjecaje ne samo na kreditni rizik već na ukupno poslovanje subjekata.

4.2. Modeli za upravljanje kreditnim rizikom

Greuning i Brajović (2006) navode da je jedan od najvažnijih zadataka upravljanja kreditnim rizikom: (a) procjena visine rizika prije samog preuzimanja rizika te (b) kontinuirano praćenje rizika. U bankarskom sektoru, kao jedna od efikasnih mjera upravljanja rizicima pokazao se „Okvir za spremnost preuzimanja rizika“ (*engl. risk appetite framework/RAF*). Ovaj okvir omogućava sistemsko praćenje ključnih pokazatelja poslovanja (*engl. key performance indicators/KPI*) te postavljanje pragova tolerancije na rizik. Navedeno omogućava bankama da efikasno ocijene svoju spremnost za preuzimanje određene razine rizike te da s njima upravljaju u skladu sa strategijama i ciljevima poslovanja.

Modeli procjene kreditnog rizika kod banaka najvećim dijelom se temelje na procjeni vjerojatnosti neispunjavanja obveza subjekta, budući da je on najvažniji faktor rizika i dominantan je izvor nesigurnosti u odluci o zajmu (Mikulić, 2024). Wojcicka Wojtowicz (2018) navode da u procesu kreditiranja treba uzeti u obzir: (a) vjerojatnost neispunjenja obveza (PD) u slučaju skupa subjekata s istim

karakteristikama i (b) očekivani kreditni gubitak i vjerojatnost neispunjenja obveza u slučaju pojedinačnih subjekata.

Prethodno je već navedeno u poglavlju 2. da je standard MSFI 9 koji je u primjeni od 1.1.2018. godine dao mogućnost i subjektima nefinancijskog sektora da odaberu opći pristup kao metodu za izračun kreditnog rizika i očekivanog kreditnog gubitka kod financijskih instrumenata koji sadrže značajnu komponentu financiranja. Opći pristup se temelji na vjerojatnosti neispunjenja obveza i bez njega nije moguće utvrditi iznos očekivanog kreditnog gubitka.

Procjena vjerojatnosti neispunjenja obveza može se utvrditi na sljedeća dva načina: (a) preuzimanjem PD-a iz objavljenih tranzicijskih matrica rejting agencija, uz uvjet da ugovorna strana ima dodijeljen kreditni rejting od strane jedne od tri velike globalne rejting agencije⁸ (Hladika et al., 2017). Navedeno predstavlja najjednostavniji put, međutim kod nas je teško primjenjiv budući rijetki subjekti imaju dodijeljen rejting; i (b) razvoj internih PD modela. U razvoju internih modela mogu se koristiti statističke metode za određivanje razine vjerojatnosti neispunjenja obveza ili za mjerenje utjecaja promjene faktora rizika na razinu vjerojatnosti neispunjenja obveza (Gestel i Baesens, 2009).

Najveći broj modela za procjenu kreditnog rizika u bankarskom sektoru se temelji na kombiniranoj upotrebi financijskih pokazatelja poslovanja potencijalnog zajmoprimalca ali i nefinancijskih informacija o njemu kao i faktora makroekonomskog okruženja u kojem posluje.

Prvi modeli za procjenu kreditnog rizika temeljili su se samo na financijskim informacijama o klijentu, najvećim dijelom pokazateljima analize financijskih izvještaja na obračunskoj osnovi, međutim tijekom godina došlo se do zaključka da se uključivanjem nefinancijskih informacija u modele temeljene samo na financijskim informacijama poboljšava kvaliteta ocjene kreditne sposobnosti subjekata.⁹

U istraživanju na uzorku velikih subjekata nefinancijskog sektora u Bosni i Hercegovini u kojem su razvijeni PD modeli za procjenu vjerojatnosti neispunjenja obveza/kreditnog rizika prema razinama rizika definiranim općim pristupom MSFI-ja 9, utvrđeno je da kombinirani model kojeg čine financijski i nefinancijski indikatori te jedna makroekonomska varijabla (BDP) daju najbolju diskriminatornu i klasifikacijsku snagu subjekata prema vjerojatnosti neispunjenja obveza/kreditnom riziku. Financijski indikatori na obračunskoj osnovi čine najvažnije prediktore modela i po udjelu (7/13) i po učinku na model. Posebno se ističu tri indikatora s najvećim učinkom na model: (a) pokazatelj tekuće likvidnosti; (b) koeficijent vlastitog financiranja; te (c) koeficijent obrta tekuće imovine (Mikulić, 2024).

⁸ Standard & Poor's, Fitch ili Moody's.

⁹ Detaljnije vidjeti u Mikulić (2024, 118-122; 137-139).

Radi o indikatorima iz grupe pokazatelja likvidnosti, zaduženosti i aktivnosti. Pokazatelji likvidnosti i aktivnosti su vezani za ciklus novčanog toga i upravljanje obrtnim kapitalom, gdje su potraživanja ključan segment. Jako je važno da vrijeme naplate potraživanja bude što kraće jer direktno utječe na likvidnost ali i na brzinu obrta imovine. Likvidnost odražava sposobnost poslovnog subjekta da ispuni svoje kratkoročne obveze koristeći onu imovinu koja se najlakše pretvara u novac (Peterson Drake i Fabozzi, 2010). Pokazatelji aktivnosti nazivaju se i koeficijentima obrtaja imovine jer upućuju na brzinu kojom imovina cirkulira u poslovnom procesu te njenoj sposobnosti generiranja prihoda (Očko i Švigir, 2009). Jedan obrtaj podrazumijeva da sredstvo (imovina) prođe sve faze poslovnih procesa i vrati se u početni oblik (Orsag, 2015). Mjera su i efikasnosti menadžmenta u upravljanju imovinom koja im je povjerena od vlasnika.

Procjena stope PD-a važna je u svim procesima upravljanja kreditnim rizikom jer podržava konzistentno i sustavno mjerenje i praćenje kreditne kvalitete klijenta u svim fazama (Hladika et al., 2017). U kreditnoj procjeni klijenta nije nužno samo napraviti preliminarnu ocjenu njegove kreditne sposobnosti već ga je nužno i kontinuirano provjeravati. U dosadašnjim istraživanjima vezanim za banke, dokazano je da učinkovito upravljanje kreditnim rizikom utječe na smanjenje vjerojatnosti neispunjenja obveza a time i povećanje vrijednosti subjekta (Jović, 2017).

Stopa vjerojatnosti neispunjenja obveza kao dinamički pokazatelj je izuzetno korisna za predviđanje kašnjenja u naplati financijskih instrumenata i ocjeni kreditnog rizika. Korištenje ove stope omogućuje bolje razumijevanje i praćenje financijskih performansi subjekata nefinancijskog sektora. Osim toga, može biti ključni alat u upravljanju kreditnim rizikom, omogućujući donositeljima odluka da identificiraju potencijalne probleme i poduzmu odgovarajuće mjere kako bi ih ublažili ili izbjegli.

5. ZAKLJUČAK

Efikasno upravljanje kreditnim rizikom je ključno za očuvanje kapitala, financijske stabilnosti, likvidnosti i reputacije subjekta, kao i za poboljšanje procesa donošenja odluka. Kreditni rizik kod subjekata nefinancijskog sektora nastaje iz prodaje roba ili usluga s odgodom plaćanja. Udio nenaplaćenih potraživanja kod velikih subjekata nefinancijskog sektora u Bosni i Hercegovini u imovini ali i u odnosu na ostvareni prihod je značajan, stoga zahtijeva adekvatnu pažnju i upravljanje. Prosječni udio kratkoročnih potraživanja čini više od trećine (34,21%) kratkoročne imovine subjekata, dok dugoročna potraživanja čine više od četvrtine (26,66%) dugoročne imovine. Prosječni udio nenaplaćenih potraživanja u odnosu na ostvareni prihod na razini promatranih sektora se kreće od 14,16% do 17,80%, uz izuzetak građevine gdje su ti udjeli i veći i kreću se od 26,24% do 31,23%. Uobičajeni kriterij za svrstavanje imovine prema razinama kreditnog rizika je kriterij kašnjenja u plaćanju.

U provedenom istraživanju na uzorku velikih subjekata nefinancijskog sektora u Bosni i Hercegovini u razdoblju od 2015. do 2019. godine, utvrđeno je da gotovo polovina subjekata izvršava svoje obveze prema drugim subjektima u dužim rokovima u odnosu na zakonom maksimalno definirane od 60 dana što nisu dobri pokazatelji. Preporuka je da se provede istraživanje kretanja rokova izmirenja obveza u međusobnim transakcijama između subjekata nefinancijskog sektora u recentnijem razdoblju, od 2020. godine pa nadalje, te da se usporede rezultati s rezultatima iz prethodnog razdoblja. Svakako bi bilo zanimljivo vidjeti da li je COVID pandemija iz 2020. godine te ratovi koji su izbili nakon nje (Rusija-Ukrajina; Izrael-Gaza) a koji su prouzročili određene makroekonomske neravnoteže na globalnoj razini (poremećaje na tržištima energenata i visoke stope inflacije) imali utjecaj na disciplinu plaćanja obveza kod subjekata nefinancijskog sektora u Bosni i Hercegovini.

Kašnjenja u naplati potraživanja direktno utječu na smanjenje likvidnosti stoga je ova komponenta u upravljanju obrtnim kapitalom od velike važnosti.

Upravljanje rizikom naplate potraživanja ili kreditnim rizikom obuhvaća proces identifikacije, analize i upravljanja rizicima povezanim s neplaćanjem ili kašnjenjem plaćanja od strane kupaca ili klijenata. U ovom procesu važnu ulogu imaju modeli za procjenu kreditnog rizika. Model temeljen na vjerojatnosti neispunjenja obveza može biti dodatni alat u upravljanju kreditnim rizikom jer se njegovim praćenjem omogućuje praćenje promjena kreditne kvalitete klijenata. Općenito, funkcija upravljanja rizicima čiji bi integralni dio bilo i upravljanje kreditnim rizikom, trebala bi biti dio šire strategije razvoja svakog subjekta, neovisno radi li se o subjektu nefinancijskog ili financijskog sektora, ili nekoj drugoj organizaciji. Osnovna svrha upravljanja rizicima je stvoriti okvir koji će omogućiti subjektima da adekvatno prepoznaju, procijene i upravljaju rizicima i nesigurnostima s kojima se suočavaju a sve u cilju zaštite kapitala te održavanja uspješnog i stabilnog poslovanja u dugom roku.

LITERATURA

1. Belak, V. (2023). Ispravak vrijednosti kratkotrajnih potraživanja od kupaca prema MSFI-ju 9. *Računovodstvo i financije*, 5, HZ RIF, Zagreb, 27-33.
2. Deloitte (2017). *IFRS 9 & Key Changes with IAS 39*. Dostupno na: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/al/Documents/audit/TKBREVI_STA11_ENG_PRINT.pdf
3. Edwards, G. (2016). Supervisors' Key Roles as Banks Implement Expected Credit Loss Provisioning. *Financial Stability Journal*, 7, 1-26.
4. Ernst & Young (E&Y, 2018). *Impairment of financial instruments under IFRS 9*. Dostupno na: https://www.ey.com/en_gl/ifrs-technical-resources/impairment-of-financial-instruments-under-ifrs-9-financial-instruments

5. FIA - Financijsko informatička agencija (2023). *Pregled poslovanja gospodarskih društava u Federaciji BiH*. God. 2, br. 2. Dostupno na: <https://fia.ba/Upload/eBook-2022/Preduzeca/1/mobile/index.html>
6. Gestel, V. T., Baesens, B. (2009). *Credit Risk Management*. New York, Oxford University.
7. Gorgijevska, A., Gjorgieva Trajkovska, O. (2019). Qualitative and quantitative analysis of creditworthiness of the companies. *Journal of Economics*, Vol. 4, No. 1, 18-26.
8. Greuning, H., Brajovic, S. (2006). *Analiza i upravljanje bankovnim rizicima, drugo izdanje*. Mate, Zagreb.
9. Gulin, D. (2009). Upravljanje novčanim tokom pomoću neto obrtnog kapitala. *Računovodstvo i financije*, 11, HZ RIF, Zagreb, 63-65.
10. Gupta, V. (2017). A Survival Approach to Prediction of Default Drivers for Indian Listed Companies. *Theoretical Economics Letters*, 7, 116-138. DOI: 10.4236/tel.2017.72011
11. Hladika, M., Matovina, H., Perčević, H. (2017). *Računovodstvo financijskih instrumenata*. Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb.
12. IASB (2005). *MSFI 7 Financijski instrumenti: Objavljivanja. Prečišćeni tekst koji uključuje objavljene izmjene 2019*. BO_GVT_BB2016_IFRS_7_.pdf. Dostupno na: <https://www.srr-fbih.org/msfi-7-financijski-instrumenti-objavljivanja>
13. IASB (2014). *MSFI 9 Financijski instrumenti*. Dostupno: <https://www.srr-fbih.org/msfi-9-financijski-instrumenti-235>
14. Jović, Ž. (2017). *Analiza determinanti kreditnog rizika u uslovima izražene informacione asimetrije: primer bankarskog sektora Republike Srbije* (Doktorska disertacija). Ekonomski fakultet Sveučilišta u Beogradu.
15. Mikulić, S. (2024). *Učinci rizika na očekivane kreditne gubitke u nefinancijskom sektoru*. (Doktorska disertacija). Ekonomski fakultet Sveučilišta u Mostaru.
16. Očko, J., Švigir, A. (2009). *Kontroling - upravljanje iz backstagea*. Knjiga Print d.o.o. Zagreb.
17. Peterson Drake, P., Fabozzi, F. J. (2010). *The Basics of Finance*. John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey.
18. PricewaterhouseCoopers (PWC, 2017). Dostupno na: *IFRS 9, Financial Instruments Understanding the basics*. Dostupno na: <https://www.pwc.com/gx/en/audit-services/ifrs/publications/ifrs-9/ifrs-9-understanding-the-basics.pdf>
19. Remenarić, B., Čevizović, I., Kenfelja, I. (2018). Binomial model for measuring expected credit losses from trade receivables in non-financial sector entities. *Ekonomski vijesnik*, 125, God. XXXI, BR. 1/2018, 125-135.
20. Vater, H., Bail, E., Klepzig, H. J., Losbichler, H. Messelhaeuser, M. (2016). *Upravljanje radnim kapitalom*. Kontroling Kognosko d.o.o., Zagreb.
21. Vogiazas, S, Nikolaidou, E. (2011). Investigating the Determinants of Nonperforming Loans in the Romanian Banking System: An Empirical Study

- with Reference to the Greek Crisis. *Economics Research International*. DOI: 10.1155/2011/214689
22. Wojcicka Wojtowicz, A. (2018). Credit risk mangement in finance - a review of various approaches. *Operations Research and Decisions*, 4, issue, 99-106.
 23. Zakon o finansijskom poslovanju u Federaciji BiH ("Službene novine Federacije BiH", br. 48/16).
 24. Zakon o računovodstvu i reviziji Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 15/21).
 25. Zakon o računovodstvu i reviziji Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske ", br. 94/15 i 78/20).
 26. Zakon o rokovima izvršenja novčanih obveza u poslovnim transakcijama u RS-u ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 31/18).

Irma Borovac

Financijsko-informatička agencija Federacije Bosne i Hercegovine
irma.borovac@fia.ba

PREGLED FINANCIJSKOG ZDRAVLJA POSLOVNIH SUBJEKATA U FEDERACIJI BIH

1. UVOD

Godišnji pregled rezultata poslovanja gospodarskih subjekata predstavljen u sljedećem tekstu, kao objašnjenje pokazatelja financijskih performansi gospodarstva u Federaciji BiH. Pregledi se daju u agregatnoj formi, za sveukupno gospodarstvo i prema veličini gospodarskog društva (mikro, mala, srednja i velika), a zatim po gospodarskim granama. U ovoj članku dani su osnovni trendovi pokazatelja financijskog poslovanja gospodarskih društava na razini Federacije BiH - kao zbrojni podaci (imovina, prihodi, izvoz, broj zaposlenih, dobit, gubitak). Pregled pokazatelja zaokružen je prikazom rang liste istaknutih gospodarskih društava. Pokazatelji financijskog poslovanja namijenjeni su svim korisnicima koji imaju interes i bave se financijskom i ekonomskom analizom i planiranjem. Vjerujemo da će predstavljeni pokazatelji biti od koristi najprije djelatnicima u makroekonomskom planiranju i upravljanju na svim razinama društvenog uređenja, ali jednako tako i menadžmentu društava, poslovnim asocijacijama, predstavnicima medija, te stručnoj, znanstvenoj i istraživačkoj javnosti.

2. PRIJEM, KONTROLA I OBRADA FINANCIJSKIH IZVJEŠTAJA ZA 2023. GODINU

Financijsko-informatička agencija je za 2023. godinu zaprimila i obradila 37.816 financijskih izvještaja. Od toga se najveći broj izvještaja odnosi na gospodarska društva, kojih je bilo 26.463 što iznosi 70% od ukupnog broja zaprimljenih izvještaja. Za udruženja je zaprimljeno 9.719 izvještaja, što čini 25,70%. Ostalih 4,3% izvještaja odnosi se na izvještaje proračunskih korisnika, banaka i finansijskih institucija, osiguravajućih društava te investicijskih fondova.

Tablica 1. Broj primljenih izvještaja po tipovima obveznika

Tip obveznika	Broj izvještaja	Udio
Gospodarska društva	26.463	69,98 %
Proračunski korisnici	1.581	4,18%
Udruženja i fondacije	9.719	25,70%
Banke i druge financijske institucije	31	0,08%
Investicijski fondovi	11	0,03%
Osiguranja	11	0,03%
UKUPNO	37.816	100,00%

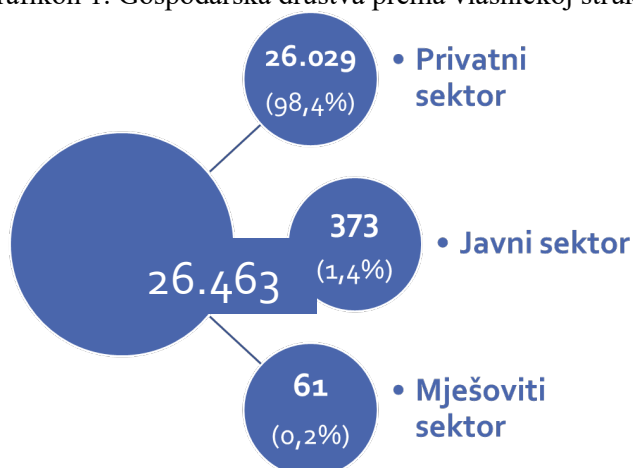
Izvor: autor, Financijsko-informatička agencija F BiH, Pregled poslovanja privrednih/gospodarskih društava u F BiH, Sarajevo, različita godišta

Gospodarska društva prema vlasničkoj strukturi

Na rezultate gospodarskih društava FBiH u 2023. godini najviše su utjecala društva iz privatnog sektora, što je očekivano s obzirom na njihovu brojnost (26.029) i udio koji čini 98% od ukupnog broja društava.

Privatni sektor (sa 100% privatnim kapitalom) ostvario je blizu 88% ukupnih prihoda gospodarskih društava, a čak 95% ukupno ostvarene dobiti. S druge strane, javni i mješoviti sektor sudjeluju s preko 45% ukupno ostvarenog gubitka iako čine manje od 2% ukupnog broja društava.

Grafikon 1. Gospodarska društva prema vlasničkoj strukturi

Izvor: autor, Financijsko-informatička agencija F BiH, Pregled poslovanja privrednih/gospodarskih društava u F BiH, Sarajevo, različita godišta

Financijski pokazatelji Federacije BiH

Primjetni su pozitivni financijski trendovi u vremenskom razdoblju od 2019. godine do 2023. godine. To se prvenstveno odnosi na broj gospodarskih društava koji podnose izvještaje i kojih je za 11% više u 2023. godini u odnosu na 2019. godinu.

U 2019. godini broj zaposlenih je iznosio 365.759, a u 2023. godini 368.288, što je neznatno povećanje od 1%. Ovo se može pripisati i vremenu tijekom pandemije corona virusa, obzirom da je u godinama od 2020. do 2022. godine broj zaposlenih bio manji nego 2019. godine.

Društva koja su poslovala sa dobiti u 2023. godini čine 68% ukupnog broja i njihov broj je povećan za 11% u odnosu na 2019. godinu. S druge strane, društva koja posluju sa gubitkom čine oko 27,6% od ukupnog broja i njihov broj je također rastao, ali manje nego broj društava sa dobiti. Ostatak od 0,4% gospodarskih društava čine ona društva koja su poslovala sa neutralnim rezultatom.

Tablica 2. Financijski pokazatelji Federacije BiH

Pokazatelj	2019	2020	2021	2022	2023	Promjena
Broj gospodarskih društava	23.899	23.533	24.821	25.270	26.463	11%
Broj zaposlenih	365.759	349.145	354.446	364.500	368.288	1%
Br. društava sa dobiti	16.323	15.122	16.881	17.342	18.084	11%
Ukupna dobit (mlrd KM)	3,33	2,95	4,15	4,79	5,26	58%
Br. društava sa gubitkom	6.681	7.523	7.050	6.955	7.310	9%
Ukupni gubitak (mil. KM)	900	754	701	853	1.283	43%
Prihodi od izvoza (mlrd KM)	7,63	6,73	9,78	11,50	9,97	31%
Vrijednost ukupne imovine (mlrd KM)	68,62	65,47	73,92	76,56	80,90	18%

Izvor: autor, Financijsko-informatička agencija F BiH, Pregled poslovanja privrednih/gospodarskih društava u F BiH, Sarajevo, različita godišta

Ukupna dobit svih društava koja su poslovala pozitivno je iznosila 5,26 milijardi KM, povećana je za 58% u odnosu na 2019. godinu, što ukazuje i na povećanu profitabilnost društava. Prihodi od izvoza su povećani sa 7,63 milijardi KM na 9,97 milijardi, što iznosi povećanje od 31%.

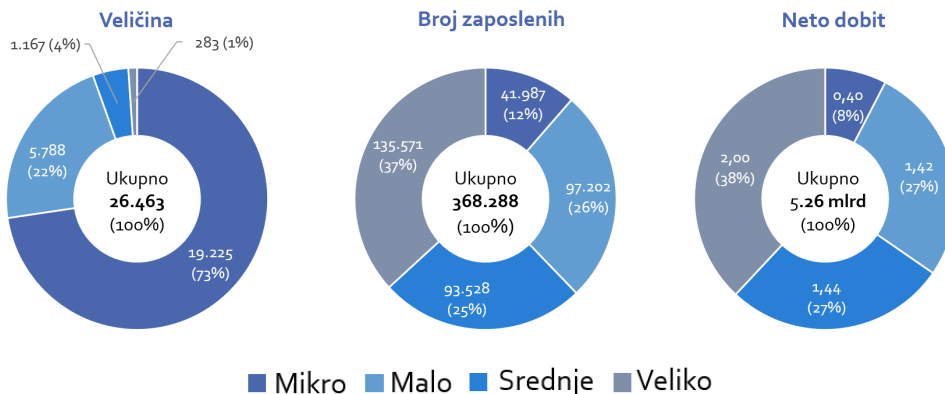
Kada promatramo vrijednost ukupne imovine svih gospodarskih društava zadnjih pet godina, također su primijetni pozitivni trendovi. Naime, imovina je povećana sa 68,6 milijardi KM (2019. godinu) na 80,9 milijardi KM (2023. godine), što iznosi 18% povećanja.

Struktura gospodarskih društava 2023. godine

Kada promatramo strukturu gospodarskih društava Federacije BiH, u smislu veličine društava, najveći udio čine mikro gospodarska društva kojih ima 19.225, što čini 73% od ukupnog broja. Zatim slijede mala gospodarska društva kojih ima 5.788 sa udjelom od 22%. Srednjih gospodarskih društava ima 1.167 (4%), dok je najmanje velikih gospodarskih društava (283) sa tek 1% udjela.

Međutim, iako ih ima najmanje, velika gospodarska društva zapošljavaju najveći broj zaposlenika, čak 135.571, što čini 37% ukupnog broja zaposlenih. Također, oni ostvaruju najveći udio ostvarene neto dobiti u iznosu od 2 milijarde KM, odnosno 38% udjela. Suprotno od toga, mikro gospodarska društva, iako najbrojnija, zapošljavaju tek 12% ukupnog broja zaposlenih, a njihova dobit ima udio od 8% ukupno ostvarene neto dobiti (oko 400 milijuna KM).

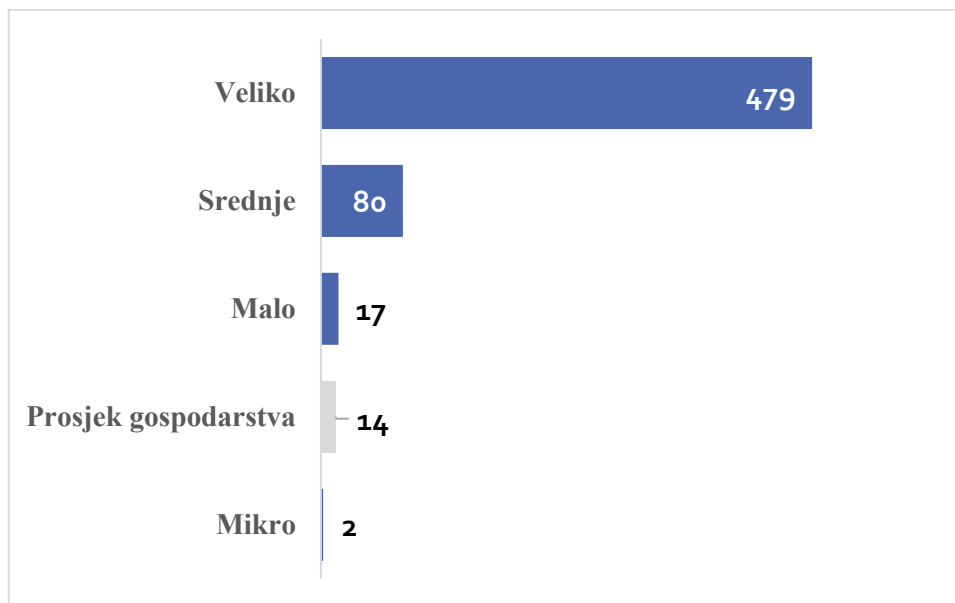
Grafikon 2. Struktura gospodarskih društava FBiH za 2023. godinu po veličini

Izvor: autor, Financijsko-informatička agencija F BiH, Pregled poslovanja privrednih/gospodarskih društava u F BiH, Sarajevo, različita godišta

Prosječan broj zaposlenika po jednom gospodarskom društvu na razini Federacije BiH iznosi 14. Međutim, kada promatramo prosjek po veličini gospodarskog društva, onda se primjećuju velike razlike. Tako je prosječan broj zaposlenika kod velikih gospodarskih društava 479, kod srednjih 80, dok je kod malih društava 17 zaposlenika u prosjeku i tek 2 kod mikro gospodarskih društava.

Grafikon 3. Prosječan broj zaposlenika po društvu

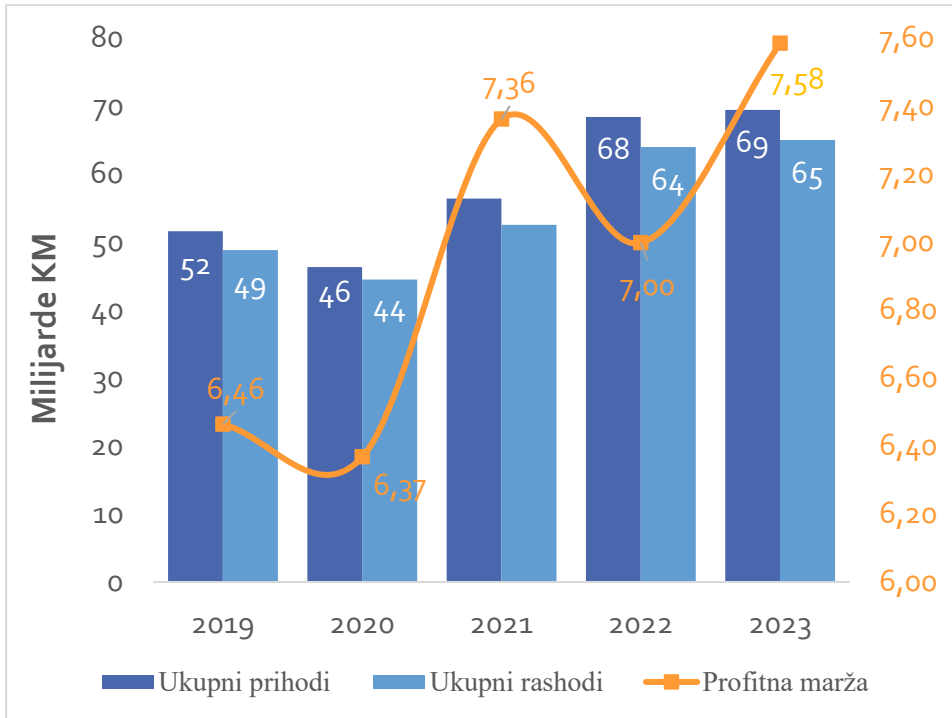

Izvor: autor, Financijsko-informatička agencija F BiH, Pregled poslovanja privrednih/gospodarskih društava u F BiH, Sarajevo, različita godišta

Kretanje prihoda, rashoda i neto profitne marže

Gospodarska društva su u 2023. godini ostvarila 69 milijardi prihoda (rast od 1% u odnosu na 2022. godinu). Ukupni rashodi su iznosili 65 milijarde KM (2% više u odnosu na prethodnu godinu). Ostvarena profitna marža u 2023. godini bila je 7,58% i veća je u odnosu na 2022. godinu kada je iznosila 7,00%, ali i u odnosu na 2019. godinu kada je profitna marža na razini Federacije iznosila 6,46%, što upućuje na zaključak o boljoj efikasnosti poslovanja u odnosu na prethodne godine.

Grafikon 4. Kretanje prihoda, rashoda i neto profitne marže

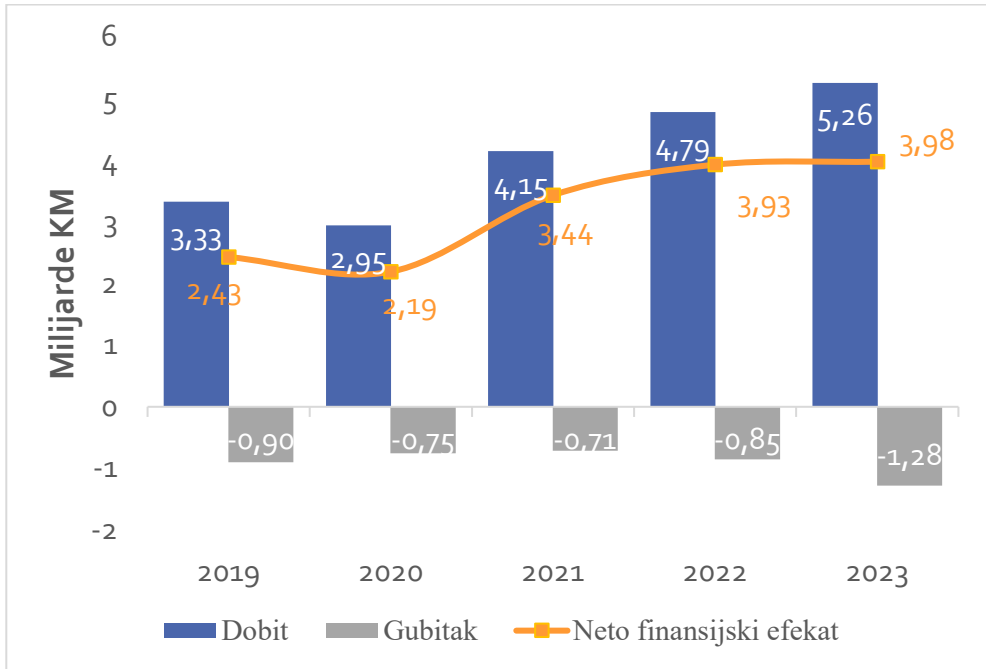
Izvor: autor, Finansijsko-informatička agencija F BiH, Pregled poslovanja privrednih/gospodarskih društava u F BiH, Sarajevo, različita godišta

Kretanje dobiti, gubitka i neto finansijskog efekta

Neto finansijski efekt u gospodarstvu predstavlja razliku između ukupno ostvarene dobiti i ostvarenog gubitka i značajan je pokazatelj poslovanja gospodarstva jedne zemlje.

Ostvarena dobit u 2023. godini iznosila je 5,26 milijardi KM, dok je gubitak bio 1,28 milijardi KM. Neto finansijski rezultat (efekt) u 2023. iznosio je 3,98 milijardi KM. Njegova vrijednost se povećala za 64% u odnosu na 2019. godinu, kada je iznosio tek 2,43 milijardi KM.

Grafikon 5. Kretanje dobiti, gubitka i neto finansijskog efekta

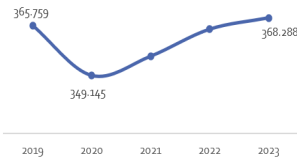

Izvor: autor, Financijsko-informatička agencija F BiH, Pregled poslovanja privrednih/gospodarskih društava u F BiH, Sarajevo, različita godišta

U 2023. godini 26.463 gospodarskih društava imali su 368.288 zaposlenih, za koje su troškovi plaća iznosili 10,2 milijarde KM, što je 12% više u odnosu na prethodnu 2022. godinu. Pozitivni trendovi su iskazani i kod parametra neto prosječne plaće koja je u 2023. godini iznosila 1.261 KM, te je veća za 13% u odnosu na 2022. godinu.

BROJ ZAPOSLENIH

368.288

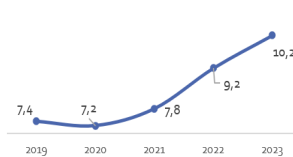

↑ 1%

VS. 2019. godina

TROŠKOVI PLATA

10,2 mlrd KM

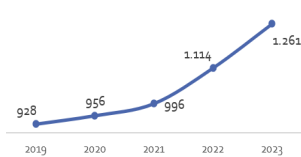

↑ 39%

VS. 2019. godina

NETO PLATA

1.261 KM

↑ 36%

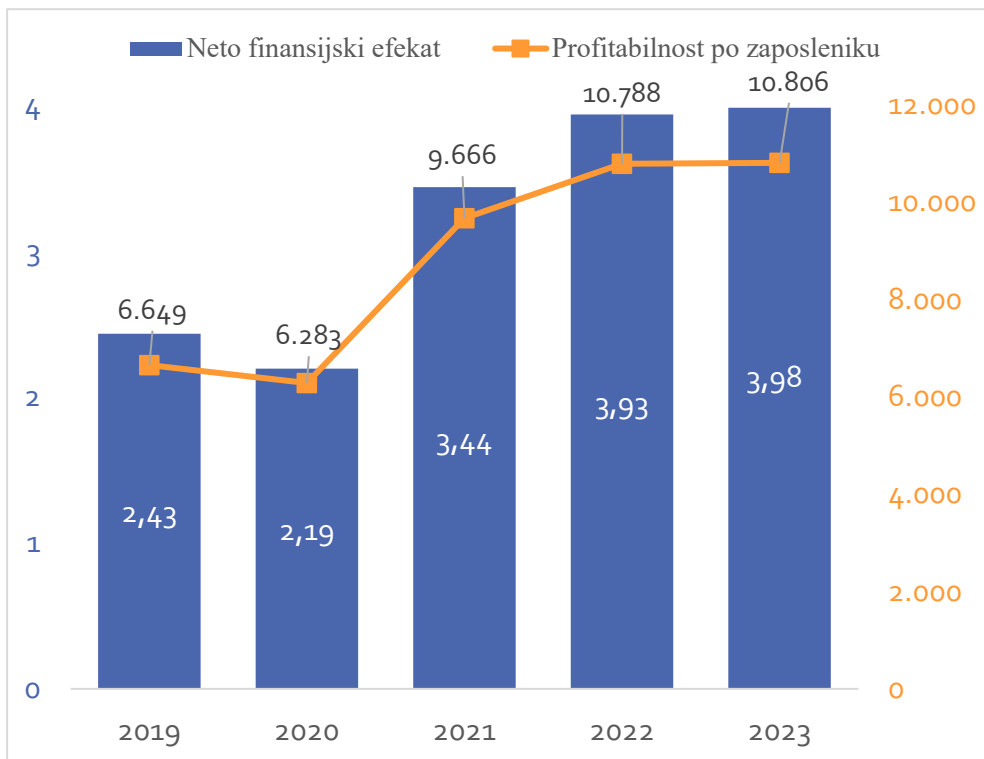
VS. 2019. godina

Izvor: autor, Financijsko-informatička agencija F BiH, Pregled poslovanja privrednih/gospodarskih društava u F BiH, Sarajevo, različita godišta

Profitabilnost zaposlenika

Mjera koja pokazuje koliko je profita ostvareno po jednom zaposleniku, odnosno koliko profita donosi svaki zaposlenik. U 2023. godini prosječan profit po zaposleniku je iznosio 10.806 KM, što je blagi rast u odnosu na 2022. godinu. U odnosu na 2019. godinu ovaj pokazatelj je porastao za 62%, kada je profit iznosio tek 6.649 KM po zaposleniku.

Grafikon 6. Profitabilnost zaposlenika

$$\text{Profitabilnost po zaposleniku} = \frac{\text{Neto finansijski efekt}}{\text{Broj zaposlenika}}$$

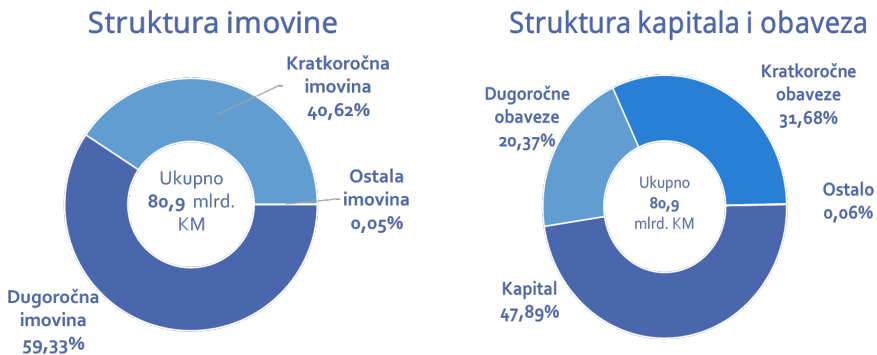
Izvor: autor, Financijsko-informatička agencija F BiH, Pregled poslovanja privrednih/gospodarskih društava u F BiH, Sarajevo, različita godišta

Struktura imovine, kapitala i obaveza

Gospodarstvenici u FBiH imali su na kraju 2023. godine vrijednost ukupne imovine od 80,9 milijardi KM. Od toga, dugoročna imovina čini 59,3%, dok kratkoročna imovina ima udio od 40,7%.

Nepovoljnu strukturu kapitala i obaveza karakterizira prevlast tuđih sredstava (dugoročne i kratkoročne obaveze) nad vlastitim (kapital i rezerve). Naime, kratkoročne obaveze imaju udio od 31,7%, dok dugoročne imaju udio od 20,4% (u zbiru 52,1%). Kapital i rezerve čine 47,9% ukupne pasive. Gospodarstvenici se u većoj mjeri financiraju iz tuđih izvora financiranja, što dodatno povećava troškove poslovanja.

Grafikon 7. Struktura imovine, kapitala i obaveza

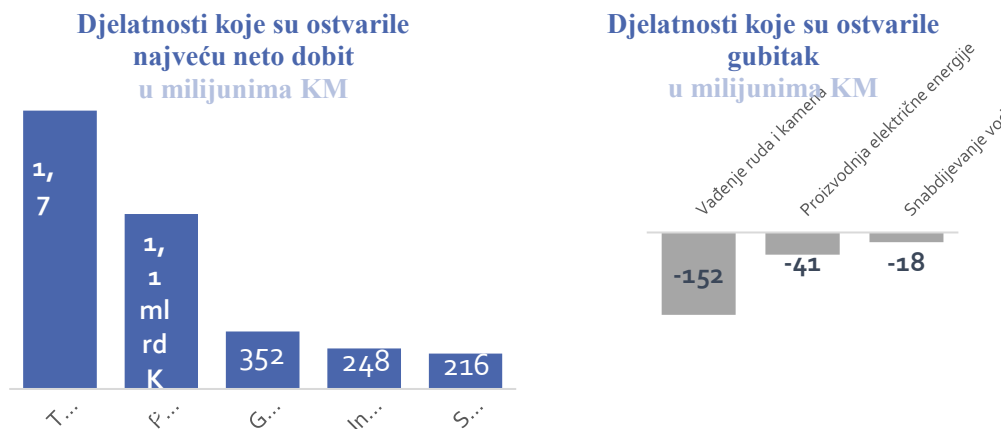
Izvor: autor, Financijsko-informatička agencija F BiH, Pregled poslovanja privrednih/gospodarskih društava u F BiH, Sarajevo, različita godišta

Ostvareni rezultati prema područjima djelatnosti

Analiza podataka iz finansijskih izvještaja pokazuje da je većina gospodarskih djelatnosti poslovala sa pozitivnim finansijskim rezultatom. Djelatnosti koje su ostvarile najveće neto dobiti jesu sljedeće: Trgovina – 1,7 milijardi KM; Prerađivačka industrija – 1,1 milijardi KM; Građevinarstvo – 352 milijuna KM; Informacije i komunikacije – 248 milijuna KM, Stručne djelatnosti – 216 milijuna KM.

Djelatnosti koje su poslovale sa gubitkom su: Vađenje ruda i kamena – 152 milijuna; Proizvodnja električne energije – 41 milijun KM, Snabdijevanje vodom – 18 milijuna KM.

Grafikon 8. Struktura imovine, kapitala i obaveza

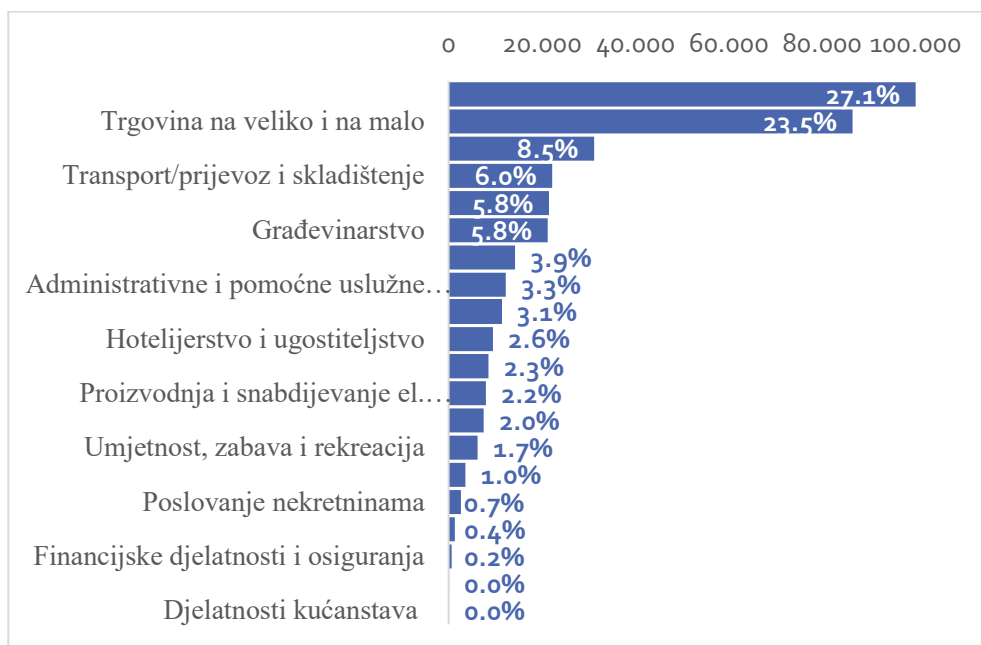
Komparativni prikaz pokazatelja između javnog i privatnog sektora

Izvor: autor, Financijsko-informatička agencija F BiH, Pregled poslovanja privrednih/gospodarskih društava u F BiH, Sarajevo, različita godišta

Prerađivačka industrija zapošljava najveći broj zaposlenika, njih 99.976 što čini 27,1% ukupnog broja zaposlenih u gospodarskim društvima Federacije BiH. Značajan udio zaposlenika ima i djelatnost Trgovine, koja zapošljava 86.481 zaposlenika, odnosno ima udio od 23,5%.

Najmanji udio zaposlenih je u djelatnostima obrazovanja, poslovanja nekretninama, ostalim uslužnim djelatnostima, te u djelatnosti financija i osiguranja.

Grafikon 9. Broj zaposlenih prema djelatnosti u 2023. godini

Izvor: autor, Financijsko-informatička agencija F BiH, Pregled poslovanja privrednih/gospodarskih društava u F BiH, Sarajevo, različita godišta

Komparativni prikaz pokazatelja između privatnog i javnog sektora

Broj gospodarskih društava sa privatnim kapitalom je značajno veći u odnosu na gospodarska društva sa javnim kapitalom. Privatna gospodarska društva čine 98,4% od ukupnog broja, a tek 1,6% čine oni sa javnim kapitalom.

Iako imaju manji udio, društva sa javnim kapitalom ipak imaju značajnu vrijednost imovine koja iznosi 24,2 milijarde KM, što je 30% od ukupne vrijednosti imovine gospodarskih društava iz Federacije BiH.

Udio u ukupnim prihodima, kao i prihodima od izvoza iznosi 12% kod ovih društava, međutim njihov udio u ukupnoj dobiti je tek 5%. Zapošljavaju i značajan broj zaposlenika, njih 73.837 što čini 20% od ukupnog broja. Negativan pokazatelj jeste i podatak koji ukazuje da 45% od ukupnog gubitka kreiraju društva sa javnim kapitalom, što u nominalnoj vrijednosti iznosi 574 milijuna KM.

Tablica 3. Komparativni prikaz finansijskih pokazatelja privatnog i javnog sektora

Pokazatelj	Gospodarska društva sa privatnim kapitalom		Gospodarska društva sa javnim kapitalom	
	Vrijednost (KM)	Učešće (%)	Vrijednost (KM)	Učešće (%)
Broj društava	26.029	98,4%	434	1,6%
Imovina	56,7 mlrd.	70,1%	24,2 mlrd.	30%
Prihod od izvoza	8,8 mlrd.	87,9%	1,2 mlrd.	12%
Ukupni prihodi	61,3 mlrd.	88,3%	8,1 mlrd.	12%
Ukupni rashodi	55,1 mlrd.	84,8%	9,9 mlrd.	15%
Dobit	5 mlrd.	94,7%	0,3 mlrd.	5%
Gubitak	710 mil.	55,3%	574 mil.	45%
Broj zaposlenika	294.451	80,0%	73.837	20%

Izvor: autor, Finansijsko-informatička agencija F BiH, Pregled poslovanja privrednih/gospodarskih društava u F BiH, Sarajevo, različita godišta

Top 5 kompanija sa najvećim prihodom i dobiti

Najuspješnije kompanije u Federaciji BiH, prema ostvarenim prihodima jesu: Bingo d.o.o. sa skoro 2 milijarde KM prihoda, zatim Holdina d.o.o. sa 1,38 milijardi KM, Elektroprivreda BiH d.d. sa 1,17 milijardi KM, Hifa-oil d.o.o. sa 761 milion KM, te Hifa petrol d.o.o. sa 736 miliona KM.

Slika 1. Kompanije sa najvećim prihodom u FBiH za 2023. godinu

Analiza poslovnih rezultata ukazala je na činjenicu važnosti malog broja gospodarstvenika na ukupne finansijske rezultate u FBiH. Navedenih pet kompanija ostvarile su ukupne prihode od 5,99 milijardi KM ili 8,6% od ukupno 69,4 milijarde KM ostvarenih prihoda u Federaciji BiH.

Slika 2. Kompanije sa najvećom dobiti u FBiH za 2023. godinu

Najveću dobit imaju sljedeća privredna društva: Bingo d.o.o. – 158 milijuna KM; Siseecam soda Lukavac d.o.o. – 114 milijuna KM; Elektroprivreda HZ HB d.d. – 52 milijuna KM; Violeta d.o.o. – 49 milijuna KM i Bh Telecom d.d. – 48 milijuna KM.

3. ZAKLJUČAK

Financijsko-informatička agencija je za 2023. godinu zaprimila i obradila 37.816 finansijskih izvještaja. Od toga se najveći broj izvještaja odnosi na gospodarska društva, kojih je bilo 26.463 što iznosi 70% od ukupnog broja zaprimljenih izvještaja. Za udruženja je zaprimljeno 9.719 izvještaja, što čini 25,70%. Ostalih 4,3% izvještaja odnosi se na izvještaje proračunskih korisnika, banaka i finansijskih

institucija, osiguravajućih društava te investicijskih fondova. Na rezultate gospodarskih društava FBiH u 2023. godini najviše su utjecala društva iz privatnog sektora, što je očekivano obzirom na njihovu brojnost (26.029) i udio koji čini 98% od ukupnog broja društava. Promatrano kroz strukturu gospodarskih društava u Federaciji BiH, u smislu veličine društava, najveći udio čine mikro gospodarska društva kojih ima 19.225, što čini 73% od ukupnog broja društava. Ostvarena dobit u 2023. godini iznosila je 5,26 milijardi KM, dok je gubitak bio 1,28 milijardi KM. Neto finansijski rezultat (efekat) u 2023. iznosio je 3,98 milijardi KM.

LITERATURA

1. Finansijsko-informatička agencija Federacije Bosne i Hercegovine, Pregled poslovanja gospodarskih/privrednih društava u Federaciji BiH, Sarajevo, različita godišta
2. Finansijsko-informatička agencija Federacije Bosne i Hercegovine, Pregled poslovanja gospodarskih/privrednih društava u Federaciji BiH po područjima djelatnosti, Sarajevo, različita godišta
3. Finansijsko-informatička agencija Federacije Bosne i Hercegovine, Pregled finansijskih/ finansijskih pokazatelja za budžetske/proračunske korisnike u Federaciji BiH, Sarajevo, različita godišta

doc. dr. sc. Ante Džidić

Ekonomski fakultet Sveučilišta u Mostaru

ante.dzidic@ef.sum.ba

ULOGA POREZA U ODRŽAVANJU PRIVATNOG I JAVNOG FINANCIJSKOG ZDRAVLJA

1. UVOD

Oporezivanje je najvažniji izvor državnih prihoda i igra važnu ulogu u oblikovanju financijskog zdravlja javnog, ali i privatnog sektora. Za javni sektor, oporezivanje je neophodno za financiranje javnih usluga kao što su socijalna sigurnost, zdravstvena skrb, obrazovanje i slično, ali i kao sredstvo za preraspodjelu ekonomskih resursa prema društveno osjetljivim kategorijama. Povrh toga, porezni sustav igra značajnu ulogu u promicanju gospodarskog rasta i stabilnosti kroz ulaganje u infrastrukturu, istraživanje, razvoj i druge inicijative koje potiču gospodarsku aktivnost.

Nasuprot tome, oporezivanje utječe na financijsko zdravlje privatnog sektora na nekoliko načina. Kao prvo, porezi izravno utječu na profitabilnost poduzeća. Više porezne stope ili dodatni porezi mogu smanjiti dobit i demotivirati ulaganja u rast i inovacije. Drugo, usvojene porezne politike mogu utjecati na ponašanje i donošenje odluka poduzeća i samostalnih poduzetnika. Na primjer, određeni porezni poticaji ili odbici mogu potaknuti poduzeća na ulaganje u istraživanje i razvoj ili širenje svojih proizvodnih kapaciteta. U tom smislu, sustav oporezivanja je važna odrednica investicijske klime i konkurentnosti zemlje na gospodarskom zemljovidu svijeta. Naime, visoko porezno opterećenje ili nepovoljan porezni sustav mogu odvratiti poduzeća od ulaganja ili osnivanja poslovanja u određenoj zemlji, što negativno utječe na financijsko zdravlje privatnog sektora (Anwar & Wijaya, 2023). Kada je u pitanju odluka o pokretanju poduzeća ili obrtničke djelatnosti, visoka porezna opterećenja rada i drugi parafiskalni nameti negativno djeluju na donošenje odluke o samozapošljavanju i poduzetničkoj aktivnosti, što dodatno stvara pritisak na javni sektor u smislu potrage za zaposlenjem u javnom sektoru ili na socijalne fondove osiguranja od nezaposlenosti.

2. ODNOS POREZA I GOSPODARSKOG RASTA

Odnos između poreza i gospodarskog rasta složen je i višestruk, što ga čini popularnom temom među ekonomistima i kreatorima javnih politika (Cebula, 1995). Uključuje raspravu o tome kako porezi utječu na poticaje, produktivnost, razinu ulaganja i pružanje javnih dobara i usluga, ali i na globalnu alokaciju financijskih i drugih resursa, jer porezne politike drugih zemalja, međunarodna trgovina, devizni

tečajevi i međunarodni sporazumi o oporezivanju mogu utjecati na učinkovitost domaćih poreznih politika u promicanju gospodarskog rasta. Neki ekonomisti tvrde da visoke porezne stope obeshrabruju produktivnost, poduzetništvo i stvaranje kapitala, što dovodi do nižih razina ulaganja, usporavanja inovacija i na kraju sporiji ekonomski rast. Konkretno, utvrđeno je da više stope poreza na dohodak mogu usporiti gospodarski rast jer smanjuju raspoloživi dohodak pojedinaca i obeshrabruju potrošnju i ulaganje (Manas Anton, 1987). S druge strane, neki tvrde da porezi zapravo mogu promicati gospodarski rast ako se učinkovito koriste (Tanzi & Zee, 2000). Međutim, odnos između poreza i gospodarskog rasta nije posve jasan i ovisi o različitim čimbenicima kao što su visina rashoda, vrsta i struktura poreza i ukupna učinkovitost poreznog te cjelokupno gospodarsko okruženje (Lee & Gordon, 2005). No, iako visoki porezi mogu potencijalno spriječiti gospodarski rast smanjenjem poticaja i obeshrabrujući ulaganja i potrošnju, porezi su u određenoj mjeri važni za financiranje javnih dobara i usluga koje su bitne za gospodarski razvoj, a za koje investicije privatna poduzeća nemaju kapacitete. Primjerice, investicija u javnu infrastrukturu koja značajno poboljšava produktivnost i konkurentnost lokalnih poduzeća, a koja bi izostala bez stabilnog izvora poreznih prihoda, može kroz rast BDP-a nadoknaditi dug kojim je potrošnja financirana.

Učinkovitost poreznih politika u promicanju gospodarskog rasta može varirati u različitim industrijama. Na primjer, utjecaj poreznih poticaja na aktivnosti istraživanja i razvoja u tehnološkom sektoru može se razlikovati od njihova utjecaja na proizvodne industrije. Stoga je važno da kreatori politika uzmu u obzir specifične potrebe i karakteristike različitih sektora prilikom dizajniranja porezne politike usmjerene na poticanje gospodarskog rasta. Nadalje, socijalne i demografske karakteristike stanovništva također mogu utjecati na odnos između poreza i gospodarskog rasta. Na primjer, populacija koja stari može zahtijevati povećanu javnu potrošnju na zdravstvenu skrb i mirovine, što bi moglo zahtijevati više porezne stope za financiranje ovih usluga. Usklađivanje potreba za javnim dobrima i uslugama s potencijalnim utjecajem viših poreza na gospodarski rast složen je politički zadatak. Uzimajući u obzir ove složenosti i međuovisnosti, očito je da se odnos između poreza i gospodarskog rasta ne može u potpunosti razumjeti ili promatrati izolirano. Holistički pristup koji uzima u obzir šire gospodarsko okruženje, razmatranja specifična za industriju i demografsku dinamiku ključan je u formuliranju poreznih politika koje učinkovito podržavaju i promiču gospodarski rast. Drugim riječima važno je razmotriti sve željene, ali i neželjene posljedice određene porezne politike. Kako je to lijepo sažeo Henry Hazlit: *„Loš ekonomist vidi samo ono što odmah upada u oči; dobar ekonomist gleda dalje. Loš ekonomist vidi samo izravne posljedice predložene akcije; dobar ekonomist gleda i na dugoročne i neizravne posljedice. Loš ekonomist vidi samo kakav je učinak određene politike bio ili će biti na jednu određenu skupinu; dobar ekonomist ispituje kakav će biti učinak politike na sve skupine.”*

3. FINANCIJSKO ZDRAVLJE JAVNOG SEKTORA U BOSNI I HERCEGOVINI

Temeljni izvor prihoda za državne, entitetske i županijske institucije u Bosni i Hercegovini su porezi (porez na dobit, porez na dodanu vrijednost, porez na dohodak) i socijalni doprinosi na teret osiguranika i poslodavaca u formi mirovinsko-invalidskog osiguranja, zdravstvenog osiguranja i osiguranja od nezaposlenosti). Iako u nazivu sadrže termin osiguranje, socijalni doprinosi su zapravo posebna vrsta poreza, koja ni po čemu ne predstavlja osiguranje, jer zapravo nema ugovora o osiguranju. Shiller (2005) piše kako odabir riječi "doprinos" umjesto riječi „porez“ navodi na pomisao da pojedinac doprinosi fondu za svoju dobit i da time ima vlasnička prava nad krajnjom pogodnosti.

Financijsko zdravlje podrazumijeva financijsku stabilnost pojedinca ili sustava, odnosno stanje u kojem je pojedinac ili sustav sposoban podmirivati svoje financijske obveze i apsorbirati iznenadne financijske šokove. Na razini društva, odnosno javnog sektora, financijsko zdravlje se ocjenjuje visinom proračunskog suficita / deficita. U tom smislu, sasvim je jasno kako se održivost zdravlja javnog sektora postiže smanjenjem rashoda i/ili povećanjem prihoda. U tablici 1. prikazana je struktura prihoda i rashoda proračuna BiH kao prosjeka za razdoblje od 2010. do 2022. godine.

Tablica 1. Struktura prihoda i rashoda konsolidiranog proračuna BiH (prosjeak za 2010.-2022.)

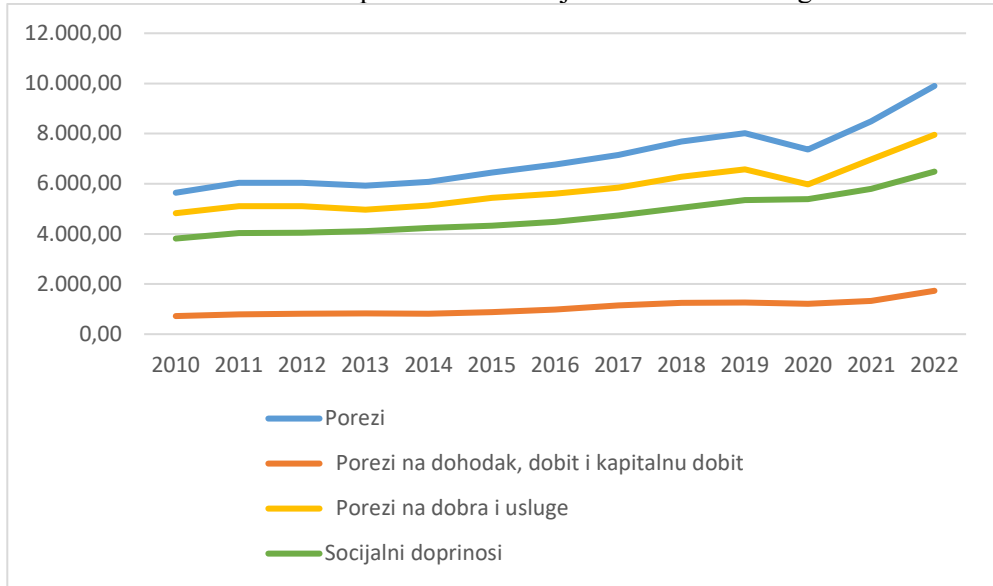
Struktura prihoda	% prihoda	Struktura rashoda	% rashoda
Porezi	52,59%	Nadoknada zaposlenima	28,40%
Porezi na dohodak, dobit i kap. dobit	7,81%	Korištenje robe i usluga	19,09%
Porezi na imovinu	0,83%	Amortizacija	0,50%
Porezi na dobra i usluge	43,65%	Kamata	1,79%
Ostali porezi	0,26%	Subvencije	3,99%
Socijalni doprinosi	35,56%	Grantovi	0,03%
Ukupno porezni prihodi	88,15%	Socijalna pomoć	39,29%
Grantovi	0,47%	Ostali troškovi	6,91%
Ostali prihodi	11,39%		

Izvor: Izrada autora prema podacima Centralne banke Bosne i Hercegovine

Najznačajniji izvor poreznih prihoda su porezi na dobra i usluge, odnosno neizravni porezi (43,65%), nakon čega slijede socijalni doprinosi (35,56%) te porez na

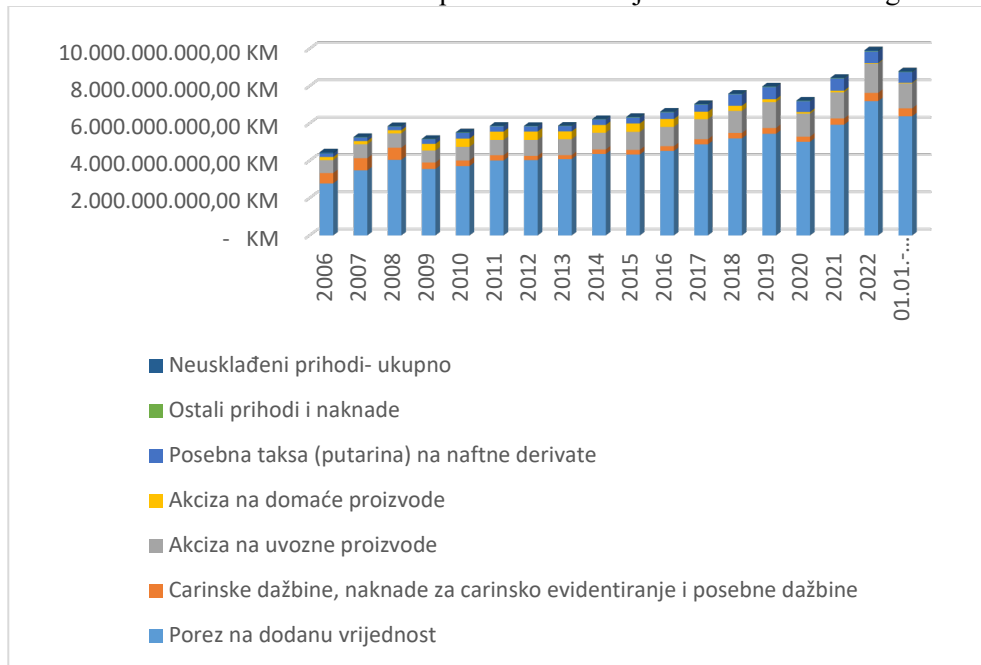
dohodak i dobit (7,81%). Na strani rashoda dominira socijalna pomoć (39,29%), plaće i naknade zaposlenima (28,40%) te korištenje roba i usluga (19,09%). Na grafikonu 1 prikazano je kretanje poreznih prihoda u razdoblju od 2010. do 2022. godine. Obzirom da u strukturi poreznih prihoda u Bosni i Hercegovini dominiraju neizravni porezi na grafikonu 2. prikazana je struktura i kretanje neizravnih poreza za razdoblje od uvođenja poreza na dodanu vrijednost 2006. godine do kraja 2022. godine.

Grafikon 1. Porezni prihodi u razdoblju od 2010. – 2022. godine

Izvor: Izrada autora prema podacima Centralne banke Bosne i Hercegovine

Grafikon 2. Prihodi od neizravnih poreza u razdoblju od 2006. do 2023. godine

Izvor: Uprava za neizravno oporezivanja Bosne i Hercegovine

Iz grafikona 2 je razvidno kako Bosna i Hercegovina bilježi kontinuirano povećanje prihoda od neizravnih poreza posljednjih 17 godina, izuzev 2009. i 2020. godine kada je zabilježen pad prihoda kao posljedica usporavanja gospodarske aktivnosti tijekom financijske krize 2008-2009 godine i pandemije COVID-19 2020. godine. Slična kretanja bilježe i izravni porezi i socijalni doprinosi. Nadalje, u tablici 2. prikazani su ukupni prihodi i rashodi, nabavka nefinancijskih sredstava i neto zaduživanje za razdoblje od 2018. do 2022. godine.

Tablica 2. Vladine financije u razdoblju od 2018. do 2022. godine kao postotak BDP-a

Proračunski prihodi, rashodi i ulaganja	2018	2019	2020	2021	2022
Prihodi	42,39%	41,97%	41,55%	41,01%	39,92%
Rashodi	37,53%	37,26%	41,68%	37,80%	36,83%
Razlika	4,86%	4,71%	-0,13%	3,21%	3,09%
Neto nabavka nefinancijskih sredstava	2,69%	2,81%	5,08%	3,50%	3,49%
Neto zaduživanje	2,17%	1,89%	-5,21%	-0,29%	-0,39%
Porezni prihodi	37,51%	37,33%	36,71%	36,49%	35,91%

Izvor: Izrada autora prema podacima Centralne banke Bosne i Hercegovine

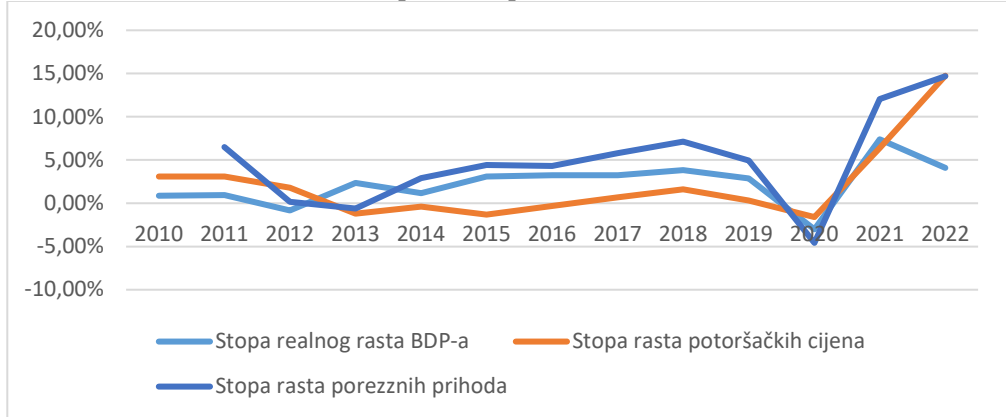
U razdoblju od 2018. do 2022. godine zabilježen je relativno stabilan udio poreznih prihoda u BDP-u u rasponu od 35,91% do 37,51% BDP-a. Slijedom toga i udio ukupnih prihoda u BDP-u se kretao u rasponu od 39,92% do 42,39% BDP-a, dok je udio rashoda bio blago niži i kretao se u rasponu od 36,83% do 41,68% BDP-a. U istom razdoblju je zabilježena snažnija nabavka nefinancijskih sredstava u odnosu na 13-godišnji prosjek od 3,15% BDP-a, pri čemu se najveći dio nefinancijskih sredstava odnosi na nabavku stalnih sredstava. U 2020. godini, uslijed pandemije COVID-19 virusa odnos poreznih prihoda i BDP-a iznosio je 36,71% što je iznad prosječnog odnosa poreznih prihoda i BDP-a u zemljama OECD-a koji je iznosio 33,5% BDP-a (OECD, 2021). Udio rashoda u BDP-u nadmašio je udio prihoda samo u 2020. godini uslijed pandemije COVID-19, što se odrazilo i na povećanje proračunskog deficita na 5,21% BDP-a, dok je u ostalim razdobljima deficit proračuna bio ispod 3% BDP-a. Proračunski deficit zabilježen u 2020. godini ujedno je prvi i najveći deficit proračuna nakon 2014. godine, zbog čega se Bosna i Hercegovina morala dodatno zaduživati. No, javni dug Bosne i Hercegovine je na kraju 2023. godine iznosio 26,73% BDP-a, što je značajno manje od EU prosjeka koji iznosi 82,60% BDP-a na kraju trećeg tromjesečja 2023. godine (Eurostat, 2024). Štoviše, proračunski deficit se značajno smanjio tijekom 2021. i 2022. godine i čini tek 0,39% BDP-a u 2022. godini.

Imajući u vidu navedene pokazatelje u odnosu na zemlje EU može se reći kako je javni sektor u Bosni i Hercegovini u kratkom roku sposoban odgovoriti na aktualne potrebe i financijske izazove. No, to ne znaci kako je javni sektor sazdan na zdravim temeljima. Ako se imaju u vidu trendovi rasta javne potrošnje u kombinaciji s visokim poreznim opterećenjem rada, demotivirajućim uvjetima poslovanja i averzijom prema smanjenju fiskalnih i parafiskalnih nameta izgledan je nastavak trenda odljeva radne snage, odbijanje stranih investicija i smanjenja stope „rađanja“ domaćih poduzeća koja bi mogla materijalizirati produktivne poslovne ideje. Povrh toga, negativan utjecaj u dugom roku izgledan je i zbog odgađanja strukturnih reformi u mirovinskom sustavu i regulaciji financijskih tržišta, a koje reforme bi kroz pojačani tržišni nadzor doveli do kvalitetne zaštite vlasničkih prava, većeg stupanja transparentnosti i realnijeg vrednovanja financijske imovine, što bi u konačnici ojačalo privatnu potrošnju i BDP, a time i organski stabilizirali proračunski prihodi. Konačno, veći porezni prihodi od rashoda bi omogućili produktivniju alokaciju sredstava u smislu poboljšanja infrastrukture, zdravstva i obrazovanja, što su ključni čimbenici održivog gospodarskog rasta u dugom roku.

Obzirom da se najveći dio rashoda odnosi na zakonom utvrđene obveze za socijalno osiguranje, zdravstvenu skrb, plaće u javnom sektoru i druge obveze, smanjenje ovih rashoda je politički nepopularna mjera pa se ovakvi rezovi rijetko događaju praksi. Stoga se financijsko zdravlje primarno promatra kroz održivi rast poreznih prihoda. Ukoliko rast prihoda proizlazi iz realnog rasta BDP-a, to bi značilo da se, u određenoj mjeri, država organski financira i u tom smislu može se promatrati održivost zdravlja javnog sektora. Pitanje u kojoj mjeri rast poreznih prihoda ocrtava realni rast

gospodarske aktivnosti moguće je provocirati tek nakon uvida u pokazatelje o inflaciji i realnom rastu BDP-a.

Grafikon 3. Usporedba stope rasta realnog BDP-a s rastom potrošačkih cijena i poreznih prihoda

Izvor: Izrada autora prema podacima Centralne banke Bosne i Hercegovine

Iz prethodnog grafikona je razvidno kako se prosječna stopa inflacije kreće u istom smjeru kao i stopa rasta poreznih prihoda izuzev u periodu od 2014. do 2016. godine. U periodu od 2021. do 2022. godine zabilježen je snažan rast potrošačkih cijena i poreznih prihoda dok je realni BDP bio u padu, što znači da rast poreznih prihoda nije isključivo plod gospodarske ekspanzije ili povećane usklađenosti gospodarskih subjekata sa setom poreznih zakona već najvećim dijelom posljedica inflatornih pritisaka. Slična divergencija je zabilježena i u 2013. godini kad je unatoč realnom rastu BDP-a zabilježen pad poreznih prihoda praćen padom potrošačkih cijena. Iz izračuna BDP-a prema rashodnom pristupu razvidno je kako vlada može utjecati na BDP kontrolirajući izravno državnu potrošnju, ali i neizravno privatnu potrošnju, investicije i neto izvoz. Prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine (2024) privatna potrošnja čini više od dvije trećine BDP-a. Ako se državna potrošnja smanji i/ili porezi porastu, to će se sasvim sigurno odraziti na smanjenje rasta BDP-a. Naime, povećanje poreza i/ili smanjenje potrošnje, znači smanjenje raspoloživog dohotka za privatni sektor, a time i manju potrošnju na dobra i usluge. Štoviše, pad potražnje za dobrima i uslugama odražava se i na cijene imovine, što dodatno slabi privatnu potrošnju. U konačnici, pad BDP-a vodi i ka nižim poreznim prihodima narušavajući tako stabilnost javnog sektora. U tom smislu, dugoročnu održivost poreznih prihoda potrebno je planirati u svjetlu smanjenja fiskalnog opterećenja tržišta rada i značajnog poboljšanja uvjeta poslovanja čime se stvara plodno tlo za postupno smanjenje javne potrošnje u korist efikasnije i produktivnije potrošnje privatnog sektora.

4. FINACIJSKO ZDRAVLJE PRIVATNOG SEKTORA U BOSNI I HERCEGOVINI

Jeli i na koji način rast poreznih prihoda utjecao na zdravlje privatnog sektora pitanje je na koje ne postoji jednoznačan odgovor. Na razini principa, sasvim je jasno da rast prihoda po osnovu uvođenja novih fiskalnih i parafiskalnih nameta povećava regulatorne troškove poslovanja čime podiže točku pokrića na nedostižnu razinu za mnoga mikro i mala poduzeća, kao i samostalne poduzetnike. Naime, u uvjetima rasta regulatornih troškova društva imaju dvije opcije - prevaliti dio regulatornih troškova naprijed na potrošače i/ili natrag na vlasnike, što znači da će u određenim slučajevima, posebice kod mikro poduzeća i samostalnih poduzetnika, kompleksni propisi stvoriti značajan trošak koji će nagristi potražnju za proizvodima društva ako se isti prevali naprijed, ili potpuno ugasiti ponudu ako se trošak prevali natrag. U tom smislu, svaka porezna reforma nužno zahtjeva posebnu analizu utjecaja novih propisa na sve skupine gospodarskih društava i samostalnih poduzetnika. Prema finacijskim rezultatima poslovanja gospodarskih društava u FBiH u 2022. godini koje je objavila Finacijsko informatička agencija u Federaciji BiH, od ukupno 25.270 gospodarskih društava, 23.865 pripada kategoriji mikro i malih društava, odnosno 94,40 posto, od čega 72,4 posto kategoriji mikro društava (18.302). Ove su dvije kategorije društava ostvarile 33,8 posto ukupne dobiti koji su ostvarila sva gospodarska društva. Drugim riječima, mikro i mala poduzeća čine većinu poreznih obveznika, ali pridonose tek trećinu poreznih prihoda. Nametanje visokih regulatornih troškova poduzećima ove veličine neće značajno povećati državni porezni prihod, ali može uzrokovati migraciju ovih poduzeća u neformalni sektor ili ih dovesti do prestanka rada, ali i ograničiti stopu „rađanja“ novih poduzeća. S druge strane, dobrobiti konkurencije dobro su poznate krajnjim potrošačima, prije svega građanima. Naime, konkurencija nameće tržišnu disciplinu, potiče na veću učinkovitost, niže cijene, poboljšanu kvalitetu i inovativnost.

Ako se ima u vidu kompleksnost administracije u Bosni i Hercegovini, primarno kroz odvojenost poreznih organa zaduženih za prikupljanje i naplatu izravnih i neizravnih poreza, kroz podijeljenu nadležnost pojedinih županija za posebne vrste poreza i drugih fiskalnih dažbina, te u konačnosti odvojenost uplatnih računa za različite vrste poreza, nije iznenađujuće da je Bosna i Hercegovina tek na 141 mjestu u svijetu po uvjetima plaćanja poreza i na 184 mjestu po uvjetima pokretanja poslovanja. Naime, prema izvještaju Svjetske banke „*Doing Business*“ u Bosni i Hercegovini se na plaćanje poreza potroši godišnje 411 sati (17,13 dana), dok je prosjek u Europi i Središnjoj Aziji 213,1 sati, a u razvijenim zemljama OECD-a (*High Income Countries*) 158,8 sati OECD. Složenost administracije povećava troškove usklađivanja s propisima u smislu kontinuiranog usklađivanja sa složenim pravilima i dodatnim administrativnim procedurama, što sve skupa povećava cijenu poslovanja i djeluje kao skriveni porez na gospodarske subjekte. Štoviše, kompleksnost porezne administracije i frekventne izmjene regulative negativno djeluju i na pravnu sigurnost investitora zbog koje može doći do smanjenja

inozemnih investicija. Postojanje prirodnih resursa, politička i ekonomska stabilnost, transparentnost pravnih i regulatornih sustava, primjerenost pratećih institucija (bankarstvo, prijevoz, komunikacija i drugi infrastrukturni objekti, lakoća repatrijacije profita te ekonomska i kvalificirana radna snaga obično su odlučujući čimbenici pri određivanju prikladnih lokacija za ulaganje (Tanzi i Zee, 2000). Međutim, navedeni činitelji odluke o investiranju na određenim lokacijama ili preciznije, u određenim zemljama, povezane su s razinom pravne sigurnosti, a pravna sigurnost je narušena u uvjetima složenih, nejasnih i promjenjivih poreznih propisa.

Nasuprot tome, učinkovita porezna uprava može potaknuti poduzeća na formalnu registraciju društava, čime se proširuje porezna baza i stvaraju uvjeti za rast poreznih prihoda u budućnosti. Visoki troškovi usklađivanja s poreznim propisima povezani su s većom korupcijom i manjim ulaganjima u proizvodnju (Djankov i sur. 2010). U tom smislu, porezni sustav s jednostavnim i jasnim pravilima može stimulirati poslovnu aktivnost, ulaganja i zapošljavanje. Štoviše, istraživanja pokazuju kako je jednostavnost plaćanja poreza, neovisno o visini stope poreza na dobit, važan čimbenik ulaska poduzeća na određeno tržište. Naime, studija provedena na uzorku od 118 gospodarstava za razdoblje od šest godina pokazuje kako je smanjenje poreznog administrativnog opterećenja od 10%—mjereno brojem plaćanja poreza godišnje i vremenom potrebnim za plaćanje poreza—dovelo do povećanja godišnjih stopa otvaranja poduzeća za 3 % (Braunerhjelm i Eklund, 2014.). Prema tome, širok je prostor za napredak Bosne i Hercegovine u smislu pojednostavljenja poslovanja u pogledu smanjenja administrativnih troškova poslovanja. Pri tome je glavni izazov za kreatora politika pronalazak kompromisa između konkurentnih uvjeta poslovanja, visoke razine ekonomskih sloboda i zadovoljavajuće razine javnih prihoda koji će osigurati nesmetano, efikasno i ekonomično pružanje javnih usluga društvu te na taj način izbjeći zamku promocije financijskog zdravlja javnog sektora nauštrb privatnog i obrnuto.

5. ZAKLJUČAK

Financijsko zdravlje javnog sektora primarno ovisi o financijskom zdravlju privatnog sektora i učinkovitosti pretvaranja poreznih prihoda u visokokvalitetna javna dobra i usluge. Porezne politike se razlikuju od zemlje do zemlje, pri čemu neke oporezuju intenzivnije i troše više, a neke manje od prosjeka. No, ako se pogledaju karakteristike financijski zdravih zemalja razvidno je kako one imaju visoku ocjenu uvjeta poslovanja i visok skor na ljestvici ekonomskih sloboda. Drugim riječima, mnogo je važnija kvaliteta i učinkovitost potrošnje od apsolutnog iznosa potrošnje. U skladu s time, svaka porezna reforma nužno treba težiti poboljšanju uvjeta poslovanja, a to podrazumijeva jasne i jednostavne propise, nisku razinu korupcije i snažne mehanizme zaštite vlasničkih prava, kao preduvjet za stvaranje široke baze poreznih obveznika. Kako je to ispravno primijetio čuveni

engleski pisac Gilbert Keith Chesterton: „*Problem s modernim kapitalizmom je to što ima premalo kapitalista, a ne previše*“.

LITERATURA

1. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2024). Ekonomske statistike, Bruto domaći proizvod, rashodni pristup, kvartalni podaci, broj 1.
2. Anwar, F.M. i Wijaya, S. (2023). Tax Revenue, FDI, and Agricultural Sector: A Dynamic Interaction with Regulatory Quality as the Moderation, *Ilomata International Journal of Tax and Accounting*, 4(3), 524-545.
3. Braunerhjelm, P i Eklund J. E. (2014). Taxes, Tax Administrative Burdens and New Firm Formation, *KYKLOS* 67 (February), 1–11.
4. Castro, G.A. i Camarillo, D.B.R. (2014). Determinants of tax revenue in OECD countries over the period 2001–2011 *Contaduría y Administración* 59 (3), 35-59.
5. Cebula, R.J. (1995). The impact of federal government budget deficits on economic growth in the united states: an empirical investigation, 1955–1992, *International Review of Economics & Finance*, 4 (3), 245-252.
6. Centralna banka Bosne i Hercegovine (2023). Statistika, dostupno na: http://statistics.cbbh.ba/Panorama/novaview/SimpleLogin_cr_html.aspx
7. Djankov, S., Ganser, T., McLiesh, C., Ramalho, R. i Shleifer, A. (2010). The Effect of Corporate Taxes on Investment and Entrepreneurship, *American Economic Journal: Macroeconomics* 2 (3): 31–64.
8. Eurostat (2024) Euro indicators, dostupno na: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/18357971/2-22012024-AP-EN.pdf/8b631960-6df6-b7b6-49a0-031dca1479c6>
9. Henry Hazlitt (1946). *Economics in One Lesson: The Shortest & Surest Way to Understand Basic Economics*, Harper & Brothers.
10. International Finance Corporation – IFC (2018). “Improved Tax Administration Can Increase Private Investment and Boost Economic Development in Tajikistan.” International Finance Corporation, Washington, DC.
11. International Tax Dialogue (2007). *Taxation of Small and Medium Enterprises*, Background paper for the International Tax Dialogue Conference, Buenos Aires, October.
12. Lee, Y. i Gordon, R. (2005) Tax structure and economic growth, *Journal of Public Economics*, vol. 89, issue 5-6, 1027-1043.
13. Manas Anton, L. A. (1987). "8 Relationship Between Income Tax Ratios and Growth Rates in Developing Countries A Cross-Country Analysis". In *Supply-Side Tax Policy*. USA: International Monetary Fund. Retrieved May 7, 2024, from <https://doi.org/10.5089/9780939934911.071.ch008>
14. Martin, R. i Fardmanesh, M. (1990). Fiscal variables and growth: Some empirical evidence, *Public Choice*, 64 (March), 239-251.

15. Ministarstvo financija i trezora Bosne i Hercegovine (2024). Kvartalni pregled javnog duga Bosne i Hercegovine.
16. OECD Library (2021). Revenue Statistics (2021): The Initial Impact of COVID-19 on OECD Tax Revenues, dostupno na: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/6e87f932-en/index.html?itemId=/content/publication/6e87f932-en>
17. Shiller, R. (2005) Novi finansijski poredak, Masmedia d.o.o. Zagreb
18. Tanzi, V. i Zee, H.H. (2000). Tax Policy for Emerging Markets: Developing Countries, *IMF Working Paper*.
19. Uprava za neizravno oporezivanje (2023) Statistika, dostupno na: <https://www.uino.gov.ba/portal/hr/statistika-2/>
20. World Bank Group (2020) Doing Business, Bosnia and Herzegovina (dostupno na: <https://archive.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/b/bosnia-and-herzegovina/BIH.pdf>)

Ivica Milčić univ. spec. oec.

Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb, Hrvatska
www.rif.hr

AKTUALNA REGULATIVA EU PRI SPRJEČAVANJU PRANJA NOVCA I FINANCIRANJA TERORIZMA

Sažetak

Regulativa s područja sprječavanja pranja novca i financiranja terorizma usmjerena je prvenstveno na mjere i radnje koje su obveznici iz financijskog i nefinancijskog sektora dužni provoditi s ciljem sprječavanja i otkrivanja pranja novca i financiranja terorističkih aktivnosti, a sve temeljeno na procjeni rizika. Riječ je o kontinuiranom procesu regulatora (EU i pojedinačnih legislativa) s ciljem zakonskog reguliranja i opisivanja pravila i postupaka koje su obveznici dužni provoditi u okviru svog poslovanja. Paralelno s nastojanjima regulatora kriminalne skupine i pojedinci osmišljavaju nove inventivne metode kako bi postigli svoje ciljeve. U suštini glavni cilj takvih skupina i pojedinaca je nelegalno stečenu imovinu ubaciti u legalne financijske tokove i tako je koristiti kao da je ona oduvijek legalna ili koristiti novčana sredstva s ciljem financiranja terorizma.

Ključne riječi: *Sprječavanje pranja novca i financiranje terorizma, AML, obveze računovođa, revizora i poreznih savjetnika, Zakon o sprječavanju pranja novca i financiranju terorizma*

1. UVOD

U Europskoj uniji na snazi su dvije direktive i to: Direktiva (EU) 2015/849 Europskoga parlamenta i Vijeća od 20. svibnja 2015. o sprječavanju korištenja financijskoga sustava u svrhu pranja novca i financiranja terorizma, o izmjeni Uredbe (EU) 648/2012 Europskoga parlamenta i Vijeća te o stavljanju izvan snage Direktive 2005/60/EZ Europskoga parlamenta i Vijeća i Direktive Komisije 2006/70/EZ i Direktiva (EU) 2018/843 Europskoga parlamenta i Vijeća od 30. svibnja 2018. o izmjeni Direktive (EU) 2015/849 o sprječavanju korištenja financijskog sustava u svrhu pranja novca ili financiranja terorizma i o izmjeni direktiva 2009/138/EZ i 2013/36/EU (Tekst značajan za EGP) (SL L 156, 19. 6. 2018.) (u daljnjem tekstu: Direktiva (EU) 2018/843). Uz direktive na snazi su i : Uredba (EU) 2015/847 Europskoga parlamenta i Vijeća od 20. svibnja 2015. o informacijama koje su priložene prijenosu novčanih sredstava i o stavljanju izvan snage Uredbe (EZ) 1781/2006 (Tekst značajan za EGP) (SL L 141, 5. 6. 2015.), Uredba (EZ) br. 1889/2005 Europskog parlamenta i Vijeća od 26. listopada 2005. o kontrolama gotovine koja se unosi u Zajednicu ili iznosi iz Zajednice i Delegirana uredba Komisije (EU) 2018/1108 od 7. svibnja 2018. o dopuni Direktive (EU)

2015/849 Europskog parlamenta i Vijeća regulatornim tehničkim standardima o kriterijima za imenovanje središnjih kontaktnih točaka za izdavatelje elektroničkog novca i pružatelje platnih usluga i pravilima o njihovim funkcijama.

Cilj je ovih Direktiva sprečavanje korištenja financijskog sustava Unije u svrhu pranja novca i financiranja terorizma, a na državama članicama je obveza osiguravanja zabranu pranja novca i financiranja terorizma.

Pranjem novca prema odredbama Direktive smatraju se sljedeće aktivnosti, kada se obavljaju namjerno:

1. konverzija ili prijenos imovine, kada se zna da je ta imovina stečena kriminalnom aktivnošću ili sudjelovanjem u takvoj aktivnosti, u svrhu utaje ili prikrivanja nezakonitog podrijetla imovine ili pomaganja bilo kojoj osobi koja je uključena u provedbu takve aktivnosti u izbjegavanju pravnih posljedica djelovanja te osobe;
2. utaja ili prikrivanje prave prirode, izvora, lokacije, raspolaganja, kretanja, prava povezanih s vlasništvom ili vlasništvo imovine, kada se zna da je ta imovina stečena kriminalnom aktivnošću ili sudjelovanjem u takvoj aktivnosti;
3. stjecanje, posjedovanje ili korištenje imovine, ako se zna, u vrijeme primitka, da je ta imovina stečena kriminalnom aktivnošću ili sudjelovanjem u takvoj aktivnosti;
4. sudjelovanje, udruživanje radi provedbe, pokušaji provedbe i pomoći, poticanje, pogodovanje i savjetovanje pri provedbi bilo koje od ranije navedene tri aktivnosti navedenih u točkama.

U dijelu utvrđivanja stvarnih vlasnika dat je poseban naglasak s ciljem utvrđivanja krajnje fizičke osobe koja je stvarni vlasnik određenog pravnog subjekta. Direktivom je tako propisano da je potrebno identificirati sve fizičke osobe koje imaju vlasništvo ili kontrolu nad pravnim subjektom. Kako bi osigurale djelotvornu transparentnost, države članice trebaju osigurati da je obuhvaćen najveći mogući raspon pravnih subjekata osnovanih ili stvorenih bilo kojim drugim mehanizmima na njihovu državnom području. Kako je dalje Direktivom navedeno, taj postupak provodi se utvrđivanjem stvarnog vlasništva putem identificiranja osobe koja drži udjele ili dionice. Iako pronalazak određenog postotka udjela dionica ili vlasničkog udjela ne rezultira automatskim pronalaskom stvarnog vlasnika, trebao bi biti jednim od dokaznih čimbenika koje treba uzeti u obzir. Ta identifikacija proširuje se na sve subjekte koji su spojeni u grupe, neovisno o složenosti vlasničke strukture same grupe. Uz navedeno, Direktiva predviđa i mogućnost da nije moguće identificirati fizičku osobu koja je krajnji vlasnik ili koja kontrolira pravni subjekt. U takvim iznimnim slučajevima obveznici, nakon što su iscrpili sva druga sredstva utvrđivanja i pod uvjetom da nema osnova za sumnju, stvarnim vlasnikom ili vlasnicima mogu smatrati višeg rukovoditelja ili više rukovoditelje.

Potreba za točnim i ažuriranim informacijama o stvarnom vlasniku ključan je faktor u pronalasku kriminalaca koji bi u protivnome mogli skriti svoj identitet iza korporacijske strukture. S ciljem sprječavanja takve aktivnosti države članice bi trebale osigurati da subjekti osnovani na njezinom državnom području u skladu s nacionalnim pravom dobiju i posjeduju odgovarajuće, točne i važeće informacije o svojem stvarnom vlasništvu, uz osnovne informacije poput naziva i adrese društva te dokaza o osnivanju i pravnom vlasništvu. S ciljem povećanja transparentnosti kako bi se spriječila zloropaba pravnih subjekata, države članice trebale bi osigurati da se informacije o stvarnom vlasništvu pohranjuju u središnjem registru koji s nalazi izvan društva, uz potpunu usklađenost s pravom Unije. U tu svrhu države članice mogu upotrebljavati središnju bazu podataka koja prikuplja informacije o stvarnom vlasništvu ili poslovni registar ili neki drugi središnji registar.

Sagledavajući cjelinu, neovisno o pripadnosti članstvu EU ili nekoj drugoj organizaciji u cijelom svijetu vidljiva je borba protiv pranja novca i financiranja terorizma (naravno, izuzimajući određena područja u kojima je to izrazito izraženo, čak i poticano). Uz samu EU regulativu, tu su i međunarodne organizacije koje prate kako kriminalci i teroristi prikupljaju, koriste i premještaju sredstva. Takve organizacije kao što je FATF – Financial Action Task Force¹ koji se smatra vodećom svjetskom organizacijom u borbi protiv pranja novca i financiranja terorizma i prati i identificira jurisdikcije sa slabim mjerama za borbu protiv pranja novca i financiranja terorizma. Objavljuje „crnu“ i „sivu“ listu jurisdikcija koje imaju u potpunosti neučinkovit sustav ili one za koje su potrebna unaprjeđenja i poboljšanja sustava.

Uz Financial Action Task Force, tu su još i slijedeće organizacije koje svojim aktivnostima pokušavaju poboljšati sustav sprječavanja pranja novca i financiranja terorizma: Association of Certified Financial Crime Specialists (CFCS), Anti-Money Laundering and Financial Crime (AMLFC) Institute, Transparency International, International Money Laundering Information Network (IMoLIN), Stolen Asset Recovery Initiative (StAR), Association of Certified Anti-Money Laundering Specialists (ACAMS), Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), International Consortium of Investigative Journalists (ICIJ), Association of Certified Fraud Examiners (ACFE) i slične manje lokalne organizacije i udruženja. Procijenjeni iznos opranog novca na globalnoj razini u jednoj godini je 2 - 5% globalnog BDP-a, ili 800 milijardi dolara - 2 bilijuna dolara² u sadašnjim američkim dolarima. Međutim, zbog tajne prirode pranja novca, teško je procijeniti ukupnu količinu novca koja prolazi kroz ciklus pranja.

Samo pranje novca prema tipologijama pranja novca dijeli se po ciklusima i to u tri faze. Faza polaganja, faza preslojavanja i faza integracije. **Faza polaganja** je

¹ <https://www.fatf-gafi.org/en/home.html>

² United Nations, Office on Drugs and Crime, <https://www.unodc.org/unodc/en/money-laundering/overview.html>, stranica posjećena 29. travnja 2024. godine

trenutak ubacivanja ili unošenja prljavog novca u financijski sustav pri čemu se novčana sredstva različitim metodama i tehnikama odvajaju ili udaljavaju od svog pravog, nezakonitog izvora. Perači novca u ovoj fazi iznose nezakonita sredstva na svjetlo dana pa ih je tijekom ove faze najlakše otkriti i spriječiti. **Faza preslojavanja** obuhvaća proces kruženja sredstava kroz financijske sustave, sa jednog računa na drugi, iz jednog oblika u drugi, iz jedne jurisdikcije u drugu. Predstavlja aktivnost kojoj je namjera da se složenim financijskim transakcijama sredstva na određeni način uložena u financijski sustav kanaliziraju kako bi se zameo i prikrio trag izvor prljavog novca. **Faza integracije** je završna faza ciklusa pranja novca i predstavlja proces prožimanja zakonitih sredstava sa nezakonitim. Ako su sredstva stečena kriminalnim aktivnostima uspješno položena u financijske tokove, te fazom preslojavanja udaljena od svog nezakonitog izvora, ona se ponovno integriraju u legalne financijske tokove.

2. ZAKON O SPREČAVANJU PRANJA NOVCA I FINANCIRANJA TERORISTIČKIH AKTIVNOSTI BIH

Zakon o sprečavanju pranja novca i financiranja terorističkih aktivnosti BiH objavljen je u Službenom glasniku Bosne i Hercegovine broj 13/2024 od 19.02.2024. (dalje: Zakon) sa stupanjem na snagu krajem veljače 2024. godine. Temeljem novog Zakona obveznici su dužni u roku od šest mjeseci od dana stupanja na snagu ovog zakona s njim uskladiti svoje poslovanje, organizaciju, opće i interne akte, a u tom roku očekuje se i donošenje podzakonskih akata. Navedeni, novoobjavljeni Zakon usklađen je s Europskom regulativom, odnosno gore navedenim Direktivama i kako sam propis navodi „*Navođenje odredbi uredbi i direktiva iz stava (2) ovog člana vrši se isključivo u svrhu praćenja i informiranja o preuzimanju pravne tečevine Evropske unije u zakonodavstvo BiH*“.

Jednako kao i u ostatku EU među obveznicima nalaze se i profesionalne djelatnosti koji Zakon navodi u članku 5. stavku 1. točki o) kao:

„lica koja obavljaju profesionalne djelatnosti, i to:

- 1) *privredno društvo za reviziju,*
- 2) *privredna društva i poduzetnici registrirani za pružanje knjigovodstvenih i računovodstvenih usluga,*
- 3) *poreski savjetnik te sva ostala lica koje se obavežu da će direktno ili pomoću drugih lica s kojima su ta ostala lica povezana pružati materijalnu pomoć, podršku ili savjete o poreznim pitanjima kao glavnu poslovnu djelatnost ili profesionalnu aktivnost;*
- 4) *notar, advokat i advokatsko društvo, ako učestvuju, bilo da djeluju u ime svog klijenta bilo za svog klijenta, u bilo kojoj vrsti financijskih transakcija ili transakcija koje uključuju nekretnine ili pružaju pomoć u planiranju ili provođenju transakcija za svoje klijente u vezi s:*

- 1) *kupovinom ili prodajom nekretnina ili poslovnih subjekata,*
- 2) *upravljanjem novcem, vrijednosnim papirima ili drugom imovinom klijenta,*
- 3) *otvaranjem ili vođenjem računa kod banke, što uključuje bankarske račune, štedne uloge ili račune za poslovanje s vrijednosnim papirima,*
- 4) *prikupljanjem sredstava neophodnih za osnivanje, obavljanje djelatnosti i upravljanje privrednim društvima,*
- 5) *osnivanjem, poslovanjem ili upravljanjem privrednim društvom, upravljanjem trustovima, fondacijama ili sličnim strukturama;*

Obveznici koji su navedeni u članku 5. Zakona, među kojima su i gore navedene profesionalne djelatnosti dužni su poduzimati mjere, radnje i postupke za sprječavanje i otkrivanje pranja novca i financiranja terorističkih aktivnosti i financiranja širenja oružja za masovno uništenje prije, u toku i nakon vršenja transakcije ili uspostave i trajanja poslovnog odnosa.

To su slijedeće mjere:

1. izradu procjene rizika od pranja novca i financiranja terorističkih aktivnosti;
2. uspostavljanje politika, procedura, kontrole i postupaka;
3. praćenje provođenja politika, kontrola i postupaka iz tačke b) ovog stava i njihovo unapređivanje po potrebi;
4. poduzimanje pojačanih mjera za upravljanje rizicima i ublažavanje rizika tamo gdje je identificiran viši nivo rizika;
5. poduzimanje pojednostavljenih mjera za upravljanje rizicima i otklanjanje rizika tamo gdje je identificiran niži nivo rizika;
6. identifikaciju i praćenje klijenta na način i pod uvjetima određenim ovim zakonom;
7. dostavljanje informacija, podataka i dokumentacije FOO-u o transakcijama, sredstvima i osobama;
8. određivanje ovlaštene osobe i njegovog zamjenika da u ime obveznika izvršava obaveze iz ovog zakona, te osiguravanje uvjeta za njihov rad;
9. redovno stručno obrazovanje, osposobljavanje i usavršavanje zaposlenih;
10. osiguravanje redovne interne kontrole i interne i eksterne revizije izvršavanja obaveza iz ovog zakona;
11. izradu i redovno ažuriranje liste indikatora za identifikaciju sumnjivih transakcija, klijenata ili stranaka;
12. vođenje evidencija i čuvanje i zaštita podataka;
13. izvršavanje drugih mjera i radnji na osnovu ovog zakona i podzakonskih akata donesenih na osnovu ovog Zakona.

Provjeru identiteta klijenta i stvarnog vlasnika obveznik iz člana je dužan izvršiti prije uspostave poslovnog odnosa ili izvršenja transakcije. Provjera identiteta

klijenta i stvarnog vlasnika može se izvršiti u toku uspostave poslovnog odnosa ako je to potrebno kako ne bi došlo do prekida uobičajenog poslovanja i u slučaju gdje je rizik od pranja novca i financiranja terorizma nizak. U takvim situacijama spomenuti postupci provode se što je prije moguće nakon prvog kontakta. U slučaju kada obveznik ne može provesti mjere identifikacije i praćenja propisane Zakonom neće uspostaviti poslovni odnos niti obaviti transakciju, prekinut će poslovni odnos, te će razmotriti izradu prijave o sumnjivoj transakciji Financijsko obavještajnoj organizaciji.

3. SUVREMENE TEHNOLOGIJE, PRANJE NOVCA I FINANCIRANJE TERORIZMA

Radna skupina za financijsko djelovanje (FATF), provela je istraživanje s ciljem fokusiranja na profesionalne perače novca (professional money launderers – PMLs) koji su se specijalizirali za pomoć kriminalcima i kriminalnim organizacijama s ciljem izbjegavanja sustava sprječavanja pranja novca i financiranja terorizma. PML -ovi pružaju usluge kriminalcima i organiziranim kriminalnim skupinama uslugu pranja novca i time i ostvaruju prihod od njihovih nezakonitih aktivnosti. Budući da je glavna svrha PML -a olakšavanje novca pranja, rijetko su uključeni u nezakonite aktivnosti koje stvaraju prihod. Umjesto toga, oni pružaju stručnost za prikrivanje prirode, izvora, lokacije, vlasništva, kontrolu, podrijetlo i/ili određite sredstava kako bi se izbjeglo otkrivanje. PML-ovi općenito prema navedenom istraživanju FATF-a ne rade razliku između dilera droge, prevaranata, trgovaca ljudima ili bilo kojeg drugog kriminalca koji ima potrebu premještanja ili prikrivanja nezakonito stečene dobiti. PML -ovi djeluju pod brojnim poslovnim modelima i mogu biti pojedinci; kriminalne organizacije s jasnom strukturom i hijerarhijom; ili mreže labavo pridruženi članovi. Pružanje usluga kriminalcima i organiziranim kriminalnim skupinama svrstava PML-ove u red kriminalnih aktera, koji profitiraju od ovih aktivnosti pranja novca. PML -ovi mogu osigurati cjelokupnu infrastrukturu za složene programe pranja novca (npr. "potpuna usluga") ili izraditi jedinstvenu shemu prilagođenu posebnim potrebama klijenta Ovi PML -ovi pružaju izbornik općenito primjenjive usluge, što rezultira istim tehnikama pranja i potencijalno istim financijskim kanalima i rutama) koje mogu se koristiti u tu svrhu više organiziranih kriminalnih skupina. Kao takvo, profesionalno pranje novca može djelovati transnacionalno kako bi se iskoristile ranjivosti u zemljama i određena poduzeća, financijske institucije ili zanimanja. PML -i sami predstavljaju prijetnju financijskom sustavu i šire olakšati pranje novca i kriminal, profitirajući od tih ilegalnih aktivnosti. Učinkovito uklanjanje PML-ova zahtijeva usredotočene aktivnosti prikupljanja i istraživanja aktivnosti pranja, više nego povezanih predikatnih kaznenih djela skupina koje koriste usluge PML -a.

Brojni različiti i preklapajući čimbenici utječu na naknadu koja se plaća PML -ovima ili proviziju koju primaju za svoje usluge. Naknada će često ovisiti o složenost

sheme, korištene metode i poznavanje predikatnog djela. Stopa se može promijeniti ovisno o razini rizika koju PML preuzimaju. Na primjer, na stope provizije često utječu zemlje ili regije uključene u sheme, kao i drugi čimbenici kao što su:

1. ugled pojedinačnog PML -a;
2. ukupan iznos opranih sredstava;
3. naziv (tj. vrijednost) novčanica (u slučajevima koji uključuju gotovinu);
4. vrijeme koje klijent zahtijeva za premještanje ili skrivanje sredstava (npr. ako je pranje potrebno obaviti u kraćem vremenskom razdoblju, provizija će biti veća); i
5. nametanje novih propisa ili aktivnosti provođenja zakona.

Kako bi ostvarili proviziju za svoje usluge, PML -ovi mogu u gotovini preuzeti proviziju avans, prenijeti dio opranog novca na vlastite račune ili proviziju integrirati u poslovnu transakciju. PML-ovi vrlo često dolaze iz redova profesionalnih djelatnosti kao što su računovođe, odvjetnici, javni bilježnici i slični takvi pružatelji usluga. Tu su naravno nezaobilazni i bankari, pružatelji raznih usluga transfera novca na daljinu, razna poduzeća, brokeri, financijski i porezni savjetnici, trgovci dragim kamenjem, posrednici i mjenjačnice u trgovanju kriptovalutama.

Kao metode koje PML-ovi vrlo često koriste izdvajaju se ali naravno ne ograničavaju se na:

1. usluge savjetovanja;
2. registriranje i održavanje tvrtki ili drugih pravnih osoba;
3. pružanje usluga nominalnih zastupnika poduzeća i računa;
4. izradu i davanje lažne dokumentacije;
5. premještanje nedopuštenog novca;
6. kupnju imovine za druge;
7. organiziranje tužbi; i
8. regrutiranje i upravljanje novčanim mazgama.

Pojava novih tehnologija, proizvoda i srodnih usluga tijekom prošlog desetljeća jedna je od velikih promjena u globalnom financijskom sustavu. Ove nove tehnologije, proizvodi i srodne usluge imaju potencijal potaknuti financije inovacije i učinkovitost te poboljšavaju financijsko uključivanje, ali i stvaraju nove mogućnosti za kriminalce i teroriste da operu svoj prihod ili financiraju svoj prihod nedopuštene aktivnosti. Kao jedna od metoda koje imaju sve veći značaj u aktivnostima pranja novca je korištenje virtualne imovine kao sredstva. Virtualna imovina i srodne usluge imaju potencijal potaknuti financije inovativnost i učinkovitost, ali njihove različite značajke također stvaraju nove mogućnosti za pranje novca, financiranje terorizma i drugih kriminalnih aktivnosti kako bi oprali svoju zaradu ili financirati njihove nedopuštene aktivnosti. Mogućnost brzog prekograničnog prijenosa i poslovanja korištenje virtualne imovine, ne samo omogućuje kriminalcima stjecanje, premještanje i skladištenje imovine digitalno često izvan reguliranog financijskog sustava, ali i zamagliti podrijetlo ili odredište

sredstava te otežati izvještajnim subjektima pravovremenu identifikaciju sumnjive aktivnosti način. Ovi čimbenici predstavljaju značajne prepreke otkrivanju i istraživanju kriminalaca aktivnosti nacionalnih vlasti. Kriptovaluta postaje jedno od mnogih odredišta nezakonitih sredstava od kriminalaca. Samo u 2019. godini Chainalysis (<https://www.chainalysis.com/crc/>) je ušao u trag od ukupno 2,8 milijardi dolara u bitcoinu koji su premjestili kriminalci. Više od polovice tog iznosa otišlo je na dvije platforme za razmjenu - Binance i Huobi. S druge strane, suprotno uvriježenom mišljenju i onome što se vrlo često prenosi kao medijski značajna vijest, Bitcoin nije uobičajeno područje za aktivnosti pranja novca. Bitcoin ima samo 2,5 milijardi dolara opranog novca od svog početka 2009. Taj je iznos znatno manji od godišnje procjene statistike pranja novca od 1 milijarde dolara koje se koriste u fiat valutama.

4. ZAKLJUČAK

Pranje novca obično je podijeljeno u tri faze. To je faza polaganja (tj. premještanje sredstava iz izravne povezanosti s kriminalom), faza prikrivanja i nakon toga integracija (tj. stavljanje novca na raspolaganje kriminalcu iz, čini se, legitimnih izvora). U stvarnosti slučajevi pranja novca možda nemaju sve tri faze, neke se faze mogu kombinirati ili se nekoliko faza ponavlja nekoliko puta. Na primjer, gotovina od prodaje droge podijeljena je na male iznose, zatim ih deponiraju „novčane mazge“, a zatim se prenose kao plaćanje usluga poduzeću po fiktivnim računima odnosno „shell“ poduzeću. Zakonodavni okvir s područja sprječavanja pranja novca i financiranja terorizma ima nekoliko značajnih uloga. Jedna od ključnih uloga je primjenom njegovih odredbi spriječiti određenu kriminalnu radnju koja bi u posljedici imala pranje novca ili financiranja terorizma. Druga uloga je represivna kojom se sankcionira obveznike provedbe mjera i radnji koji ne postupaju sukladno odredbama Zakona, i treća uloga je šire definirana digresivna kojom se odvraća potencijalna osoba koja ima za cilj provesti određenu kriminalnu radnju zbog uređenog sustava sprječavanja u kojem svi dionici procesa poznaju i poštuju svoje obveze.

Procijenjeni iznos opranog novca na globalnoj razini u jednoj godini iznosi 2 - 5% svjetskog BDP-a, odnosno 800 milijardi - 2 trilijuna dolara u tekućim američkim dolarima. Zbog tajne prirode pranja novca, teško je procijeniti ukupnu količinu novca koja prolazi kroz ciklus pranja.

Države pokušavaju stati na kraj takvim aktivnostima kroz uključivanje raznih dionika u postupke sprječavanja pranja novca i financiranja terorizma. U suštini to generira nove troškove poduzećima, a u konačnici svim korisnicima usluga financijskog i ostalih sektora koji te troškove prevaljuju na potrošače.

LITERATURA

1. Binder, E. (2021), Anti-money-laundering package 2021 - Strengthening the framework, preuzeto 25.travnja 2024. s [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/662624/EPRS_BRI\(2021\)662624_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/662624/EPRS_BRI(2021)662624_EN.pdf)
2. Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti BiH, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine broj 13/2024 od 19.02.2024,
3. Zakon o sprječavanju pranja novca i financiranju terorizma, Narodne novine br. 108/17. i 39/19. i 121/22 (2023)
4. FATF report (2018), Professional Money Laundering, July 2018, preuzeto 25.travnja 2024. s <https://eurasiangroup.org/en/fatf-typology-reports>
5. FATF Report (2020), Virtual Assets Red Flag Indicators of Money Laundering and Terrorist Financing (September 2020), preuzeto 30. travnja 2024. s <https://eurasiangroup.org/en/fatf-typology-reports>
6. FATF (2020), 12-month Review Virtual Assets and VASPs, FATF, Paris, France, preuzeto 30. travnja 2024 s www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/12-month-review-virtual-assets-vasps.html
7. United nations (2021) Office on Drugs and Crime, Money Laundering, preuzeto 24.travnja 2024. s <https://www.unodc.org/unodc/en/money-laundering/overview.html>

Marko Barbarić, mag. oec.,
Sveučilište u Mostaru, Ekonomski fakultet, Mostar
marko.barbaric@ef.sum.ba

ZELENO FINANCIRANJE: OPĆI OKVIR, KONCEPT I PERSPEKTIVE U EUROPSKOJ UNIJI I BOSNI I HERCEGOVINI

Sažetak

Održiva ulaganja postaju ključna tema u svijetu, posebice u kontekstu klimatskih promjena. Poticanje ekoloških, društveno odgovornih i inovativnih projekata postaje imperativ za borbu protiv rastućih izazova poput zagađenja i iscrpljivanja resursa. Zeleni krediti predstavljaju važan alat za pravednu alokaciju kapitala unutar ekoloških ograničenja. Analiza ekološkog kreditnog rizika poduzeća ukazuje na ključnu ulogu financijskih institucija u poticanju održivog financiranja. Centralne banke, posebice Europska centralna banka, aktivno sudjeluju u oblikovanju monetarnih politika putem instrumenata poput zelenih obveznica, s ciljem podrške ekološkim projektima. Rad daje osvrt na stanje održivog financiranja u Europskoj uniji, uz prikaz politika Europske centralne banke, uz dodatni fokus na napredak Bosne i Hercegovine u smjeru zelenog financiranja. Na koncu, rad pruža pregled ključnih elemenata održivog investiranja i važnosti financijskih institucija u tom kontekstu.

Ključne riječi: *Održiva ulaganja, zeleno financiranje, zeleni krediti, Europske zelene obveznice*

1. UVOD

Održiva ulaganja postaju nova goruća tema u svijetu. Budući da svjedočimo klimatskim promjenama i njihovo postojanje je nemoguće poreći, kao imperativ se nameće pronalaženje mehanizma u borbi za ublažavanje njihovih učinaka. Jedan od načina kako se uhvatiti u koštac s klimatskim promjenama, a istovremeno potaknuti gospodarski rast, jest promicanje ulaganja u projekte koji su ekološki prihvatljivi, društveno odgovorni i inovativni. Brzi industrijski rast predstavlja značajne izazove za okoliš, poput rastućeg zagađenja i iscrpljivanja resursa. Problemi zaštite okoliša postali su glavna prijetnja ljudskom zdravlju, opstanku i razvoju (Settele i dr., 2020.; Klenert i dr., 2020.; Sharma i dr., 2021.) Izazov s kojim se susreći zemlje na globalnoj razini jeste kako ublažiti sukob između gospodarskog rasta i zaštite okoliša te u tom pravcu oblikuju politike djelovanja s ciljem uspostavljanja održivog razvoja i zelenog oporavka. Zemlje diljem svijeta obvezale su se smanjiti svoje emisije ugljika kao odgovor na klimatske promjene. Na primjer, Kina se u rujnu 2020.

obvezala na vrhunac emisija ugljika do 2030. i postizanje ugljične neutralnosti do 2060. godine; Sjedinjene Američke Države obvezale su se smanjiti emisije za 50-52% do 2030. u usporedbi s 2005. i postići nulte neto emisije do 2050. na samitu čelnika o klimi u travnju 2021.; Kanada se obvezala smanjiti emisije za 40-45% do 2030. u usporedbi s 2005.; Japan se obvezao smanjiti emisije za 46% do 2030. u usporedbi s 2013.; Ujedinjeno Kraljevstvo obvezalo se smanjiti emisije za 78% do 2035. u usporedbi s 1990.; i Brazil se obvezao na postizanje ugljične neutralnosti do 2050. (Tao, H, i dr., 2022.).

Međutim, poboljšanje održivosti okoliša ne može se postići bez dovoljne financijske potpore. Drugim riječima, zaštita okoliša treba napredovati na financijski prihvatljiv način, razvijajući se zajedno s financijskim instrumentima.

S obzirom na ključnu ulogu financijskih tržišta u postizanju ekološke učinkovitosti, bankarski sektori diljem svijeta su oblikovali koncept zelenih kredita. Ovi krediti su bitno usmjereni na pravednu alokaciju kapitala unutar ekoloških ograničenja. Proces njihovog ostvarivanja nužno uključuje duboku integraciju ekoloških rizika u strateške okvire banaka te njihove sustave upravljanja rizicima (Fan, H, i dr., 2021.).

Ekološki kreditni rizik poduzeća, koji proizlazi iz njihove ekološke učinkovitosti i usklađenosti s regulativama o zaštiti okoliša, postaje preduvjet za pridobivanje bankovnih kredita. Kao posljedica toga, izmijenjeni financijski uvjeti očekuju se da će reflektirati na poslovno ponašanje poduzeća. Ipak, analiza utjecaja zelenih kredita suočava se s izazovima, naročito zbog ograničene dostupnosti pouzdanih informacija o kreditnoj sposobnosti pojedinih tvrtki.

U ovom radu ćemo predstaviti koncizan pregled teme održivog investiranja, posebno fokusiranog na financijske institucije i njihovu ključnu ulogu u promicanju održivog financiranja. Dodatno, razmotrit ćemo važnost središnjih banaka kao ključnih aktera u oblikovanju monetarnih politika u državama te njihov doprinos u području zelenog financiranja putem upotrebe instrumenata kao što su zelene obveznice. Analizirat ćemo kako se te akcije manifestiraju kroz prednosti i nedostatke, pružajući tako sveobuhvatan uvid u temu. Na koncu, bit će prikazan i osvrt na stanje održivog financiranja u Europskoj uniji kroz prizmu mjera i politika Europske centralne banke, te kretanje Bosne i Hercegovine u smjeru zelenog financiranja.

2. ZELENE FINACIJE – POJAM I VAŽNOST?

U akademskoj zajednici ne postoji jedinstvena definicija zelenih financija. Na temelju dosadašnjih istraživanja možemo zaključiti kako je zeleno financiranje financijski oblik koji može učinkovito alocirati financijska sredstva i usmjeravati tok kapitala u industrije s niskom potrošnjom energije, niskim zagađenjem i visokom

učinkovitošću putem zelenih financijskih proizvoda kao što su zeleni krediti, zeleni vrijednosni papiri, zelena osiguranja i zelena ulaganja čiji je cilj promicanje optimizacije gospodarskih struktura i ostvarivanje situacije u kojoj svi dobivaju između okoliša i gospodarstva (He, L., 2019.).

Ključni pokretači rasta i poticanja razvoja zelenih financija obuhvaćaju široki spektar sudionika, među kojima se ističu banke, institucionalni investitori, istraživački instituti, javne agencije, središnje banke, financijski regulatori, međunarodne financijske institucije te sveučilišta. Posebno treba istaknuti ulogu komercijalnih banaka i fondova privatnog kapitala, koje imaju ključnu ulogu u aktivnom poticanju zelenih financijskih inicijativa.

Održivo bankarstvo u posljednje vrijeme privlači značajnu pažnju kako akademske zajednice, tako i poslovnog sektora, s posebnim naglaskom na bankarsku industriju. Ključna komponenta ekološke održivosti u bankarskom sektoru leži u razvoju održivih bankarskih praksi. S obzirom na svoju jedinstvenu posredničku ulogu, bankarska industrija igra ključnu ulogu u postizanju održivosti kao sredstva mobilizacije financijskih resursa (Dai i dr., 2022.) Ovo proizlazi iz činjenice da banke imaju direktni pristup tržištima kapitala, što im omogućuje usmjeravanje sredstava prema konkretnim projektima s pozitivnim utjecajem na okoliš i društvo, kao što su projekti obnovljivih izvora energije (Siddik, A. B., 2023.).

Primjerice, Europska investicijska banka (EIB) odigrala je ključnu ulogu u financiranju projekata obnovljive energije i projekata poboljšanja energetske učinkovitosti diljem Europe. Istodobno, vladine agencije u europskim zemljama usmjeravaju svoje napore na stvaranje poticajnog političkog okruženja za podršku zelenim projektima (Wang i Zhi, 2016.).

U dosadašnjim istraživanjima zeleno bankarstvo je različito definirano, no opći naglasak bio je na obuhvatnim bankarskim sustavima koji potiču značajan gospodarski rast uz istodobno unaprjeđenje ekološki prihvatljivih praksi (Lalon, 2015.). Banke su pozvane preuzeti ključnu ulogu u suočavanju s izazovima klimatskih promjena putem zelenog bankarstva, što se pokazalo učinkovitim (Sarker i dr. 2019). Zeleno bankarstvo, poznato i kao moralne financijske usluge, obuhvaća širok spektar ekološki održivih i društveno odgovornih bankarskih aktivnosti (Sarker i dr., 2020.).

Rastuće zanimanje tvrtki za pitanja okolišne integritete proizlazi iz povećanog vanjskog pritiska raznih dionika, uključujući državne bankarske tvrtke, društveno osviještene ulagače i lobističke skupine (poput zajednica domaćina). U skladu s ovim trendom, nedavni nagli porast troškova zaštite okoliša potaknuo je poduzeća da integriraju pitanja zaštite okoliša u sve razine upravljanja. Unatoč tome, samo nekoliko banaka je preuzelo vodeću ulogu u ovom području. Sve banke posjeduju

značajan potencijal ne samo za očuvanje našeg planeta, već i za transformaciju globalne svijesti o energiji (Mir, A.A., Bhat, A.A., 2022.).

Edukacija potrošača o zelenom bankarstvu postaje ključna uloga banaka, koje bi trebale primijeniti sve relevantne tehnike kako bi doprinijele očuvanju okoliša, istovremeno unaprjeđujući ugled vlastite institucije.

3. SREDIŠNJE BANKE U ULOZI ZELENOG FINANCIRANJA

U posljednje vrijeme sve je intenzivniji poziv za aktivno sudjelovanje središnjih banaka u borbi protiv klimatskih promjena. Prva skupina argumenata koji podržava ovu inicijativu naglašava utjecaj klimatskih promjena na način na koji središnje banke oblikuju i izvode svoju temeljnu odgovornost - monetarnu politiku. Rastući broj ozbiljnih i nepredvidljivih klimatskih šokova polako prekraja politički prostor središnjih banaka i komplicira tradicionalni balans između inflacije i proizvodnje. Drugi argument vezan je uz ulogu središnjih banaka u osiguravanju makroekonomske financijske stabilnosti i pretpostavljenu sistemsku prirodu ekonomskih rizika proizašlih iz klimatskih promjena.

Osim reaktivnog pristupa središnjih banaka, sve se češće promiče proaktivna strategija: središnje banke trebale bi preuzeti vodeću ulogu u poticanju zelenog gospodarstva, osiguravajući glatki prijelaz prema ekonomskoj i društvenoj stvarnosti s niskim udjelom ugljika. Slično tome, čini se da akademska literatura iskazuje iskren entuzijazam za ovu dosad neviđenu transformaciju središnjeg bankarstva (Simandan, R., 2021.).

Koncept zelenog središnjeg bankarstva proteklih godina doživljava značajan uspon, naglašavajući integraciju ekoloških pitanja u operacije i politike središnjih banaka s ciljem poticanja održivog razvoja i umanjivanja rizika povezanih s klimatskim promjenama. Taj zamah proizlazi iz sve jačeg prepoznavanja uloge financijskih sustava u podržavanju održivog razvoja, uz nužnost suočavanja s rizicima koje klimatske promjene predstavljaju za financijsku stabilnost (Galetić, F., Ivanov, M., 2021.).

Ključni poticaj razvoju zelenog središnjeg bankarstva pruža Pariški sporazum iz 2015. godine, koji postavlja cilj ograničavanja globalnog porasta temperature ispod 2 stupnja Celzijusa u odnosu na predindustrijske razine (Rogelj i dr., 2016.). Sporazum poziva sve sektore društva, uključujući financijski sektor, na djelovanje kako bi se riješile klimatske promjene. Tranzicija prema društvu s niskim emisijama ugljika zahtijeva značajna ekonomska ulaganja u zelene sektore (Campiglio, 2015; McCollum, 2013.), pri čemu bankarski sustav igra ključnu ulogu u ostvarivanju potpuno zelene tranzicije. Posebno važna je uloga središnjih banaka kao regulatora

tržišta, sposobnih poticati kreditiranje područja koja se mogu opisati kao ekološki prihvatljiva.

Mnoge središnje banke diljem svijeta predvode razvoj zelenog središnjeg bankarstva, a Europska središnja banka ističe se kao primjer. ECB je preuzela vodeću ulogu u promicanju ekološke održivosti kroz svoje operacije i politike, osnivanjem Centra za klimatske promjene radi analize utjecaja klimatskih promjena na gospodarstvo i financijsku stabilnost, te najavom programa kupnje zelenih obveznica unutar svog programa kupnje imovine. Osim ECB-a, brojne druge središnje banke poduzimaju korake prema integraciji ekoloških pitanja u svoje operacije i politike (Galetić, F., Ivanov, M., 2021.).

3.1. Zelene obveznice

Koncept zelenih financija obuhvaća niz regulatornih mjera, politika, institucionalnih aranžmana i financijske infrastrukture. Ovaj koncept, putem kreditiranja i prikupljanja privatnog kapitala, te emitiranjem zelenih obveznica, omogućuje prikupljanje sredstava koja se dalje usmjeravaju prema ekološki prihvatljivim projektima i aktivnostima (Wang i Zhi, 2016.).

Zelene obveznice predstavljaju relativno novi financijski instrument koji omogućava financiranje projekata s pozitivnim utjecajem na okoliš. U procesu emitiranja i investiranja u zelene obveznice sudjeluju vlade, monetarne i fiskalne vlasti, kao i privatni sektor. Interes za održivi razvoj doveo je do procvata tržišta zelenih obveznica, posebno u razvijenim zemljama i na razvijenim financijskim tržištima. (Šolja, T., Grujić, M., 2022.)

Ulažući u zelene obveznice, generira se financijska podrška projektima čija svrha leži u očuvanju okoliša, poboljšanju energetske efikasnosti te smanjenju emisije štetnih plinova. Emitiranjem "zelenih" obveznica olakšava se prikupljanje sredstava koja služe kao potpora projektima usmjerenima na zaštitu životne sredine. EU ubrzava provedbu svoje strategije za financiranje održivog rasta te prelazak na klimatski neutralno i resursno učinkovito gospodarstvo. Pregovarači Vijeća i Europskog parlamenta postigli su privremeni dogovor o europskim zelenim obveznicama (EuGB).

Novi standardi EuGB-a omogućuju izdavateljima dokazivanje financiranja legitimiranih zelenih projekata u skladu s EU taksonomijom. Investitori, zahvaljujući ovom sustavu, lakše će procijeniti i usporediti održivost svojih ulaganja, smanjujući rizik od manipulativnog zelenog marketinga.

Uredbom se utvrđuju jednaki zahtjevi za izdavatelje EuGB-a, osiguravajući da obveznice budu označene kao "europske zelene obveznice" ili "EuGB" samo ako su usklađene s EU taksonomijom i nude se globalnim investitorima. Također, postavljen je sustav registracije i nadzora za vanjske ocjenjivače EuGB-a. Svi prihodi od EuGB-a morat će se investirati u ekonomske aktivnosti usklađene s EU

taksonomijom. Fleksibilnost od 15% omogućuje odstupanja za sektore i djelatnosti koje još nisu obuhvaćene taksonomijom, osiguravajući prilagodljivost standarda EuBG-a tijekom europske tranzicije prema klimatskoj neutralnosti (Vijeće Europske unije, 2023.).

4. EUROPSKA CENTRALNA BANKA KROZ PRIZMU ZELENOG FINANCIRANJA

Europska unija postavila je ambiciozne ciljeve za smanjenje emisija stakleničkih plinova i prijelaz na nisko-ugljično gospodarstvo kroz European Green Deal. Središnje banke odigrale su ključnu ulogu u podržavanju te tranzicije kroz svoje operacije i politike (Galetić, F., Ivanov, M., 2021). Nakon završetka revizije strategije u 2021. godini, Europska središnja banka (ECB) najavila je aktivniju ulogu u politici zaštite okoliša. Osim prihvaćanja obveznica povezanih s održivošću kao kolaterala, nekoliko središnjih banaka razmišlja o tome da napravi korak dalje i tretira ih unutar svojih okvira kolaterala, tj. uvjeta pod kojima banke mogu založiti imovinu kako bi dobile sredstva od središnje banke. (Giovanardi, F. i dr., 2022). Europska središnja banka (ECB) prednjači u promicanju održivosti okoliša putem svojih operacija i politika. Godine 2019. osnovala je Centar za klimatske promjene kako bi istraživala i analizirala utjecaj klimatskih promjena na financijsku stabilnost i cjelokupno gospodarstvo. Cilj Centra je pružiti kreatorima politika potrebne informacije za razvoj politika koje potiču održivost okoliša, uz istovremeno održavanje stabilnosti cijena i financijske stabilnosti. Uz napore u istraživanju, ECB je najavila da će kupovati zelene obveznice kao dio svog programa kupnje imovine. Ova inicijativa ima za cilj podržati razvoj tržišta zelenih obveznica i potaknuti ulaganja u ekološki održive projekte. ECB-ova posvećenost kupnji zelenih obveznica šalje snažan signal tržištu i dodatno naglašava važnost ekološke održivosti u financijskom sustavu. Galetić i Ivanov naglašavaju izazove koji proizlaze iz razvoja zelenog središnjeg bankarstva u Europskoj uniji, ističući nedostatak zajedničkog okvira i taksonomije za zelene financije kao ključni problem. EU se suočava s ovim izazovima razvojem taksonomije za održivo financiranje, pružajući sustav klasifikacije za ekološki održive gospodarske aktivnosti. Cilj taksonomije je uspostaviti zajednički jezik između ulagača i financijskih institucija te potaknuti veću transparentnost na tržištu. Dodatni izazov proizlazi iz potencijalnog sukoba između promicanja ekološke održivosti i mandata središnjih banaka. Središnje banke moraju pažljivo balansirati napore u promicanju održivosti kako ne bi ugrozile svoje primarne ciljeve održavanja stabilnosti cijena i financijske stabilnosti. Ovo zahtijeva temeljitu analizu utjecaja održivosti na gospodarstvo i financijski sustav. (Galetić, F., Ivanov, M., 2021). Unatoč tim izazovima, razvoj zelenog središnjeg bankarstva u EU pruža značajne prilike za promicanje održivog razvoja i ublažavanje rizika povezanih s klimatskim promjenama. Integracija pitanja zaštite okoliša u operacije i politike središnjih banaka može podržati prijelaz na gospodarstvo s niskom razinom ugljika te osigurati dugoročnu stabilnost financijskog sustava.

5. PREDNOSTI I NEDOSTACI ZELENOG SREDIŠNJEG BANKARSTVA

Uvođenje politika i praksi od strane središnjih banaka s fokusom na poticanje ekološke održivosti i rješavanje klimatskih promjena donosi nekoliko prednosti. Neke od mogućih dobrobiti zelenog središnjeg bankarstva obuhvaćaju (Galetić, F., Ivanov, M., 2021.):

1. **Ublažavanje klimatskih rizika:** Središnje banke mogu integrirati klimatske rizike u svoje procjene financijske stabilnosti, čime smanjuju vjerojatnost financijske nestabilnosti uzrokovane klimatskim promjenama.
2. **Poticanje održivog financiranja:** Postavljanjem standarda za održivo financiranje i pružanjem poticaja financijskim institucijama za ulaganje u zelene projekte, središnje banke mogu potaknuti preusmjerenje kapitala prema održivim gospodarskim aktivnostima.
3. **Stimuliranje inovacija:** Zeleno središnje bankarstvo može poticati inovacije u područjima poput zelenih financija, obnovljive energije i održivog prijevoza, potičući gospodarski rast i otvaranje radnih mjesta.
4. **Povećanje ugleda:** Središnje banke koje ističu održivost okoliša mogu unaprijediti svoj ugled i vjerodostojnost među dionicima, uključujući ulagače, donositelje politika i širu javnost.
5. **Podrška globalnim naporima za suočavanje s klimatskim promjenama:** Implementacijom zelenih politika i praksi, središnje banke mogu podržati globalne inicijative za ublažavanje klimatskih promjena i ostvarivanje ciljeva Pariškog sporazuma.

Unatoč tim prednostima, važno je uzeti u obzir i neke moguće nedostatke, uključujući:

1. **Ograničeni instrumenti politike:** Središnje banke su ograničene u alatima politike koji su im na raspolaganju za promicanje održivosti okoliša, što može otežati izravno reguliranje emisija ili uvođenje ekoloških poreza.
2. **Potencijalni sukobi s ciljevima monetarne politike:** Zelene politike središnjeg bankarstva mogu se sukobiti s tradicionalnim ciljevima monetarne politike poput stabilnosti cijena, zapošljavanja i gospodarskog rasta.
3. **Povećana složenost:** Uključivanje klimatskih rizika i faktora održivosti u financijsku regulativu može povećati složenost i troškove usklađivanja za financijske institucije, s potencijalnim neželjenim posljedicama.
4. **Rizik od "greenwashinga":** Postoji opasnost da se financijske institucije predstavljaju kao ekološki prihvatljive bez stvarnih promjena u poslovnim praksama.
5. **Nedostatak međunarodne koordinacije:** Učinkovitost zelenih politika središnjeg bankarstva može biti ograničena nedostatkom međunarodne koordinacije, s obzirom da se rizici za okoliš često protežu preko nacionalnih granica.

S obzirom na analizu potencijalnih prednosti i nedostataka zelenog središnjeg bankarstva, moguće je zaključiti da ima potencijala za promicanje financijske stabilnosti i ekološke održivosti, uz podršku dugoročnom gospodarskom rastu i razvoju.

6. IZAZOVI PRED KOJIMA SE NALAZI FINACIJSKI SUSTAV BOSNE I HERCEGOVINE U POGLEDU ZELENOG FINANCIRANJA

Održiva ulaganja kroz prizmu zelenog financiranja postala su ključna tema u poslovanju mnogih subjekata kako privatnih tako i javnih. Stoga, predmetom su brojnih rasprava među akademskom zajednicom i voditeljima ekonomskih politika pojedinih država. Nositelji vlasti, ekonomskih politika kao i znanstvena zajednica u Bosni i Hercegovini pokazala je interes za trenutno goruću temu te se kroz javne nastupe često raspravlja i o instrumentima ozelenjivanja financijskih sustava, razvoju ESG- a u financijskim institucijama, ulozi financijskih direktora u ESG-u, uvođenju ESG rejtinga, Impact financing kreditnim linijama te ESG-u i održivom financijskom poslovanju na tržištu kapitala. Razumijevanje koncepta ESG-a od strane vladajućih struktura u BiH i Hrvatskoj također je predmetom javnih rasprava, ističući važnost svijesti o prilagodbi i preuzimanju odgovornosti u primjeni ovog koncepta.

Centralna Banka Bosne i Hercegovine pokazala je interes i spremnost u okviru svojih ograničenih mogućnosti ka održivom financiranju što se očituje kroz proces investiranja dijela portfelja deviznih rezervi u zelene obveznice. Klimatske promjene su utjecale na ekonomske uvjete tijekom povijesti, a troškovi ovih promjena rezultat su ekstremnih vremenskih prilika, porasta nivoa mora, oštećenja ekosustava i financijske nestabilnosti. Središnje banke prepoznaju značaj klimatskih promjena za financijsku stabilnost, superviziju, monetarnu politiku i upravljanje javnom imovinom. Pitanje ESG-a postalo je ključni izazov za središnje banke u 2022. godini, a Centralna banka BiH, prateći svjetske trendove društvene odgovornosti, investira dio svojih deviznih rezervi u zelene obveznice. Rizici povezani s klimatskim promjenama postaju sve relevantniji za banke.

Agencija za bankarstvo FBiH ima cilj osigurati da banke odgovorno pristupaju rješavanju klimatskih rizika te je provela analizu trenutnog stanja u bankarskom sektoru u vezi s klimatskim i okolišnim rizicima. Unatoč svijesti banaka o tim rizicima, napredak u ovom području još uvijek je nizak, dok su 'zeleni' proizvodi ostvarili značajan napredak.

Donošenje podzakonskog okvira za upravljanje rizicima povezanim s klimatskim promjenama i okolišnim rizicima predstavlja prvi korak u usmjeravanju bankarskog sektora prema održivijem poslovanju. Agencija za bankarstvo FBiH nastaviti će

analizirati usklađenost banaka s regulatornim zahtjevima te identificirati nedostatke i potrebe za unaprjeđenjem. (Profitiraj.ba., 2023.)

7. ZAKLJUČAK

U današnjem svijetu, klimatske promjene sve više postaju neizbježna stvarnost s kojom se suočavamo, namećući se kao izazov svim područjima političkog djelovanja. Sve glasniji pozivi za uključivanje središnjih banaka u borbu protiv ekonomskih posljedica ovih promjena odjekuju među akademikima i analitičarima ekonomske znanosti. Oni zajednički izražavaju sumnju u sposobnost tržišne ekonomije da se sama regulira u pitanjima zaštite okoliša, smatrajući da trenutno stanje ekonomije, koja je visoko ovisna o ugljičnim izvorima, neće samo od sebe evoluirati prema održivijem modelu.

Stoga, postoji sveopća pretpostavka da država ima ključnu ulogu u korekciji ovih nedostataka tržišta, dok se središnje banke, kao institucionalni proizvođači državne politike, smatraju moralno i ponekad pravno obvezanima da podrže ovaj napor. S obzirom na to da klimatske promjene mogu izazvati nagomilavanje financijskih rizika koji ugrožavaju makroekonomsku stabilnost, nemoguće je izbjeći sudjelovanje središnjih banaka u ovom procesu.

U Europskoj uniji, koncept "zelenog središnjeg bankarstva" doživljava snažan zamah, odražavajući globalnu zabrinutost zbog klimatskih promjena i ekološke degradacije. Europska središnja banka (ECB) ističe se kao predvodnik u promicanju održivosti okoliša kroz svoje operacije i politike, uključujući i uspostavu centra za klimatske promjene te program kupnje zelenih obveznica. Ovaj pristup ima potencijal donijeti brojne koristi društvu, uključujući poticanje održivog razvoja, jačanje financijske stabilnosti, poticanje zelenih financija te unapređenje međunarodne suradnje.

Unatoč optimizmu, zeleno središnje bankarstvo suočava se s nizom izazova, uključujući nedostatak stručnosti i političko uplitanje. Ipak, s obzirom na sve veći pritisak koji klimatske promjene vrše na naš svijet, potreba za aktivnim angažmanom središnjih banaka u ovom području postaje sve izraženija.

LITERATURA

1. Abu Bakkar Siddik, A., B., (2023), „Do sustainable banking practices enhance the sustainability performance of banking institutions? Direct and indirect effects“, *International Journal of Bank Marketing*, Emerald Publishing Limited 0265-2323
2. Campiglio, E. (2015). Beyond carbon pricing: the role of banking and monetary policy in financing the transition to a low-carbon economy. *Ecological Economics*, 121, 220-230.

3. Dai, X., Siddik, A.B. and Tian, H. (2022), "Corporate social responsibility, green finance and environmental performance: does green innovation matter?", *Sustainability*, Vol. 14 No. 20, doi: 10.3390/su142013607.
4. Fan, H., Peng, Y., Wang, H., Xu, Z., (2020), *Greening Through Finance?*, *Journal of Development Economics*,
5. Galetić, F., Ivanov, M., (2023). *Developing green central banking in the european union*, Conference paper, International Odyssey Conference on Economics and Business; Vol. 5, Iss. 1, : University of Zagreb, Faculty of Economics and Business, 169-177.
6. Giovanardi, F., Kaldorf, M., Radke, L., Wicknig, F., *The Preferential Treatment of Green Bonds*, Deutsche Bundesbank Discussion Paper No 51/2022
7. He, L., Liu, R., Zhong, Z., Wang, D., Xia, Y., (2019.) "Can green financial development promote renewable energy investment efficiency? A consideration of bank credit," *Renewable Energy*, Elsevier, vol. 143(C), pages 974-984.
8. Klenert, D., Funke, F., Mattauch, L., O'Callaghan, B., 2020. Five lessons from COVID-19 for advancing climate change mitigation. *Environ. Resour. Econ.* 76 (4), 751–778
9. Lalou, R. M. (2015). Green banking: Going green. *International Journal of Economics, Finance and Management Sciences*, 3(1), 34–42.
10. McCollum, D., Nagai, Y., Riahi, K., Marangoni, G., Calvin, K., Pietzcker, R., van Vliet, J., & van der Zwaan, B. (2013). Energy investments under climate policy: a comparison of global models. *Climate Change Economics*, 4(4).
11. Mir, A.A. and Bhat, A.A. (2022), "Green banking and sustainability – a review", *Arab Gulf Journal of Scientific Research*, Vol. 40 No. 3, pp. 247-263,
12. Rogelj, J., Elzen, M.D., Höhne, N., Fransen, T., Fekete, H., Winkler, H., Schaeffer, R., Sha, F., Riahi, K., & Meinshausen, M. (2016). Paris Agreement climate proposals need a boost to keep warming well below 2°C, *Nature*, 534 (7609), 631-639.
13. Sarker, M. N. I., Khatun, M. N., & Alam, G. M. (2019). Islamic banking and finance: Potential approach for economic sustainability in China. *Journal of Islamic Marketing*.
14. Sarker, M. N. I., Peng, Y., Yiran, C., & Shouse, R. C. (2020). Disaster resilience through big data: Way to environmental sustainability. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 51, 101769.
15. Settele, J., Díaz, S., Brondizio, E., Daszak, P., 2020. COVID-19 stimulus measures must save lives, protect livelihoods, and safeguard nature to reduce the risk of future pandemics. *IPBES Expert Guest Article*.
16. Sharma, G.D., Tiwari, A.K., Jain, M., Yadav, A., Srivastava, M., 2021. COVID-19 and environmental concerns: a rapid review. *Renew. Sust. Energy Rev.* 148, 111239
17. Siddik, A. B., Yong, L., Sharif, A., (2023), Do sustainable banking practices enhance the sustainability performance of banking institutions? *Direct and*

- indirect effects, *International Journal of Bank Marketing* (IF 5.083) 2023-10-30
18. Simandan, R.; Păun, C. The Costs and Trade-Offs of Green Central Banking: A Framework for Analysis. *Energies* (2021.), 14, 5168.
<https://doi.org/10.3390/en14165168>
 19. Tao, H., Zhuang, S., Xue, R., Cao, W., Tian, J., & Shan, Y. (2022). Environmental Finance: An Interdisciplinary Review. *Technological Forecasting and Social Change*, 179, Article 121639.
<https://doi.org/10.1016/j.techfore.2022.121639>
 20. Wang, Y., & Zhi, Q. (2016). The role of green finance in environmental protection: Two aspects of market mechanism and policies. *Energy Procedia*, 104, 311-316.
 21. Šolja, T., Grujić, M., (2022.), Stanje i perspektivetržišta „zelenih“ obveznica na malom tržištu kapitala, *Primena Savremenih Tehnologija U Menadžmentu I Ekonomiji Application Of New Technologies In Management And Economy*, Zbornik radova, Proceedings , Vol.2
 22. <https://www.consilium.europa.eu/hr/press/press-releases/2023/02/28/sustainable-finance-provisional-agreement-reached-on-european-green-bonds/> - posjećeno 13/03/2024
 23. <https://www.profitiraj.ba/softic-cbbih-pocela-je-investirati-dio-portfolija-deviznih-rezervi-i-u-zelene-obveznice/> - posjećeno 12/03/2024

ekonomski
fakultet
sveučilište
u mostaru

